

T.C
FATİH SULTAN MEHMETVAKİF ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER İNSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MEHMET ÂKİF VE ABDULLAH ET-TAYYİB'İN
ŞİİRLERİNDE GELENEĞİN İHYASI

SULİMAN NASİR İBRAHİM ABDALLAH

130101035

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Hasan AKAY

İSTANBUL 2016

FSMVÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı tezli yüksek lisans programı 130101035 numaralı öğrencisi SULİMAN NASİR İBRAHİM ABDALLAH'ın ilgili yönetmeliklerin belirlediği tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı “**MEHMET ÂKİF VE ABDULLAH ET-TAYYİB’İN ŞİİRLERİNDE GELENEĞİN İHYASI**” başlıklı tezi aşağıda imzaları olan jüri tarafından **30/05/2015** tarihinde oybirliğiyle kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Hasan AKAY
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Müdür

Prof. Dr. Hasan AKAY

(Jüri Başkanı-Danışman)
Fatih Sultan Mehmet Vakıf
Üniversitesi

Prof. Dr. M. Fatih ANDI

(Jüri Üyesi)
Fatih Sultan Mehmet Vakıf
Üniversitesi

Prof. Dr. Ali ŞÜKRÜ

(Jüri Üyesi)
İstanbul Üniversitesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlâk kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Suliman Nasır İbrahim Abdallah

ÖZET

Karşılaştırmalı edebiyat alanında gerçekleştirdiğimiz bu çalışma, önsöz ve giriş ile birlikte, üç bölüm ve sonuç ve değerlendirme kısımlarından oluşmaktadır. Birinci bölümde Şairlerin Hayatları, Edebi Kimlikleri ve Eserleri üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde başta Gelenek Tanımları ve Anlayışları olmak üzere Mehmet Âkif ve Abdullah Et-Tayyib'in Bakış açılarına göre gelenek anlayışları, Türkiye ve Sudan'daki ilmî, edebî, fikrî alanlarda oynadıkları roller ve geleneğin ihyası hususunda benimsedikleri tavırlar -örneklere ve kaynaklara dayanılarak- irdelenmiştir. Üçüncü bölümde ise, Mehmet Âkif ve Abdullah Et-Tayyib'in bir medeniyetin şairleri olarak geleneğin ihyası noktasında benzerlik ve farklılık arz eden yönleri, şiirlerinde "manevî gelenek" in yansıması, her ikisinde de ortak olan "Asım" kavramı ve idrakinin Akif'in "Asım" metninde, Abdullah et-Tayyib'in de "Asımın Yolculuğu" şiirinde nasıl işlendiği incelenmiş ve bunların Gelenek bağlamında okunması gerçekleştirilmiştir. Âkif ve Abdullah Et-Tayyib'in Şiirlerinde Maddî Geleneğin Yansımasını Sonuç ve Değerlendirme bahsi ile Kaynakça kısmı tamamlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Âkif, Abdullah et-Tayyib, Âsım, Gelenek, İhya, Karşılaştırmalı Edebiyat ve Medeniyet.

ABSTRACT

We compared this study in the field of comparative literature. It consists of an introduction, evaluation and three chapters. The first chapter consists of the lives of the poets, their literary identities and their literary works. The second chapter is about the perspective of tradition according to Mehmet Âkif and Abdullah et-Tayyib's points of view. Including the definition and understanding of tradition, the scientific, literary and intellectual roles that Âkif and et-Tayyib played in the revival of tradition in Turkish and Sudanese literatures with some examples in context. The third chapter consisted of the similar and differences aspects of Âkif and et-Tayyib as poets of one civilization in the point of tradition's revival, the reflection of "spiritual and nonspiritual traditions in their poems and rereading Akif's Asim's generation poem and et-Tayyib's Asim's journey poem in a context of Islamic tradition and finally we completed the study by the part of Evaluation and Results and list of bibliography.

Key words: Mehmet Âkif, Abdullah et-Tayyib, Âsım, Tradition, Revival, Comparative Literature and Civilization.

ÖNSÖZ

Bu çalışma, Türk - Sudan edebiyatları alanında karşılaştırmalı edebiyat bağlamında gerçekleştirilen bir çalışmadır. Bir sene boyunca yapmış olduğumuz araştırmaların neticesine göre bu tez, sahasında bir ilk çalışma olarak gözükmektedir. Zaten karşılaştırmalı edebiyat alanı, Türk edebiyatı ve –bilhassa- Sudan edebiyatı dünyasında oldukça yeni bir saha sayılmaktadır. Hâlâ kâfi derecede ilgi ve alaka görmemektedir. Şimdiye kadar böyle bir çalışmaya rastlanmamış olması, bizim için hem avantaj hem de dezavantaj olmuştur. Avantajdır, çünkü bu sahada ilk adımı atan araştırmacı olmak onuruna sahibiz. Dezavantajdır, çünkü önümüzde, takip edeceğimiz bir örnek ya da bir iz bulunmamaktadır; bu da bize büyük bir sorumluluk yüklemektedir.

Bu çalışmada, daha önce de belirttiğimiz üzere, karşılaştırma bir yöntemi kullanarak metinleri konuşurma, anlamlandırma, açıklama ve yorumlama, edebî metinleri farklı kuramların imkânlarından da yer yer istifade ederek irdelemeye, dolayısıyla şairlerin bakış açılarına uygun bir şekilde, metinlerini ve metinlerinde ifade ettiklerini daima dikkate alarak bu çalışmayı tamamlamaya gayret ettik.

Gökyüzünde yıldızların, yeryüzünde âlimlerin yolu gösterici olduklarına inanarak bu yola çıkmıştım. İki sebepten dolayı bu tezi yapabileceğime kanaat getirdim. Birinci sebep şudur: Allah büyüktür ve insana istediği her şeyi verir. Buna gönülden inandım. İkinci sebep ise daha görmeden –öğrencisi olan Sudan’lı arkadaşlarımla anlattıklarından ve etrafta dolaşan bilgilerden- tanıdığım ve çalışmamda yol gösterici olacağına kani olduğum çok değerli hocam Prof. Dr. Hasan Akay’ın danışmanlığında bu tezi yapacak olmamdır.

Bu çalışmanın ilk aşamasında tez konusunu seçtiğim gün bana söylediği söz (“*Bu tez çok güzel olacak Süleyman*”) benim için karanlıkta önüme tutulan bir fener, umutsuzluktan umuda geçiş ve bir cesaret kaynağı olmuştur. Çalışma esnasında, bilmediklerime bir akıl, görmediklerime bir göz, tercüme edemediklerime bir tercüman ve ulaşamadıklarına bir el olan danışman hocama şükranlarımı sunuyorum. Aynı zamanda Erasmus döneminde ikinci danışmanım ve Jagiellonian Üniversitesi’nde Türkolog olan Doç. Dr. Grazyna Zajac¹ hocama da şükranlarımı sunuyorum.

---

¹ Doç. Dr. Grazyna ZAJAC – Jagiellonian Üniversitesi(Polonya, Krakow) Türkoloji Bölümün Öğretim Üyesi.

Başta Türkiye Cumhuriyeti olmak üzere, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesindeki hocalarımıza, idarecilerimize, her işimiz düştüğünde samimiyetle yardımcı olan ve eğitimimize dolaylı veya dolaysız bir şekilde katkı sağlayan herkese teşekkür ediyorum. Bu günlere gelmemde büyük pay sahibi olan, üç sene boyunca beni görmeden sabırla bekleyen anne ve babama, beni her işimde destekleyen aile büyüklerime ve dostlarıma teşekkürlerimi sunuyorum. Umarım bu çalışma, alanında ciddi bir katkı sağlar ve ilk çalışma olması dolayısıyla da ortaya çıkabilecek kusurların bağışlanmasına vesile olur.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	4
ŞAİRLERİN HAYATLARI EDEBÎ KİMLİKLERİ VE ESERLERİ	4
1. MEHMET ÂKİF'İN HAYATI, EDEBÎ KİMLİĞİ VE ESERLERİ:	6
2. ABDULLAH ET-TAYYİB'İN HAYATI, EDEBÎ KİMLİĞİ VE ESERLERİ:	17
İKİNCİ BÖLÜM	26
MEHMET ÂKİF VE ABDULLAH ET-TAYYİB'İN GELENEĞE BAKIŞLARI	26
2.1 GELENEK TANIMLARI VE ANLAYIŞLARI:	26
2.2. MEHMET ÂKİF VE ABDULLAH ET-TAYYİB'İN BAKIŞ AÇILARINA GÖRE GELENEK	28
2.3. MEHMET ÂKİF VE ABDULLAH ET-TAYYİB'İN TÜRKİYE VE SUDAN'DAKİ İLMÎ, EDEBÎ, FİKRÎ ALANLARDA OYNADIKLARI ROLLER VE GELENEĞİN İHYASI BAĞLAMINDA ÖRNEKLER.	34
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	53
MEHMET ÂKİF VE ABDULLAH ET-TAYYİB'İN ŞİİRLERİNDE MANEVÎ VE MADDÎ GELENEĞİN YANSIMALARI	53
3.1. ÂKİF VE ABDULLAH ET-TAYYİB'İN ŞİİRLERİNDE “MANEVÎ GELENEK”İN YANSIMALARI	53
3.2. MEHMET ÂKİF VE ABDULLAH ET-TAYYİB'İN ASIM ŞİİRLERİNİ GELENEK BAĞLAMINDA YORUMLAMAK.....	71
3.3. MEHMET ÂKİF VE ABDULLAH ET-TAYYİB'İN ŞİİRLERİNDE MADDÎ GELENEĞİN YANSIMASINDAN ÖRNEKLER.....	85
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	95

KAYNAKÇA	99
EKLER.....	103

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
ev.	: Çevirmen
s.	: sayfa
S	: Sayı
haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazret
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi.

GİRİŞ

Mehmet Âkif ve Abdullah et-Tayyib, geleneğin ihyası noktasında Türk ve Sudan edebî, ilmî ve fikrî alanlarında muazzam roller oynadılar. Onları tanımak ve tanıtmakla bugün hayatımıza birer rehber veyahut rol modeli bulmak amacıyla hayatlarını ve bıraktıkları eserleri karşılaştırmalı olarak ele alan bir çalışma yaptık. Bizden sonra bu bağlamda karşılaştırmalı edebiyat çalışması yapacak araştırmacılar, en azından bir iz üzerinde Sudan -Türk edebiyatlarını inceleyebilsinler diye. Tabii ki bu çalışmanın önemi, konusundan ve alanından kaynaklıyor. Aynı medeniyete mensup olan Sudan ve Türkiye farklı kültüre müntesiptirler. O bakımdan böyle çalışmalar, kanaatimizce, unutmuş olduğumuz ortak noktalarımızı hatırlatıp mevcut olan farklarımızı göstermekle daha yakından temas kurmamıza ve daha sağlam bir şekilde birbirimizi tanımamıza vesile olacaktır.

Karşılaştırmalı edebiyat söz konusu olduğuna göre öncelikle, karşılaştırmalı edebiyatın ne olup olmadığı sorusu ile işe başlamak ve bunu cevaplandırmak lazımdır. Karşılaştırmalı edebiyat, iki edebî kavramdan oluşan bir kavramdır. “Karşılaştırmalı” kelimesinden iki şeyin varlığı anlaşılmaktadır. Bu, iki şey arasında bir mukayesenin yapılacağına işaret eder. Edebiyat kelimesi ise edebî alanına giren sanatlara işaret etmektedir. Haun Saussy diyor ki: “Edebiyat kelimesi, nasıl adalet, hakikat ve güzellik kavramlarını kapsıyorsa, karşılaştırmalı kelimesi de din, felsefe, tarih, kültür vb. kavramları kapsar.”² Karşılaştırmalı edebiyat, kavram olarak, eskiden beri, bir şekilde var olsa bile, on sekizinci yüzyıldan itibaren on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda ortaya çıkmıştır. Her edebî kavram gibi, karşılaştırmalı edebiyat kavramı da kesin olarak tanımlanmamış, ama bazı tanımlar ileri sürülmüştür. Mesela, Timuçin Aykanat, “**Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi ve Karşılaştırmalı Bir Metin Tahlili Örneği**” adlı makalesinde karşılaştırmalı edebiyatın tanımını şöyle yapmaktadır:

---

² Haun, Saussy, **Comparative Literature in an Age of Globalization**, The Johns Hopkins University Press, 2006, s. 10.

“Edebiyat eserlerini inceleyen, araştıran edebiyat biliminin bir dalı, karşılaştırmalı edebiyat bilimidir. Görevi, işlevi, aynı dilde veya farklı dillerde yazılmış iki eseri konu, düşünce ya da biçim bakımından incelemek, ortak, benzer ve farklı yanlarını tespit etmek, nedenleri üzerinde yorumlar getirmektir.”³

Bilimin gelişmesiyle birlikte modern dünyanın getirmiş olduğu yeni anlayışlarından biri de karşılaştırmalı edebiyattır. Her Şeyi sorgulamakla yola çıkan bu modern dünyanın anlayışları, eskiyi sorgulamakla beraber aslında eskinin daha iyi anlaşılması için yeni yöntemlerin ortaya konmasını gerektirmektedir. Çünkü bu, yeni bir fırsat sağlamak demektir. O takdirde, eskinin madeni ve mazmunu, yeniden parlayacaktır. Altın ve elmas yeni bir tarzda işlenirse daha cazip gelir, dikkat çeker. Karşılaştırmalı edebiyat bilimi de belirli veya belirsiz bir arayışın ya da çabanın ifadesidir. Karşılaştırmalı edebiyat bilimi yöntemiyle başlangıçta sadece iki farklı dil ve kültüre ait eserleri incelenebiliyorken, karşılaştırmanın kapsamı genişlemiş ve ulusal edebiyatın aynı ürünleri arasında da bir karşılaştırma imkânı doğmuştur. Bu durum, kültürel birikimin bir yandan daha iyi anlaşılmasını sağlarken diğer yandan, edebî eserlere ait bakış açısını geliştirmektedir.

Karşılaştırmalı edebiyat, edebiyatın yeni alanı olmasına rağmen, bugünkü edebî dünyamızda çok önemli bir rol oynamaktadır. Her ne kadar farklı ekollerin görüşleri varsa da hepsi bu yeni alanın önemini göstermek için vardır. “Fransız karşılaştırmalı edebiyat ekolü⁴” ile başlayan ve iki farklı kültür ve dillerin edebî eserlerinin karşılaştırılmasını esas alan bu yaklaşım, “Amerika Karşılaştırmalı Edebiyat Ekolü⁵”, “Alman Karşılaştırmalı Edebiyat Ekolü” vb. ile devam etmiş,

---

³ Timuçin Aykanat **“Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi ve Karşılaştırmalı Bir Metin Tahlili Örneği”**, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/3, summer 2012, p. 409-427, Ankara-Turkey.

⁴ Fransız ekolü, 1828’ten itibaren Villemainın yayınladığı “Fransız Edebiyatı Dersleri” ile Charles’in verdiği dersler ve Ampere’in yapmış olduğu Şiir karşılaştırma çalışmalarla ortaya çıkmış.

⁵ Karşılaştırmalı edebiyat 19. Yüzyıldan sonra Amerika’da yer almaya başladı. Amerika Karşılaştırmalı Edebiyat Ekolü,

gittikçe genişleyerek bir kültürün veya bir dilin edebî eserlerinin karşılaştırılmalarının da bir imkânı haline gelmiştir.

Bu farklı ekoller, karşılaştırmalı edebiyatın tanımını yapmak ve sınırlarını çizmek gayretindedirler. Kimi geniş, kimi dar tutmuştur tanımlarını; ama sonunda karşılaştırmalı edebiyatın ne kadar önemli olduğunu ortaya koymuşlardır. Bazı ekoller, çeşitli edebiyat ürünlerini aralarındaki bağ ve ilişkileri inceleyen bir alan olarak belirlemektedir. Fransız ekolü, bu alanı, Paul Van Tieghem'in yaptığı gibi, etkileme-etkilenme meselesine hasretmiştir. Jean Marrie Carre, karşılaştırmalı edebiyatı, edebiyat tarihinin bir alt dalı olarak görmüş, bu şekilde alımlama noktasında ısrarcı olmuştur. Yani bir milletin edebiyatında başka milletlerin, kültürlerinin ve edebiyatların olumlu ya da olumsuz etkilerini düşünce ve duygu planında ortaya çıkartmak istemiştir.

Amerikan karşılaştırmalı edebiyat ekolü ise bu alanı yenileştiren bir ekoldür. Öncülerinden olan Rene Wellek (1903-1995), eserin bütünlüğüne önem vermektedir. Ona göre, eğer her eser sorgulanıp da nereden etkilenmiş olduğu kaynaklarına varıncaya kadar irdelenmeye çalışılırsa o vakit ortada hiçbir eser kalmaz; ancak bütünlüğe bakılırsa, durum değişir. Wellek, "karşılaştırmalı edebiyat bilimini edebiyatlar arası dış ticarete indirgemektedir."⁶

Fransız ekolü ile Amerikan ekolünün bazı benzer ve ortak noktaları olduğu gibi farklı yönleri de bulunmaktadır. Bir başka ekol de, Marksist karşılaştırmalı edebiyat ekolüdür. Nihayet Arap edebiyatına farklı ekolleriyile girmiş ve etki bırakmıştır. Bu ekolün öncülerinden Zirmunski edebiyatı, tarih ve toplumlardan ayırmaz; bu yüzden edebi eserler incelenirken veya karşılaştırılırken mutlaka tarihsel ve toplumsal yönlerine, bu alandaki değişikliklere veya gelişmelere de dikkat etmek gerekir. Biz bu görüşler içinde ortak noktaları olduğu kadar farklı noktaları ve arkaplanını işaret eden bir çalışma perspektifi benimsedik.

---

⁶ Mahmud Al Tonci, **Edebi Terimler Sözlüğü**, 2. Baskı, Darul kutup, Beyrut, 1999, s. 69

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞAİRLERİN HAYATLARI EDEBİ KİMLİKLERİ VE ESERLERİ

Edebiyat gerçek hayatın tamamını değilse de, önemli bir bölümünü temsil eder. Klasik kültür ve medeniyet tarihimizde şairlerin çok özel yeri vardır. Onlar kimi zaman milletin tercümanı, kabilelerin dili ve devletlerin sözcüsüdürler. Medeniyetimizde başlangıcından itibaren bir nevi ‘medya’ rolü oynayan da onlardır. Onlar hayatın hemen her alanından bahis açabilen ve yaşantının farklı katmanlarının büyük bir vukufu ile derinden kavrayıp aktarabilen nevi şahsına münhasır kişilerdir. Onlar kimi zaman insanları coşturur, kimi zaman da sakinleştirirler. Gerek olduğunda, insanları savaşa coşkuyla katılmaya teşvik eder, gerektiğinde de eğlenceye ve gönül hoşnutluğu ile günü değerlendirmeye, yaşamaya. Her halde şairler, hayatın hemen içinde, kenarında ya da farklı bir boyutundadırlar ve dil onlar sayesinde toplumun yaşantısını aksettiren bir değer olur. Ancak bu durum, dile ve değerlere önem veren şairler için daha ziyade geçerlidir.

Türk edebiyatı tarihinde önemli bir isim ve eser bırakmış olan Mehmet Âkif ile Sudan edebiyatı tarihinde önemli bir ad ve eser bırakmış olan Abdullah et-Tayyib, kültür ve medeniyet değerlerimizin farkında olan ve dili bunlar uğrunda çok fonksiyonel bir vasıta olarak kullanan şairlerdir. Hayatın hemen her alanını ihtiva eden şiirler kaleme almışlardır. Her iki isim de kalemleriyle, inandıkları ve yaşadıkları dava ve hayat değerleri için mücadele ve mücahede eden, bir “cihat” anlayışıyla eğitim alanında faaliyet gösteren, bu faaliyeti imanlarının bir gereği gibi

icra eden şahsiyetlerdir. Mehmet Âkif de Abdullah et-Tayyib de kendi insanlarının konuştuğu dil ile duygu dolu şiirler yazmışlar, onların duygu ve duyarlılık dünyasını etkilemişlerdir. Mehmet Âkif gibi Abdullah Et-Tayyib de yaşadıkları çağın ve günün konularını, büyük şair el- Mütenebbî'nin kullandığı dil ile üslûp ile, bir nevi yeniden ihya ederek yazmışlardır. Onlar, ya kendi yolunu kendisi bulup açmış, ya önceki büyüklerin kullandığı ortak mazmunları alarak farklı bir üslûp ile yeniden ortaya koymuş ve bu tarzda yeni şiirler oluşturmuş, ya da kendinden önceki şairlerin üslûbunu taklit ederek bir çeşit pastiş örneği vermek suretiyle yeni şiirler kaleme almışlardır.

Mehmet Âkif de Abdullah et-Tayyib de her halükarda medenî ve kültürel değerleriyle, başka bir deyişle, medeniyet perspektifi ile yazmış ve hemen her durumda gelenekleriyle ilişki kurmayı bir vazife kabul etmiş isimlerdir. Onların kimi geleneği makbul bir değer ve yöntem olarak benimsedikleri ve ona bir çeşit kutsallık affettikleri, kimi zaman da onu –iyi niyetlerine aykırı olmamak üzere- eleştirdikleri ve muharref olan ya da bozulan yönleri dolayısıyla reddettikleri görülmektedir. Mehmet Âkif de Abdullah et-Tayyib de gerçekte geleneği ne tümüyle kabul etmekte ne de tümüyle reddetmektedir. Geleneğin ancak iyi, doğru, faydalı ve güzel taraflarını alıp yeni bir şekilde yeniden inşa etmekte, böylece geleneği yıkmadan modern bir yapı inşa ederek gelecek nesillere bir köprü meydana getirmektedirler. Mehmet Âkif 'in de Abdullah et-Tayyib'in de oynamaya çalıştıkları esas rol budur. Bu rolü büyük bir ciddiyetle oynadıkları ve hemen her kesimden okurun takdir ve tasvibini aldıkları, kendi sanat anlayışları doğrultusunda dikkate değer bir başarı elde ettikleri söylenebilir. Bu bölümde biz, şairlerimizi daha yakından tanımak için, onların hayatları, şahsiyetleri, edebî kimlikleri ve eserleri üzerinde ihmal edilmemesi gereken noktaları esas alarak bir değerlendirme yapmak istiyoruz.

1. MEHMET ÂKİF'İN HAYATI, EDEBÎ KİMLİĞİ VE ESERLERİ:

Hayatı

Türk “İstiklal Marşı” şairi, fikir, mücadele ve dava adamı Mehmet Âkif, Aralık 1873'te İstanbul'un Fatih İlçesinde Dünya'ya geldi. Babası doğumuna ebcele hesabıyla tarih düşerek ona ‘Rağif’ adını vermiş, ama bu isim insanlara ağır geldiğinden onu ‘Âkif’ diye çağırmışlardır. Babası Mehmet Tahir Efendi Arnavut asıllı bir zat idi. Kendisi mutasavvıftı, Nakşi Şeyhi Feyzullah Efendi'nin müridiydi. Mehmet Âkif'in annesi Emine Şerife Hanım ise aslen Buharalıydı, Tokat'a yerleşmiş olan bir ailenin kızıydı. Mehmet Âkif'in ilk eğitimini baba ocağında aldı. Babası Fatih medresesinde dersiâm hocasıydı. Oğlunu yetiştirmek için büyük emek sarf etti. Mehmet Âkif vefalı bir insan olarak, babasının bu emeğini unutmamış, memnuniyetle yad etmiştir:

“Babam Fatih müderrislerden İpekli Tahir Efendi merhumdur ki; benim hem babam, hem hocamdır. Ne biliyorsam kendisinden öğrendim.”⁷

Dört yaşındayken anaokuluna başlayan Âkif, iki sene sonra Fatih'te Emir Buhari mektebine geçip oradan mezun oldu. Maarif Nezareti'ne bağlı İptidaîyi ve Fatih Merkez Rüşdiyesini bitirdi. Âkif, rüşdiye tahsili esnasında bir taraftan Kur'an hafızlığına çalışırken, diğer taraftan Hoca Halis Efendi'den Arapça, Fatih Camii'nde İran edebiyatının klasik yapıtlarını okutan Selanikli Esat Dede'den Farsça ve babasından da İslami bilgilerin tahsili elde etti. Mehmet Âkif, Rüşdiye'de, Fransızca bilgisiyle dikkati çekti. Mekteb-i-Mülkiye'nin İdadi (Lise) bölümünde okurken şiirle meşgul oldu. Hocalarından, edebiyat hocası İsmail Safa'dan etkilendi.

Yaşadığı olaylar Akif'in hayat ve sanatında değişik etkiler bırakmıştır. Babasının ölümü ile evlerinin yanması üzerine büyük sorumluluk yüklemiş,

---

⁷ Cevdet Şanlı, **Mehmet Âkif Ersoy Safahat Sözlüğü**, Çağrı Yayınları, İstanbul 2010, s.7

mezunlarına memuriyet verilen bir yüksekokul seçmesine sebep olmuştur. 1889'da girdiği Mülkiye Baytar Mektebi'ni 1894'te birincilikle bitirmesi dikkat çekicidir.

Âkif'in, Ziraat Nezareti (Tarım Bakanlığı) emrinde geçen yirmi senelik memuriyeti vardır. Veteriner olarak dolaştığı Rumeli, Anadolu ve Arabistan'da, halk ve köylülerle yakın ilişkiler kurma imkânı bulmuştur. 1905'te Mektep mecmuasında **“Kur'an'a Hitap”** adlı şiiri yayımlanmıştır. 1906'da Halkalı Ziraat Mektebi ve 1907'de Çiftçilik Makinist Mektebi'nde hocalık yapmış, 1908'de Dârülfünûn Edebiyât-ı Umûmiyye müderrisi olarak tayin edilmiştir. İlk şiirlerinin yayımlanmasını izleyen on sene boyunca hiçbir şey yayımlamadı. 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte Eşref Edip'in çıkardığı *Sırat-ı Müstakim* ve daha sonra *Sebilürreşad*⁸ dergilerinde sürekli yazılar yazmaya, şiirler ve çağdaş Mısırlı Müslüman yazarlardan çeviriler yayımlamaya başladı.

1913'te Mısır'a iki aylık bir ziyaret yaptı. Dönüşte Medine'ye uğradı. Bu gezilerde İslâm dünyasının maddi durumunu bizzat yakından müşahede etmiş, gelişme düzeyi bakımından Batı karşısındaki zayıflıkları konusunda ne kadar eksikleri olduğunu görmüş, bu gözlem bazı görüşlerini güçlendirmiştir. Aynı senenin sonlarında Umûr-u Baytariye müdür muavini iken görevinden istifa etmiş, ancak Halkalı Ziraat Mektebi'nde kitabet ve Darülfünun'da edebiyat dersleri vermeye devam etmiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne iyi niyetli bir yaklaşımla girdiyse de cemiyetin şartsız, kayıtsız ve bütün emirlerine değil, sadece doğru ve olumlu bulunduğu emirlerine uyacağına dair yemin ettiği, ancak bu cemiyetin muzır olduğunu anladığı anda üyelikten çıktığı bilinmektedir.

I. Dünya Savaşı sırasında Teşkilât-ı Mahsusa tarafından Tunuslu Şeyh Salih ile birlikte (1914 sonu) Berlin'e gönderilmiş ve orada Almanların eline esir düşmüş Müslümanlar için kurulan kampta incelemeler yapmıştır. Fransız ordusundaki Müslümanlara yönelik yazdığı Arapça beyannameler cephelere uçaktan atılmıştır. Çanakkale Savaşı'nın olaylarını Berlin'de haberlerden takip eden Âkif, Batı

---

⁸ **“Sebilürreşad Dergisi”**, 1908 Ağustos'unda Eşref Edip Fergan ve Mehmet Âkif Ersoy tarafından çıkarılmaya başlanan dergi. İslamcılık hareketinin en önemli yayın organı idi. Derginin en büyük özelliklerinden birisi de Safahat'ın tamamına yakınının burada yayımlanmış olmasıdır. 1966 yılında yayın hayatına son verilmiştir.

uygarlığının gelişme düzeyini yakından müşahede etmiş ve maddi terakki fikrinde bu düzeyi örnek almıştır. Yine Teşkilât-ı Mahsusa'nın teklifi üzerine, Hicaz'da İngilizlerin tutuşturduğu fitne ateşini söndürmek için çöl yoluyla 1916 senesinde Hicaz'a geçmiştir. Mehmet Âkif, bu seyahati, **Safahat** adlı kitabında yer alan “**Necid Çölleri'nden Medine'ye**” başlıklı şiirinde teferruatlı bir şekilde anlatmaktadır. Hicaz'dan döndükten sonra yine bir başka sefere çıkar. Bu sefer Mekke Emiri Şerif Ali Haydar Paşanın davetiyle 1918'de İsmail Hakkı İzmirli ile birlikte Lübnan'a gider. Dönüşünde birçok âlim, mütefekkir ve şeyhten oluşan, tabiri caizse yüce bir kuruluş olan “Dârü'l-Hikmetül-İslâmiye” Cemiyetinin üyesi olur, başkâtipliğini yapar. Savaş sonrasında Anadolu'da başlayan Milli Mücadele Hareketini desteklemek üzere yola çıkar. Balıkesir'de Zağnospaşa Camii'nde etkili bir konuşma yapar. 1920'de Dârü'l-Hikmet'teki görevinden ayrılır; çünkü İstanbul hükümetine göre bu hareket, yasa dışı bir harekettir.

Mehmet Âkif ve arkadaşı için bir silah hükmünde olan **Sebilürreşad** dergisi, Kastamonu'da yayımlanmaya başlamıştır. Bu vilayette halkı hitap ederek Kurtuluş Hareketine katkı sağlayabilmek için büyük bir gayretle çalışmış ve ciddi bir muvaffakiyet elde etmiştir. Bu yüzden Nasrullah Camii'nde verdiği hutbelerden biri Diyarbakır'da çoğaltılarak bütün ülkeye dağıtılmıştır.

Mehmet Âkif, Burdur milletvekili olarak TBMM'e girmiştir. Meclis'in “İstiklâl Marşı” yazılması için açtığı yarışmaya, yarışmada bir mükâfat verileceğini duyduğu için, katılmamıştır. Ona göre insan, ödül için değil vatani, milleti, davası için yaşar ve yazar. Sonradan, Maarif Vekilinin isteği, ısrarları ve ödül verimeyeceğini garanti etmesi üzerine yarışmaya katılmış, 17 Şubat 1921'de “Çanakkale Şehitleri'ne” ve “Bülbül” adlı destani şiirlerine yeni bir destan ekleyerek “İstiklal Marşını” yazmıştır. Bu şiir, 12 Mart'ta Birinci TBMM tarafından yüksek sesle iki kez heyecanla okutulup dinlenerek ve ayakta alkışlanarak “İstiklal Marşı” olarak kabul edilmiştir. Bu muazzam marş, yarışmaya katılan bütün şiirlerden farklı, güçlü ve değerlerle dolu müstesna bir marştır. Âkif, “*Ne tasannu bilirim çünkü ne sanatkârim!*” diyebilecek kadar mütevazı bir şairdir. “İstiklal Marşı”nı, “bu milletimin malıdır” diyerek **Safahat**'na almamıştır. Kendisine bu marşla ilgili soru yöneltenlere de şu değerli sözleri sarf etmiş ve dua etmiştir:

*“O Marş, o günlerin kıymetli hatırasıdır. O şiir bir daha yazılamaz. Onu kimse yazamaz. Onu ben de yazamam. Onu yazmak için o günleri yaşamak lazım. Allah, bu millete, bir daha İstiklal Marşı yazdırmasin.”*⁹

Milli Mücadeleden sonra Mısır’ı ziyaret eden Mehmet Âkif, Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulması üzerine, başka birtakım sebeplerle birlikte, Abbas Halim Paşa’nın davetini kabul ederek 1925 yılında Mısır’a gitme kararı almıştır. Oldukça zor maddi ve manevi şartların kısıncı altındadır. Ama dava adamı için durmak söz konusu değildir. Hele Âkif gibi gür imanlı bir beyin için hiç söz konusu olamazdı. Çünkü o, bu konuda ne zaman ne mekân ne zemin derindedir. Her ne olursa olsun, her nerede olursa olsun davası oradadır. O daima ümmetin dertleriyle dertlenen büyük bir yürek olmuştur. Davasına hanel gelmeseydi yurdundan bir adım bile ayrılmazdı. Duası şuydu: ”Canı, cananı, bütün varımı alsın da Hüdâ/ Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüdâ”.. Ama, onun yurdundan gitmesini isteyenler, bıçağı kemiğe saplamışlar, onu canından da, cananından da daha çok sevdiği ve aziz tuttuğu davasından kopartmak istemişlerdir. Arkasına hafife takılması ise, dünya tarihinde eşine az rastlanan bir kadir kıymet bilmezlik örneğidir.¹⁰

Mehmet Âkif, 1925-1935 seneleri arasında Camiü’l-Mısriyye’de Türk Dili Ve Edebiyatı müderrisliği yaptı. Bu gönüllü sürgün hayatı esnasında siroz hastalığına yakalanmış, hava değişimi için 1935’te Lübnan’a, 1936’da Antakya’ya, oradan da İstanbul’a dönmüştür. Yurdunda ölmek istedi. Son yolculuğunu Mısır’dan döndüğü Türkiye’de, sevdiği ana vatanında, Mısır Apartmanında noktaladı. Fani hayatına gözlerini kapadı, sonsuz hayata gözlerini açtı:

*“İstiklal Marşı’nın şairi ve istiklal madalyası sahibi Âkif, 27 Aralık 1936 günü, istiklal Caddesinde Mısır Apartmanında “Hakk’a Layık” bir yürüyüşle 63 yaşında Hakk’ın rahmetine kavuştu”*¹¹.

Mehmet Âkif’in cenazesi, neredeyse hiçbir resmi omzun yer almadığı, tamamen Asım’ın neslinden oluşan küçük ve samimi bir topluluğun mümin omuzları

⁹ Ahmed, Kabaklı, **Türkiye’yi Yoğuranlar**, Türk Edebiyat Vakfı Yayınları, 5. Baskı, 2008 s.83.

¹⁰ **İstiklal Marşı İstikbal Marşı 41 Dize 41 Yorum**, hazırlayanlar: Hasan Akay- M.Fatih Andı, İstanbul,2013, s,23-33.

¹¹ **İstiklal Marşı İstikbal Marşı 41 Dize 41 Yorum**, haz. H.Akay - M. F.Andı, İstanbul,2013, s,23.

üzerinde ebediyete uğurlandı. Aziz vatanında, aziz Türk bayrağına sarılarak. Hâlâ, Edirnekapı Şehitliği'nde yatmaktadır. Mezar arkadaşı Babanzâde Ahmed Naim'le yan yana.

Edebî Kimliği

Mehmet Âkif'in 1911'de 38 yaşında iken yayımladığı ilk kitabı Safahat bağımsız bir edebî kişiliğin eseridir. "Kitabın başındaki, "Ne tasannu bilirim, çünkü ne sanatkârım" cümlesi, onun şiirden ne anladığını en güzel şekilde ortaya koyan poetik bir ifadedir."¹² Fransız romantiklerinden Lamartine'i, Alexandre Dumas fils'i okuduğunu, Fuzûlî ve Sâdî'yi sevdiğini belirten Âkif, bütün bu beğendiği ve sevdiği sanatçılardan etkilenmiş, ancak kendine has bir üslûp ile yazmıştır.

Âkif'in şiirinde en çok iz bırakan şair, kendisinin bazı ifadelerinden de anlaşıldığı üzere, Sâdî'dir. Bu edebiyat anlayışı, onun sadece bir manzumeci değil, bilinçle ve sanatkârane bir şekilde işlenmiş ve gelişmeye açık bir şiir türünün önderi olmasını sağlamıştır. Mehmet Âkif'in düşünsel gelişiminde en belirleyici öge de sağladığı ve uyum halinde yaşadığı ve öncüsünü yaptığı İslâm inancı ve medeniyetidir. Aynı zamanda o, çağının farkında olmayı, kültürel açıdan toplumun bünyesine uyan bir muasırlığı, çağdaş Batı medeniyetinin olumlu yanlarını almayı önemsemiştir.

Âkif 'in sanat anlayışını mecazi bir edâ içinde özetleyen cümle şudur: "*Sözüüm odun gibi olsun, hakikat olsun tek.*" Burada, sanatın tahfifi değil, fakat hakikatin önceliği vurgulanmakta, ancak hakikat olmak kaydıyla sözün etkileyici bir biçimde kurulması gereğine işaret edilmektedir. Şairin fikirlerinde, şiirlerinde ve hayatında hem güzelin hem de doğrunun, iyinin ve hakikatin peşinde olduğu bir gerçektir. "Batı uygarlığının temel değerlerinin İslâm kaynaklarına uyarlı olarak yeniden gözden geçirilmesini, Batı'nın toplumsal ve düşünsel oluşumuyla özde

---

¹² Uçman, Abdullah, Mehmet Âkif Ersoy, **Safahat**, tıpkıbasım_Çeviriyazı_Sözlük, 1.baskı, İstanbul 2013, s.21.

bağdaşık, ama yerel özelliklerini koruyan güçlü bir toplum yapısına varmayı öngörür.”¹³

Mehmet Âkif başka sanatçıların görüşlerinden, sanat anlayışlarından, akım ve ekollerden belli şartlarda istifade etmeyi kabul eden bir şairdir. Meselâ, Âkif’in şiirlerinde gerçekçilik akımının ve ona bağlı büyük Batılı sanatçıların etkisi görülmektedir. Aslında Âkif ’in yaşadığı dönemde, Batı’da bile gerçekçilerin modelleri pek fazla değildi. Malumdur ki Âkif, eskilerin getirdiği her şeyi olduğu gibi kabul etmiyordu. Bu yüzden eski şiirin bazı yanlarını eleştirmiştir. Meselâ: Kafiyenin geleneksel Osmanlı şiirinde bir engel olduğunu görür. Çünkü kafiye yüzünden şair, kafiye arar ve ona uymak için çabalarken, şiirin tutarlığını ve gerçekliğini gözden kaçırabilir. Bu yüzden büyük Türk şairlerinden Fuzûlî’nin “Leylâ ve Mecnûn” adlı eserinin, çok başarılı olmadığını söyleyenler bile çıkmıştır.¹⁴

Âkif, eskiden gelen mecâzî dili veya şiirin yüce dilini körü körüne taklit etmemiş, konuşma dili ile yazmaya tercih etmiştir. Çünkü Âkif ’in muhatabı halk, yani herkes idi. Davasında kapsayıcılık esas idi. Eğer toplumun tamamını değil de sadece bir kesimini muhatap kabul etseydi, herhalde ona uygun bir üslupla şiirlerini yazabilirdi. Ama o, sade bir dille yazmakla birlikte aruz veznini de büyük bir başarıyla kullanmış, şiirin bütünlüğünde iç âhengi sağlamayı bilmiştir. İşte bu nokta, onun bir “gelenek şairi” sıfatı ile anılmasını haklı çıkaran bir noktadır.

Mehmet Âkif ’in kullandığı dil ve üslûp, kolay olduğu kadar zordur, bunu herkes yapamaz. O yüzden eskiler, bu gibi üslûplara, yani kolay görünen zor yazılara “sehl-i mümtenî” dediler. “Âkif şiirlerinde sade bir dil kullanıldı” denildiğinde, saf şiir yazdığı ya da sade söz ve cümlelerden oluşan bir dil kullandığı kastedilmez. Âkif, sanat açısından –Cenab Şahabeddin¹⁵ ve Cemil Sena gibi isimler tarafından

---

¹³ Âdem Özbay, “İstiklal Marşı Bir Milletın Destansı Hikâyesidir”, <http://ademozbay.com>, Mart 12th, 2013.

¹⁴ Âdem Özbay, **a.g.m.**

¹⁵ Cenab Şahabeddin, “Safahât Mübdi’i”, *Servet-i Fünûn*, nr. 1479-5; Hasan Akay, **Doğrandıkça Artan Ekmek**, İstanbul 2008, s.50-51.
18 Kanun-ı Evvel 1340/1924) başlıklı

“Şark’ın en büyük destan şairi” olarak görülmektedir.¹⁶ Bunun en önemli sebeplerinden biri ve belki de birincisi, Âkif’in, herkesin söyleyebileceği bir dil ile değil, fakat herkesin anlayabileceği bir dil ve üslûp ile yazmış olmasıdır.

Mehmet Âkif geleneksel edebiyatla olduğu kadar, Batı kültürünün değerleriyle de etkileşimi kabul eden, ancak Doğu’yu ya da Batı’yı bütün olarak taklit etmeye şiddetle karşı çıkan bir şairdir. Çünkü her edebiyatın, topluma bağlı olduğunu, ona göre mahiyet kazanabileceğini ve o toplumun şartlarına, prensiplerine uymadıkça hiçbir değer taşıyanayacağını düşünmektedir. Gerçek olmayan edebiyat veya sadece seçkinler tabakasına hitap eden edebiyat ona göre makbul değildir. Âkif’e göre edebiyat bir vasıta, gaye değil. Zaten “Sanat, sanat içindir” görüşüne bu sebepten dolayı karşı çıkmıştır. Sade bir dil kullanmasının, gerçeğe bağlı şiirler yazmasının sebebi de, senelerce edebiyatta halkın muhatap alınmadığını görmesidir. Diyor ki:

“Yazılarımızın gerek mevzuunda, gerekse üslubunda, her şeyden evvel, bütün Osmanlıları düşüneceğiz; yani mümkün olduğu kadar halka söyleyecek eserler meydana getireceğiz; yoksa havas için yazı yazmaya yeltenecek derecede sersem değiliz! Zaten altı yüz bu kadar seneden beri yalnız havassı düşünene düşünene avam olmuş gitmişiz.”¹⁷

İçinde yaşanan toplumun özellikleri göz önüne alınmadan Batılı yenilikleri taklit etmenin doğrudan doğruya edebiyata zarar vereceği, “*edepsizliğin başladığı yerde edebiyatın biteceği*” anlayışının sahibidir Âkif. Toplum için sanatın, toplumun değerlerini dokuyan ve himmetini yücelten bir sanat anlayışının sahibidir. Bu yüzden toplumsal ve ideolojik konuları bazen manzume bazen de şiir düzeyinde işlemiştir. Hasan Akay bu konuyla ilgili olarak şunu söylemektedir: “(Âkif) *şiirlerinde aruzu büyük bir kolaylık ve erişilmez bir ustalıkla kullanan, toplumun dertlerini kendine dert edinen ülkü ve ideal sahibi büyük bir şairdir.*”¹⁸ Bütün çıplaklığıyla gerçeği göstermekteki amacı, okuyucusu olan insanların sorunlarına eğilmek ve çözüm

---

¹⁶ Cemil Sena Ongun, **Mehmet Âkif Hayatı, Eserleri ve İdealleri**, Tefeyyüz Kitabevi, İst.1947, s.98-100.

¹⁷ Mehmet Âkif Ersoy, **Safahat**, haz. M. Ertuğrul Düzdağ, Nasil, İstanbul 2013, s, 54.

¹⁸ Hasan Akay - M. Fatih Andı, **İstiklal Marşı İstikbal Marşı 41 Dize 41 Yorum**, 5. Basım, İstanbul,2013

yolları göstermektir. Bu kaygıların sonucu olarak yoksul insanların gerçek çehreleriyle yer aldığı şiirler Türk edebiyatında ilk kez Mehmet Âkif tarafından kaleme alınmıştır..

Cevdet Şanlı'nın demesiyle, “Âkif tamamıyla gerçekçi, gerçek olduğu kadar bütün millete hitap eden milli şairdir. O milletin gerçekliğini kitaplardan okuyarak değil, bizzat milletin içine dalarak, arasında dolaşarak kâh kahvehanede, kâh hastanede, kâh sokakta, kâh camide bulunarak kavramıştır. O, cephe gerisinde sesiyle, kalemiyle milletin emrinde olmuştur.”¹⁹

Mehmet Âkif, dilin toplumsal kimliğini öne çıkarmış, dil ve üslûpta özgünlük ve şahsiyet göstermiştir. Yenilikçi bir şairdir. Ancak, yaşadığı dönemde ortaya çıkan ölçsüz yenilik eğilimleri karşısında durmuş, ölçülü ve usule uygun anlamlı yeniliği söz ve şiirleri ile destekleyen bir öncü olmuştur. İşte Âkif, bu bağlamda, tıpkı Sezai Karakoç'un da tarif ettiği gibi, “gelenek şairidir, eskiyi bilerek yeni şiiri ortaya koymuş”tur.²⁰

Eserleri Ve Diğer Çalışmaları

Mehmet Âkif'in şiir kitaplarına dair yapılan araştırmalara göre eserleri, **Safahat** ve Safahat dışı eserler olmak üzere iki fasılda ele alınmaktadır. Tabii ki bütün büyük şairlerde olduğu gibi Âkif'in de basılmamış bazı şiirleri bulunmaktadır. Genel olarak değerlendirmeye tabi tutulursa, “Mehmet Âkif'in şiirlerini "Gençlik dönemi şiirleri" ve "Olgunluk dönemi şiirleri" şeklinde değerlendirebiliriz. Bunlardan gençlik dönemine ait olanları kendisi sonradan kitaplarına almamış ve bir bakıma reddetmiştir”.²¹

Gençlik döneminin şiirlerini klasik Türk şiirin üslubuyla yazdığından dolayı mı kitaplarına almamış, yoksa şair, gerçekçi ve toplum için edebiyat yaptığı için yahut olgunluk dönemlerinde bunları ciddi yapıtlar olmadıkları kanaatine vardığığ

¹⁹ Cevdet Şanlı, **Mehmet Âkif Ersoy Safahat Sözlüğü**, Çağrı Yayınları, İstanbul 2010, s.5

²⁰ Sezai Karakoç, **Edebiyat Yazıları**, Diriliş Yayınları, İstanbul 1997, s.223-225

²¹ Fazıl Gökçek, **“Bir Medeniyetin Şairi Mehmet Âkif”**, T.D.K, Ankara, 2013, s.19.

için mi reddetmiştir, bilinmemektedir. Her ihtimal mümkündür. Ancak, savunduğu dava büyük bir davadır, bu yüzden o metinleri dışarıda bırakmış olabileceğini söyleyebiliriz.

Safahat'ın Yedi Kitabı:

Mehmet Âkif 'in **Safahat** adı altında toplanan şiirleri, 7 kitaptan oluşan bir külliyyattır. Bu muazzam külliyyatın içinde safahat kitabı da yer almaktadır. Bir eser halinde yayımlanmadan, küçük kitaplar şeklinde basılmış, sonradan bir kitapta, bölümler olarak bir arada neşredilmiştir.

1) *Safahat* (1911). Şairin ilk şiir kitabıdır. 2) *Süleymaniye Kürsüsünde* (1911). Süleymaniye Camii'ne giden iki kişinin söyleşileri ile başlar, kürsüde Seyyah Abdürreşid İbrahim'in konuşturulduğu uzun bir bölümle devam eder. 3) *Hakkın Sesleri* (1912). Topluma İslâmî huşuları telkin etmek amacıyla tasarlanmış 10 manzumedden oluşur. 4) *Fatih Kürsüsünde* (1914). Fatih Camii'ne giden iki kişinin söyleşileri ile başlar, vaizin uzun konuşmasıyla devam eder. 5) *Hatıralar* (1917). Âkif 'in gezip gördüğü Ülkelerdeki izlenimlerin ve çıkardıkları derslerin eseridir. 6) *Âsım* (1924). Farklı konulardan bahseden Hocazade ile Köse İmam arasında geçen konuşmalardan oluşan tek bir şiirden ibarettir. 7) *Gölgeler* (1933). Bu kitaplarla birlikte Mehmet Âkif'in birçok başka şiiri de vardır. Bunların en meşhuru, "İstiklal Marşı" şiiridir. M. Ertuğrul Düzdağ, Mehmet Âkif **Ersoy Safahat** adlı eserine bir bölüm ekleyerek bu tarz şiirleri "*Safahat Dışında Kalmış Şiirlerinden Seçmeler*" başlığı altında neşretmiştir. Bu ekin mukaddimesinde, Düzdağ şunları söylemektedir:

"Mehmet Âkif, 1908'den önce yayınlanan şiirlerinden hiçbirini Safahat'a almadığı gibi, sonra çıkmış olanlardan birkaçını kitabının dışında

*bırakmıştır... “İstiklal Marşı”nı ise, “O benim milletime aittir” diyerek Safahata almamıştır.”*²²

Mensur Çalışmaları:

*Kur’an Tercümesi; Mehmet Âkif kuran ayetleri şiirsel olarak açıkladığı gibi, nesir olarak da tercüme etti. Âkif’in tercümesiyle ilgili Vehbi Vakkasoğlu “Mehmet Âkif” adlı eserinde şunu söylüyor: “Mehmet Âkif kuran-i Kerim’e olan bağlılık ve imanının ne derecede kuvvetli olduğunu çok açık bir şekilde gösteren mühim bir hadise vardır: “tercüme meselesi”. Bu hadisenin cereyan tarzı, merhumun Kur’an’ı anlayış tarzını da ortaya koymasını bakımından enteresandır”*²³. Âkif ’in davası belliydi, İslâm Dinini doğru anlamak, uygulamak ve anlatmaktır. İslamiyet’e giren İslami gelenek ve görenekleri de İslam’dan ayırarak, İslâm hayat desturu olarak insan yaşantısında yeri alıp, hem maddi hem de manevi İslâm Dünyası ilerletsin diye çalıştı.

Mehmet Âkif’in şiir eserleri gibi mensur eserleri de mevcuttur, tasnif edildiği üzere beş gruba ayrılabilir. Bu gruplar şunlardır:

Tefsirler:

Âkif’in tefsiri, elli yedi yazılardan ibarettir. Onlar, Safahat’a alınmış on sekiz manzume halindedir. Bu elli yedi yazılardan dört hadis tefsiri bulunmaktadır. Mehmet Âkif, halkın meselelerine çözüm veya insanlarına yol göstermeye çalıştı. Aslında Âkif’in asır bakışına göre reçete şeklinde yazdı.

Va’azlar:

Mehmet Âkif’in va’azları İstanbul’da Fatih camisinden, Kastamonu’da Nasrullah Camii’nde Balıkesir’deki Zağnos Paşa Cami’sine kadar verdiği konuşmaları sayılmaması mümkün değildir. Ayrıca Nacit, Berlin, yolculuklarındaki

---

²² M. Ertuğrul Düzdağ, **Mehmet Âkif Ersoy Safahat, s, 476.**

²³ Vehbi Vakkasoğlu, **Mehmet Âkif**, Nesil Matbaacılık, 2013, S,(83).

yapmış olduğu konuşma ve va'azlar da unutulmamalı. Bu va'azlar her yönden gayet önemlidir.

Makaleler:

Mehmet Âkif'i ne zaman zikredilirse, “**Sıratı-i Müstakim**” ve “**Sebilürreşad**” dergilerin zikretmelerini gerekir.

Tercümelere:

Mehmet Âkif, büyük İslâm âlimlerden tercüme yapıyordu. M. Ertuğrul Düздаğ Âkif'in tercümesiyle ilgili şunu söyler: “*Mehmet Âkif 1908'den sonra, hepsi de dergisinde yayınlanmış ve 268 tefrika devam etmiş olan 55 ayrı tercüme yapmış*”. Aslında Âkif'in dil hâkimiyeti, tercümelerinde yansır. Bu tercümelerden kitap halinde basılmış olan şunlardır:

1-“Müslüman Kadın”, Ferid Vecdi; 2. “Anglikan Kilisesine Cevap”, Abdülaziz Câviş; 3. “Hanoto'nun hücumuna karşı, Şeyh Muhammed Abduh'un İslam'ı Müdafâ'ası”, 4. “İslamlaşmak”, Said Halım Paşa 5. “İçkinin hayat-ı Beşerde Açtığı Rahneler” Abdülaziz Câviş.

Çoğu insan Âkif'in ismi duyduğunda aklına ilk gelen “Milli Şair”, “İstiklal Marşı” ama Âkif'in diğer özellikleri unutulur. Hâlbuki eğitimci, tercüman, dilci gibi Vasıflar sahibi bir şahsiyet sadece şairliğinde indirgememeli.

Mektuplar:

Yakın zamanlara kadar mektup, haberleşmeyi sağlayan bir araç olarak kullanıldı. Şimdiye kadar M. Ertuğrul Düздаğ'a göre Mehmet Âkif'in elli kadar farklı halde bulunmaktadır hem de yayınlanmayan veya insanların elindeki mektuplar birkaç yüze çıkabilir.

Araçasında ümmetine o kadar ilimi miras bıraktığıyla birlikte, gelecek nesiller aynı davaya sahip çıkmaların ve gerçekleştirmelerin yolu da hazır bıraktı.

2. ABDULLAH ET-TAYYİB'İN HAYATI, EDEBÎ KİMLİĞİ VE ESERLERİ:

Hayatı

Ayşe Celaleddin Muhammed Ahmed El Meczub ile Et-Tayyib Abdullah Al Meczub' un oğlu olan Abdullah Et-Tayyib, 2 Haziran 1921, senesinde kuzey Sudan bölgesinde El Damer kenti yakınında El Timerab köyünde hayata geldi. Abdullah Et-Tayyib'in hayatı köyündeki ve o zamanda bütün Sudanda olduğu gibi Tekke'yle başlayıp ve ilk eğitim adımlarını orada attı. Ailesi, Kur'an'la meşgul ve meşhurdur. Bundan dolayı Damer Şehri "Damer El Meczub" ismini onlardan aldı. Kur'an çevresinde yetişen bir çocuk, kesinlikle onun ruhunu etkiler. Din sevgisiyle şekillendirir. Et-Tayyib Eğitimi El Damer 'de Kur'an'ı ezberlemekle başlar, babası öğretmen olduğu için küçük yaşta Sudan'ın farklı şehirlerin görmelerine fırsat buldu.

İlkokulu Kasela, El Damer ve Berber²⁴ kentlerinde okudu. Et-Tayyib on üç arkadaşıyla Londra'ya gönderilmek için bir sınava girdiler, sınavda İtalya ve Habeşistan savaşındaki İtalyanlı komutanın isimi ne olduğunu sorulmuş. Abdullah Et-Tayyib komutanın ismini yazar hem de doğru yazdı. Berber okulundaki hocaların dikkatini çekti, bu yüzden 1935'te Et-Tayyib, Berber ortaokulundan, Gordon kolejine geçti. Bu şehirler Et-Tayyib'in hayatında o kadar etkiledi ki sonradan bütün eserlerinde ve özellikle Kaseladaki yeşillik ve oradaki yaşam tarzı, şairin şiirlerinde bir doğa sevgisi haline geldi. Lise eğitimini de bir okuldu tamamlamadı, Hartum okullarında ve Gordon Koleji, yüksekokullarından mezun oldu. Hemen mezun olur olmaz, 1942'de öğretmenliği başladı. 1945 senesinde yetenek sınavını geçtikten sonra, Et-Tayyib yüksek lisansını yapmak üzere, birkaç öğrenci ile beraber, sömürge hükümetin tarafından Londra'ya gönderildi. Onun zamanında "Gordon koleji" Londra Üniversitesine bağlıydı. Londra Üniversitesindeki, Eğitim Fakültesinde Yüksek Lisansı bitirdi. 1948 Girezelda, İngiliz bir kız ile evlendiler. Girezelda bugüne kadar Sudan'da yaşıyor Sudan vatandaşlığıyla. Prof. Dr. Abdülkadir

---

²⁴ Kuzey sudanda bir şehrin ismi

Mahmut²⁵, **Abdullah Et-Tayyib ve Girezelda” Çağdaş Aşk destanı** onların hayatı ile ilgili tarihsel roman şeklinde yazdı. Yirmi dokuz yaşındayken Afrika ve Şarkiyat Okulu (SOAS)’tan 1950’de Doktora derecesini bitirdi. Aynı senede Londra Üniversitesi Afrika ve Şarkiyat Okulu (SOAS)’ta, ilk Sudanlı olarak Arap dili ve edebiyatı okutmanı oldu.

1951 Görevinde bir seneyi geçirdikten sonra Sudan’a dönmesi gerek olduğunu görüp ve Sudan hükümetin tarafından *Bahtulrrida*²⁶ Eğitim enstitüsündeki Arap Dili bölümün” başkanı olmak üzere Sudana çağırıldı. *Bahtulrrida* enstitüsünde 1954’a kadar çalıştı, ama İngiliz siyasetine sürekli itiraz ediyordu, özellikle eski metotları tamamen kaldırmasına karşı geldiği için ve bu konuyla ilgili birkaç makale yazdıktan sonra Mr. Girefth²⁷ onu oradan uzaklaştırmaya çalıştı ve bir şekilde başardı. Et-Tayyib ise davasını devam etti, gelecek senelerde daha müsait ortamlar bulabildi. Bahtulrrida Eğitim enstitüsünden intikal ederek 1954 Hartum üniversitesi, edebiyat fakültesinde Arap dili ve edebiyatın profesörü olarak çalıştı. 1961de edebiyat Fakültesinin dekanı oldu. Onun dekanlığın döneminde ilk defa “Arap olmayanlara Arapça kursları” açıldı. Karşılaştığı bütün itirazlarına rağmen kurslar gayet başarılı oldu. Bu yüzden Avrupa, Latin Amerika, uzak doğu, Afrika ve dünyanın dört tarafından gelenler oldu. Prof. Dr. El Hüseyin El Nur²⁸ Abdullah Et-Tayyib’in Tanıtım filminde şöyle der “*O zaman Arap Dili ve edebiyat bölümüne Birleşmiş Milletler diyorduk çünkü bütün dünya kıtalardan öğrencilerimiz var idi*”.

1964 Abdullah Bayro Arapça ve İslami bilimler enstitüsünü kurmak üzere Nijerya’ya gitti. Arapça bölümün yanında İngilizce ve Fransızca kursları da açtı ve orada kız öğretimine büyük önem gösterdi. Çünkü kuzey Nijerya’nın hepsi Müslümanlar, Et-Tayyibe göre “bir kızı yetiştirmesi, bir ailenin yetiştirmektir”. Kurduğu enstitü Şuan Muhammed Bayro Üniversitesidir. 1974-1975 senelerin arasında Hartum Üniversite Rektörlüğünde bulundu. Sadece bir sene kalmasına

---

²⁵ Prof. Dr. Abdülkadir Mahmut, Nileyn üniversitesinin eğitim üyesi, Eski Sudan ve Mısır araştırmaların hocasıdır. 19 Haziran 2014’te Abdullah Et-Tayyib’in 12. Vefat anmasında sundu ve 27 Haziran 2014’de *Aljazeera.net TV’de sundu*.

²⁶ Öğretmenlerin Hazırlanması ve ilköğretim ve ortaöğretimin müfredatı hazırlamak için bir enstitü.

²⁷ “Bahtulrrida “Eğitim enstitüsünün” kurucusu ve ilk müdürü.

²⁸ Hartum üniversitesi, edebiyat fakültesi, Arap dili ve edebiyatı Profesörü.

rağmen bir sürü projeleri gerçekleştirdi. 1975-1976 *Juba Üniversitesi*ni kurdu ve ilk Rektörü oldu. Ama siyasi sebepler için tıpkı Hartum Üniversitesi'nden alındığı gibi, buradan da bir sene sonra 55 yaşındayken emekliye alındı²⁹. 1977-1986 seneler arasında, Fas'ta “ Seyidi Muhammed” Üniversitesi'nde Arap Dili ve edebiyatın kürsüsünde profesör olarak çalıştı. 1986 Fas'tan döndükten sonra Hartum Üniversitesi, edebiyatı fakültesinde ömür boyu profesörü olarak tayin edildi. 1961-2000 seneye kadar Kahire'deki Arap Dil Akademisinin üyeliği yaptı. 1991 senesinde Sudan Arap Dili Akademisini kurdu ve 2000'e kadar ilk başkanı oldu. 1991'den itibaren Kral Faysal edebiyat Ödülünün Jüri üyeliğini yaptı. 2000 senesinde Kral Faysal edebiyat Ödülünü kazandı.

Abdullah Et-Tayyib 2000 senesinde hastalandı ve konuşmamak haline geldi. Böylece seksen iki yaşındayken 19 Haziran 2003 senesinde (aynı doğum ayı) Ebedi yolculuğuna çıktı ve rabbini kavuştu. Onun cenazesinde Sudanlıların bütün tabakaları Cumhurbaşkanı olmak üzere, siyasi partilerin liderleri, sivil toplumun liderleri ve Sudan farklı bölgelerinden gelen halkların katılımıyla Hartum'da defin edildi. Onun vefatıyla Arap dünyası Arapça nadiren tekrarlanan ve mühim bir şahsiyeti ve âlimi kaybetti. Abdullah Et-Tayyib'in vefatıyla ölmedi. Çünkü arkasında o kadar eser ve talebeleri bırakan kişiye öldü denmez.

Edebî Kimliği

Abdullah Et-Tayyib, eğitimci, edebiyatçı, şair, yazar, düşünür, öğretmen ve müfessir bir şahsiyettir. Yirminci yüzyılın en meşhur Sudan aydınlardan biridir. Şairliğiyle ilgili Arap dünyasındaki edebiyatçılar ikiye ayrılmışlar, bir kısım onun hayranları ve en büyük şairlerden diyenler, diğer kısım ise hayır, o, taklitçidir. Hatta o, nâzım, şair değildir, diyenler de var. Ama nesir konusunda hiçbir ihtilaf bugüne kadar görülmemiş. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren edebiyatta ve genel hayatta başlamış olan yenilik hareketleri, Arap edebiyatında geç başlamasına

---

²⁹ Dönemin Hükümeti darbeye geldiği için Üniversitelerin rektörleri İktidara vermiş. Abdullah Et-Tayyib ve benzerleri iktidarı kabul etmedikleri için tabii ki kurban oldular.

rağmen da son derecede etkiliydi. Özellikle Mısırda “*Abollu grubu*”³⁰, “*Al Divan Grubu*”³¹ ve Lübnan, Suriye, Filistin ve Irakta nice takipçileri oldu, çok insanlar Amerika’ya ve Avrupa’ya göç ettikleriyle yeni fikirler ve oradaki edebiyatıyla tesir olundular. Bundan dolayı iki mühim edebiyat dernekleri kurdular. Birincisi “*Kalem Derneği*”³² yenilemeye çağırdı ama geleneği tamamen bırakmasını istedi. Hatta geleneği ve klasik Arapçaya gerek olmadığını söyledi. Onlara göre dil, bir araçtır, ne zaman fikrimizi ve duygularımızı ifade edebilirsek yeterdir. İkincisi “*Endülüs’ün Grubudur*”³³ onlar da yenilemeye çağırdılar ve yazdılar. Geleneğin atmaması ve fasih Arapçayı kullanmasını gerek olduğunu gördüler. Aslında bu döneme batılılaşma süreci demesi de mümkündür. Ne yazık ki bazı şairler fark etmeden aldanmışlar. Yenilik Hareketi en olgun örnekleri 40’lı senelerde ve 50’li senelerde vermeye başladı. Abdullah Et-Tayyib de modern şiirin örnekleri ilk verenlerinden biri de demesi yanlış değildir, çünkü 1946 senesinde Londra’da “*Kırılmış olan Bardak*”³⁴ adlı şiirini yazdı.

Et-Tayyib çok erken yaşta şiiri yazmaya başladı, ilk yayımlandığı şiir “*Sudan Gazetesinde*” 1935 onun hocası *Abdullah Al Nager* mersiyesiydi. Başlangıcıyla ilgili şunu söylüyor: “ilk yazmaya başladığım zaman, farklı nazım şekilleri denedim. Bazıları serbest, bazıları vezinliydi. Kimi zaman kafiyeli, kimi zaman kafiyesizdi. Bazen de bana ait vezinler de ortaya koydum ve özel nazım tarzlarımı da oluşturdum. Ama sonradan baktım ki nefsimdeki duygular, ancak geleneksel şiir tarzlarla söyleyebilirim, çünkü daima çevremizin etkisi vardır ve Arap edebiyatında en sağlam gelenek aruz vezni ve kaside şeklidir. Bununla birlikte yenilik hareketindeki şairler, eskilerin taklidinden kaçarken batı şairlerin taklidine düştüler. Yenileme ile ilgili Et-Tayyib **Yeni Tetiğin Düşenleri** şiir kitabın Mukaddimesinde şunları söylüyor:

---

³⁰ Abollu edebî ekolü Mısırlı şairler Ahmed Zeki Abu Şadi ve Arkadaşların Tarafından de kuruldu.

³¹ Al Divan Grubu veya derneği Mısırlı şairler Al Akad, Şükri ve Al mazini Tarafından 1921 de kuruldu.

³² Amerika’da Göç eden Lübnan, Suriye ve Irak şairleri, Cubran Halil Cubran ve arkadaşların tarafından 1920de kuruldu.

³³ “Endülüs Grubun Derneği”, Güney Amerika’da Miçel Maluf ve Arkadaşların tarafından 1932 senesinde kuruldu.

³⁴ 1946 yazdığı modern şiirin tarzında, “Nil Yankıları”, “Kırılmış olan bardak” şiiri, s,79.

“Gençliğimde yenileme ve eskilerin tarzına başkaldırmayı seviyordum, çünkü insan ustalığı, farklı olmaya noktasında, kabiliyet sahibi bir varlıktır. Bütün yenilemeyi sevenleri ve eskiye başkaldıranlar, batıdan gelen üslup ve tarzlarla yenilemeye çalışıp başarı edebileceklerini sandılar. Biz, de bazı edebî türleri demedik. Batılılara biz sizin gibiyiz demek için, Shakespeare ile yarışmak için şiirsel oyunları yazmakla, roman, hikâye, tiyatro vs. bunu yaparken medeniyetimizi, vatanlarımızı ve kültürlerimizi savunmak adına yaptık. Biz ve bu yolu takip eden şairler, sanki batılılara durun demek istediler.(sizde ne var ki bizde yok?) Bizden daha ilerdesiniz dersin deyip topraklarımızı işgal edersiniz. Bize geride kalan ülkeler isimlendirirsiniz. Geliştirmek için geldiğinizi iddia edersiniz. Ama ne yazık ki bu onların gelenekleri, üslupları tuzağın ta kendisidir”.(Y.T.D, s,6)³⁵

Abdullah Et-Tayyib, hem eski hem de modern şiirler yazdı. Kırklarda “tef’île” tarzı şiiri ilk yazarlardandır. Ama şair yeni şiirlerinden nefret etti, çünkü “tef’île” şairleri geleneğe karşı çıktılar ve özellikle Batı edebiyatı hayranları oldukları için. Taha Hüseyin³⁶ Abdullah Et-Tayyib Hakkında şunu söyler: “O Genç çağdaş bir şairdir, Eskilerinin üslubunu kullanarak bildiğimiz çağdaş temalar ve konularla ilgili şiirler yazmıştır.”

“Sudan’da Şiir Hareketi Ve Abdullah Et-Tayyib’in Şiirindeki Güzelliğin Özellikleri” adlı makalesinde” Mustafa Awadallah Buşarah, Et-Tayyib’in edebî kimliği hakkında diyor ki: “Şairimiz yeni klasik okulu şairlerdendir, tıpkı Aziz Abaza, Ali Mahmut Taha ve Abulgasim. Abdullah Et-Tayyibe göre şiir bir sanat gibidir, onunla çok uğraşılması gerekir ve daima bakması ve düzeltmesi lazım”.³⁷ Bu yüzden şiir yazmak için Arapçayı korumak amacını ortaya koyar ve Allah’tan yardım ister. Aşağıdaki dizelerde görüldüğü gibi:

“Ey Rabbim, bana yardımını gönder

---

³⁵ Abdullah Et-Tayyib, “Yeni Tetiğin Düşenleri” şiir kitabı, Hartum,1976, s.6

³⁶ Ünlü Arap edebiyatçı, kendisi Mısırlı ve eleştirmen, görüşler farklıdır özellikle Geleneğe karşı.

³⁷ Mustafa Awadallah Buşarah, “Sudanda şiir hareketi ve Abdullah Et-Tayyib’in şiirindeki Güzelliğin Özellikleri”,sudarress.com, 25 Kasım, 2007.

Sen yardım etmezsen, kim bu fasih dili korur?

Kim bu Kur'an'ı anlayıp da âyetleri tefsir eder?

Kim bu belagatle Kur'an mucizelerini rivayet eder?”³⁸

Abdullah Et-Tayyib, Arap edebiyatın derinliği kadar batı edebiyatı da bilen bir entelektüeldi. Bu yüzden İngiltere’de okumasına rağmen ve modernizemin etkili olduğu zamanda bile eski edebiyatın izinde kalabildi. Çünkü Arap şairleri en çok T.S. Eliot’tan müteessir oldular ama Et-Tayyib göre Eliot kendisi Eski Arap edebiyatından müteessir oldu ve özellikle İmriu’lqayis şiirinden bu konuyla ilgili uzun bir makale yazıp “Eliot’un Hayranlığında Ne Zamana kadar” ve küçük bir kitap halinde yayımlandı. Makalesinde Et-Tayyib Eliot Arap edebiyatından çok alıntılar aldığını ama itiraf etmediğini söyledi. Aynı zamanda Eliot’un hayranlarını eleştirdi.

Abdullah Et-Tayyib, edebiyatın yeni klasik akımın öncülerinden olmasını, tenkid’e sebep oldu. Et-Tayyib’in Abbasî şairlerden müteessir oldu. Mütenbbi, Abu Tamam, Al Buhturî vs. bazı insanlara göre Et-Tayyib, bir yazar olarak sınıflandırdı ve o klasik Arap edebiyatının hayranı olduğu için şiirinde taklit var dediler. Bazı tenkitçilere göre ise Et-Tayyib, yirminci asrın en büyük şairlerinden biridir ve bu grubun başında *Taha Hüseyin* olmak üzere Sudan, Mısır ve çok Arap edebiyatçılarıdır. Abdullah Et-Tayyib bazen sorulduğunda filanca eleştirmen sizi eleştiriyor ne dersiniz? Bu cümleyi kullanıyordu: “*eleştirmenin işi eleştirmektir, şairin işi ise şiir yazmaktır.*”³⁹

Eserleri Ve Diğer Çalışmaları:

Şiir kitapları:

Abdullah Et-Tayyib şiiri erken zamandan beri yazmasına rağmen kitap halinde yayımlanmasında çok geçtekti. Şiir kitapları bunlar: 1) Nil yankıları 1957

³⁸ **Akşamüstün Şarkıları**,3.baskı, Alassalah yayın evi, Hartum 2004, s, 42.

³⁹ Abdullah Et-Tayyib’in Tanıtım Filmi, Sudan TV.

senesinde ilk şiir kitabıdır, 2) Akşamüstü Şarkıları 1976, 3) “Muzaffer Sancak” 1968, 4) Banat Ramah, 5) Yeni Tetiğin düşenleri 1976 yayımlandı ve şair gençliğindeki yazdığı şiirlerden seçerek oluşurdu. Bu yüzden yeni tetiğin düşenleri adına verdi yani kalemin ilk yazdığı şiirler, 6) Medet şimşeği Tek şiir Hz. Muhammed (vs.m) övgüsünde yazdığı şiir, ama şiirde sanki İslâm Tarihi anlatıyor ve onun İslami fikirleri en çok tecelli ettiği şiirdir. Son olarak 7) Dört Gözyaşı damlaları 1978.

Şiirsel Oyunlar:

Et-Tayyib, şiirleri olduğu gibi oyunları da bulunmaktadır. Belki İngiliz edebiyatı ve modern Arap edebiyatında ilk örneği veren Ahmed Şevkinin yolu takip ederek şiirsel oyunları yazdı. Bunlar: 1) Esmerlerin evliliği 1958 2) Beramkilerin⁴⁰ faciası, 3) “Gizli Aşk” 1958, 4) Kıyamet kopması 1959 ve 5) Sidre projesi.

Mensur Eserleri:

Et-Tayyib’in mensur eserleri bunlar: 1) Arap edebiyatın kılavuzu (beş cilt) 2) Öğrencelerin Arkadaşı (ilköğretimin ders kitabı), 3) Arap Kahramanları(İngilizce), 4) Tren penceresinden. 5) “Hatıraların Çantası, 6) Afrika Kumlarından Hikâyeler (İngilizce). 7) Abi Et- Tayyib İle. 8) İki Arkadaşın Hatıraları. 9) Al Mütenbbi Şiirlerinde Tabiat, 10) Pamuk Çiçekleri. 11) Fas’tan Kelimeler, 12) “Güneş ile Işık Arasında”. 13) Öven Kasideler. 14) Miraç Kitabı. 15) Sudanda modern fenni nesir. 16) Bu ses, ya da gökten bir ses adlı Meczip ailesinin soyu ile ilgili bahseden bir çalışmadır, 17) Küçük Hamaset ve 18) Sudan Bilmeceleri.

Kur’an Tefsiri:

Şeyh Sıddık Ahmed Hamadun ve Şeyh İbrahim Kemal El-Dinin, Kur’an tilavetleriyle (- 1958 1969), senelerin arasında Sudan Milli Radyosunda bütün Sudanlıların anlayacağı bir dil ile Kur’an’ı Tefsir etti. Bu program Sudan Milli Radyosunda hala devam ediyor. Abdullah Et-Tayyib sadece Sudan Müslümanları için çalışmıyordu. Özellikle Kur’an-ı kerimin çalışmalarında bütün Afrika ülkelerdeki Müslümanlara basit bir Arapça ile anlatmak için Çad, Mali, Somali,

---

⁴⁰ Abasılarn dönemindeki Abu Cafer Al Mansur vezirleriydi, sonradan, paralel bir siyaset yaptıkları için Halife onları hapse attı ve çoğu liderleri öldürdü.

Moritanya ve ABD Kongre Kütüphanesinin radyo istasyonlarında Kur'an-i kerimin Tefsiri kayıt etti. Tefsirinden sadece üç cüzü basıldı. Otuzuncu cüz, yirmi dokuzuncu ve yirmi sekizinci cüzdür. Özel ve kamu dersleri, verdiği konferanslar, televizyondaki programlar ve yaptıkları çevrileri de mevcut.

Kısaca Abdullah Et-Tayyib'in eserleri sadece kitaplardan ibaret değildi. Bıraktığı talebeler, tarlalardaki çalışan öğrettiği insanlar ve radyo ve televizyondaki şüana kadar devam eden ürettiği programlardır. Bunlar, şairin yazıp yayımlandığı eserler ve sunduğu programlar, diğer yarım kalan veyahut hazırlanmamış çalışmaları da var. Şuan Hartum üniversitesine bağlı "Abdullah Et-Tayyib, Arapça Enstitüsün" tarafından hazırlanır. Onunla çalışmaların ve ilmi mirasını, bizzat hanımı, Girezelda Et-Tayyib bakıyor.

Mehmet Âkif ve Abdullah Et-Tayyib'in yaşadıkları dönemler ve çevreler ve şartlar farklı olmasına rağmen birçok alanlarda benzerleri mevcuttur. Âkif, zaman olarak 19. (1873) Asrın sonundan 20. (1936) Asrın ilk yarısında yaşadı. Abdullah Et-Tayyib ise 20. (1921)Asrın ilk yarısından 21.(2003) Asrın başına kadar yaşadı. Şairlerin ikisi ilk eğitimi babasından aldı. Babaları ikisi müderris idi İkisi ihtilali mücadelesinde rol oynadılar. İkisi mücadelelerinde eğitim silahı kullandılar. Mücadele esnasında Âkif siyasete kendi prensipleriyle girdi, Et-Tayyib ise siyasetten uzak durmasına tercih etti. Bu noktada siyasi şartlar da önemli. Âkif'in mücadele ettiği ihtilal yenidir birince dünya savaşın neticesidir. Et-Tayyib'in mücadele ettiği ihtilal 1889'ten beri sömürge hareketin neticesidir. Yani Türkiye insanları için yeni bir şey ona karşı çıkmak ve mücadele etmek daha hızlı diyebiliriz. Sudanlı için sömürge hükümeti tam 67 sene sürdü. Yani sömürge döneminde nesiler yetişti. Bu yüzden mücadele üslubu ve vesileleri farklıydı.

Şairlerin ikisi de Kur'an'ı ezberledi ve tefsir, vaaz, irşatla uğraştı. İkisi eğitime önem verip ilim bir dava olarak kabul etti ve bu gaye için hayat boyu yaşadı. Eğitmeden, ne yaparsan yap sonunda netice sıfır. İslâm medeniyeti ilim (ilim kelimesin içinde fenni bilimler ve din bilimleri kastedilir) medeniyetidir. Farklardan da dil meselesidir. Âkif'in kullandığı dili, zor değildi, çünkü ona göre muhatap herkes olması gerek. Et-Tayyib ise iki dili kullandı; birisi ağır Fasih Arapça, ikinci de

Sudan Lehçesidir. Sebep ise onun zamanında özellikle Arap dünyasındaki modernleşme hareketi, Kur'an'a saldırmak için Arapçayı saldırdılar. Aynı zamanda Et-Tayyib kendi insanları aydınlatmak için çalışıyordu. Şairler ikisini batı edebiyatının hakkıyla bilenlerdir. Âkif, Fransız edebiyatına, Et-Tayyib İngiliz edebiyatına hâkimdir. İkisi de diğer medeniyetlerden istifade noktasında aynı görüştedirler. Dinimize ve medeniyetimize uygun, güzel, iyi ve faydalı her şeyi makbul görürler.

İKİNCİ BÖLÜM

MEHMET ÂKİF VE ABDULLAH ET-TAYYİB'İN GELENEĞE BAKIŞLARI

Birinci bölümde şairlerin hayatlarını, edebî kimliklerini ve eserlerini kaleme aldık. Bu bölümde asıl konumuza girmiş oluyoruz. Madem konumuz gelenektir, her şeyden evvel, bölümün birinci kısmında bahsi geçen gelenek tanımlarını ve anlayışlarını burada şairlerin eserleri üzerinde tatbik etmeye çalışacağız. Daha sonra gelenek bağlamında Mehmet Âkif Ve Abdullah et-Tayyib'in bakış açılarına göre geleneği, yani her iki şairin geleneğe yaklaşımlarını irdelleyeceğiz. Bölümün son kısmında ise Mehmet Âkif ve Abdullah et-Tayyib'in Türkiye ve Sudan'daki ilmî, edebî ve fikrî alanda oynadıkları roller ile geleneğin ihyası bağlamında neler gerçekleştirdiklerini karşılaştırmalı olarak örnekler üzerinden göstereceğiz.

2.1 GELENEK TANIMLARI VE ANLAYIŞLARI:

Gelenek nedir, ne değildir? Geleneğin tanımları, anlayışları nelerdir? Geleneği gelenek yapan unsurlar ve özellikleri nelerdir? Bu sorular ve onların cevapları bu bölümde incelenecektir. İslâm medeniyetinde geleneğin yeri nedir? Ne ölçüdedir? Geleneği tanımladıktan sonra “gelenek şairi” kimdir ya da kim “gelenek şairi” değildir soruları üzerinde durulacaktır.

- Gelenek, eski zamanlardan beri yaşanan hal ve hayat tarzıdır. Hayatın her yönünde vardır. Mirasta kabul görmüş ve kullanılmış, uzun süre değişmeden, gelişerek bugüne kadar gelen bütün yaşantılar, siyaset anlayışları, toplumsal davranışlar ve hayat bakış açıları bu kavram sahasına girmektedir. Geleneği ikiye ayırabiliriz: 1. Maddi gelenek 2. Manevi gelenek. Ruhla, maneviyatla ilgili olmayan her şey maddi geleneğe dâhil edilebilir. Meselâ, siyaset geleneği, evlilik geleneği, savaş geleneği ve kabile, aşiret, yardımlaşma gelenekleri gibi. Manevi gelenek ise mânevîyat ile ilgilidir. Dînî gelenekler, itikadî gelenekler ve maddî

olmayan, ama kabul edilen ve kuşaktan kuşağa aktararak gelen her şey manevi gelenek olarak sınıflandırılabilir. Madem ki gelenek kavramına eskiden gelen her şey dâhil edilebilir, öyleyse edebiyatta gelenek denildiğinde de, eskiden günümüze kadar kullanılagelen tarzlar, biçimler, mazmunlar ve üslûplar vb. bunun içine dahil demektir. Türk edebiyatında, Sudan edebiyatında, özellikle Doğu edebiyatlarında “gelenek” denildiğinde akla gelen şey, “İslâm geleneği”dir. Sezai Karakoç bu bağlamdaki anlayış ve ifade biçiminin modern Türk şiirindeki öncüsüdür. *Edebiyat Yazıları I Medeniyetin Rüyası Rüyanın Medeniyeti* eseri ile *Fizikötesi Açısından Ufuklar ve Daha Ötesi I-II-III* eserleri, bu anlayışın zeminin oluşturmaktadır. En son yayınlanan konuşmaları da yine medeniyet ve İslâm medeniyetinin dirilişi ile yakından ilişkilidir. Sezai Karakoç’un yolundan giden sanatçılar da bu anlayışı geliştirmişlerdir. Aynı anlayışa mensup akademisyenler de bulunmaktadır.

Gelenek nedir, ne değildir, sorusuna verilen cevaplardan biri şöyledir:

*“Gelenek, sosyal bir görüngüdür, planlamadan oluşur ve nesilden nesle bir miras olarak devam eder ve o toplumun kimliğini teşkil eder. Gelenek süreklilik arz eder, genel kabullerden oluşur, tarihi oluşturur ve hakikati mutlak hakikatte arar.”*⁴¹

Aynı medeniyetin içindeki farklılardan dolayı, farklı gelenekler görünebilir, çünkü gelenek toplumsal bir üründür, öyleyse zamanla toplumun değişmesiyle birlikte geleneğin değişmesi de mümkündür ve gayet normal bir şeydir. Sözelimi “İslâm geleneği” dediğimiz zaman bu, uygulamaya bağlıdır. Kimi toplum, İslamiyet’i olduğu gibi, kimileri çevre ve yaşam tarzına göre uygulamıştır. Fakat, itikat sağlam olduktan sonra söz konusu farklı uygulamaların hiçbir zararı yoktur; bilakis yararları vardır ve sayıya gelmeyecek ölçüdedir. Onun için ibadetler bahsinde bile dört farklı mezhebin görüş ve uygulaması mevcuttur. Tabii ki bu durum, sadece İslâm geleneğinde değil, bütün gelenek çeşitlerinde geçerlidir. Siyasette, sosyal hayatta vs. madem ki hayatın her yönünde gelenek vardır, edebiyatta da bir “edebiyat geleneği” bulunmaktadır; çünkü edebiyat, hayatın her alanında mevcuttur.

---

⁴¹ M.Fatih Andı, “**Postmodernizm Ve Gelenek**”, FSMVÜ Yüksek Lisans Ders Notları, 2015.

Tarihten psikolojiye, coğrafyadan modern bilimlere kadar uzanan bir alandır bu. Edebiyat insanlığın tarihi ile başladığı için geleneğin de aynı tarihe sahip olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Gelenek kavramı kadar, “gelenek şairi” kavramı ve kimliği üzerinde de durmak gerekir. Biz de burada “gelenek şairi” kavramı bağlamında şiir metinlerini gözden geçirmek ve tahlil ederek bir hükme varmak emindeyiz. Madem gelenek zaman ve mekân ile sınırlı ve mahkûmdur, öyleyse “gelenek şairi” şairi de öyledir. Kendisi özellikle İngiliz geleneğin ihyası noktasında büyük bir katkıda bulunan ve çoğu modern şairin önderi sayılan T.S. Eliot, “gelenek şairi” ve gelenekçiliği hakkında şunu söylemektedir: *“Geçmişin hal içinde varlığını hissetmek kadar edebiyatı, sınırsız, sınırlı olanda yani bugünde bulmak, bu beraberliği hissedebilmek bir yazarı gelenekçi yapar.”*⁴²

Biz de, ele aldığımız ve çalışmamızın konusu olan Mehmet Âkif ve Abdullah et-Tayyib’i bu tanımlama bağlamında birer “gelenek şairi” olarak nitelendirmenin uygun olacağı kanaatindeyiz.

2.2. MEHMET ÂKİF VE ABDULLAH ET-TAYYİB’İN BAKIŞ AÇILARINA GÖRE GELENEK

Mehmet Âkif ve Abdullah Et-Tayyib, “manevi gelenek” bakımından aynı geleneğin mensuplarıdır; çünkü her ikisi de, İslâm geleneğin şairleridirler. Bununla birlikte, buldukları toplumun, yaşadıkları çevrenin, sahip oldukları kültürün ve gördükleri göreneklerin de etkilerinden tamamen uzak kalamamışlardır. Bu müteessir olma durumu da gerçekte gayet tabiidir.

2.2.1. Mehmet Âkif’in Geleneğe Yaklaşımı:

Mehmet Âkif, mücadeleci, ümmeti gözetten, geleneğine hürmet eden ve aynı zamanda yeniliğin önderlerinden biri olan bir İslâm şairidir. Âkif’in şiirlerine mazmun açısından bakılırsa, görülecektir ki, orijinallik, geleneğe dayalı bir nevi sanat

---

⁴² T. S. Eliot, “Gelenek ve Şair”.

tabelasından ibarettir. Gerçekçilik anlayışına ve çağının esaslı konularına dair yazdıklarına bakılırsa, aruz vezni hariç, geçmişle nerdeyse hiçbir alakası yokmuş gibi yeni ve gerçekçi bir şair olduğu fark edilecektir. Aslında şairin büyüklüğü burada açığa çıkmaktadır. O, doğru, faydalı ve güzeli temsil eden geleneğin özünü değiştirmeden çağına uygun düşen büyük bir sanat eseri ortaya koymuştur. Onun yaklaşımı anlamak için, şu tespit önemlidir: *“Eski, eski olduğu için değil, faydasız olduğu zaman atılır. Yeni, yeni olduğu için değil, faydalı olduğu zaman alınır.”*⁴³

Âkif'e göre gelenek bir ağaç gibidir, kökleri sabit, ama dalları hareketli, her mevsimde yeni elbise giyebilecek kadar kabiliyetlidir. Mevsime göre yapraklarını değiştirir, zamanına uyar. O, ne Batı'dan gelen her şeyi kabul eden “taklitçiler” grubuna, ne de Batı'dan gelen her şeyi reddeden “avam” grubuna katılmıştır. Ona göre: Müslümanların anayasası Kur'an ve Sünnettir, buna muhalif olmayan hangi iyilik olursa olsun, nereden gelirse gelsin, onların malı sayılır. Dinine muhalif olan kötülükleri ise kaynaklarına bakmadan reddeder. Tıpkı eslafın Fars Medeniyetinden, Bizans Medeniyetinden yaptıkları gibi... Ona göre, önceki müslüman nesiller, nasıl İslam'a uygun bir şekilde istifade etmişlerse, şimdiki müslüman nesiller de her konuda, İslam'a uygun olandan istifade etmeli ve muhakkak gereğini bellemelidirler. Sözgelimi “ilim” bahsinde bazı müslümanlar, hâlâ, fen ve tabiat ilimlerine karşı soğuk davranmakta hattâ küskün gözükmektedir. Hâlbuki Kur'an gibi, bu kâinat da Allah'ın bir kitabıdır; onu da okumak gerekir. Şair bunları ayırt etmez, ikisini de aynı hassasiyetle okumak gerektiği düşüncesindedir. Oysa Batı'dan gelen veya alınmak istenilen şeyler, İslâmî itikat, ahlâk ve muamelat bağlamında süzgeçten geçirilerek kullanılmalıdır.

Şairin bakışı hem gayet isabetlidir, hem de konuyla ilgili tespitleri harikuladedir. İslâm geleneği tarihine bakıldığında, bazı dönemlerde, birçok hurafe, hakikat imiş gibi telakki edilmiş, birçok kavram yanlış anlaşılmiş ve anlatılmıştır. Meselâ, “kader” ve “tevekkül”, “kanaat” ve “tembellik” vb. Âkif'e göre, ümmetin ayağa kalkması ve ihyası, ancak doğru ve hakiki iman ile sadık bir ideal ve gayret ile mümkündür. Doğru ve hakiki imanı elde etmek için şüphesiz ki doğru kaynaklara

---

⁴³ Vehbi Vakkasoğlu, **Mehmet Âkif**, Nesil Matbaacılık, 2013, s. 92.

(Kur'an ve Sünnet) dönülmeli, İslamiyet (Gelenek) bu asra uygun bir şekilde yeniden ihya edilmelidir. “Doğrudan doğruya Kur'an'dan alıp ilhamı, Asrın idrakine söyletmeliyiz İslam'ı”⁴⁴ mısraları onun bu konudaki düşüncelerinin en veciz ifadesidir. O, asra tabi olmayı değil, fakat tam tersine asrın Kur'an'a tabi olmasını; Müslümanların çağlarını müdrik olarak onu anlatabilmiş olmalarını teklif etmektedir.

Âkif, teşhis ettiği hastalıklar ve onlara verdiği reçete, sadece yaşadığı döneme değil, sonraki dönemlere ve günümüze kadar geçerli ve kullanılmaya layık bir reçetedir. Çünkü ilaç verilmiş olmasına rağmen günümüzde İslâm ümmeti, aynı hastalıklardan henüz kurtulamamıştır. İnsan hasta olduğunu fark etmedikçe ilacı aramaz, hattâ bulsa da önemsememe ihtimali yüksektir. İslâm ümmeti, üç asırdır hasta değilse de fena haldedir. 18. asırdan itibaren fark etmeye başlamıştır ki zayıftır; ancak bunun sebebinin ne olduğunun tam olarak farkına varamamıştır. O yüzden de, hastalığın sebebinin İslâm olduğu telakkisine kapılacak gibi olmuştur. Oysa hakikat hiç de öyle değildir.

İslâm dünyası, gerçek doktorların sözüne itibar etmediği ve kulak vermediği için, düşmanın reçetesini kullanmaya mecbur kalmış; her kusurun sebebinin İslâm olduğunu ya da İslam'da olduğunu kabul edecek hale gelmiştir. Hâlbuki kemale eren her yolun İslam'dan geçtiği güneş gibi vazıh bir hakikattir. İslam'ın dünden bugüne kurduğu muazzam medeniyet birikimi, bu iftiranın (her kusurun sebebinin İslâm olduğu iftirasının) ne kadar boş ve batıl olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Âkif, geleneğin yeniden ihya edilebilmesi için, İslam'ın doğru anlaşılmasının şart olduğunu haykırmaktadır. İletin ahlakta olduğunu düşünen Âkif, hayatın maddi ve manevi yönlerini kapsayan bir hadis-i şerifi⁴⁵ manzum formda açıklamaktadır:

“Biz ki yarmıştık şu 'ûnun en büyük ummanı

Çiğnemiştik yükselen emvac-i bî-payanını

Biz ki edvarın, kusurun, hadisatın rağmına

Hâkim olmuştuk bütün bir âlemin eyyamına

⁴⁴ Mehmet Âkif Safahat, haz, M. Ertuğrul Düzdağ, Nesil, s, 378.

⁴⁵ “ Müslümanlık huyun güzelliğinden ibarettir”, Tirmizi, Zühd, 52.

Şimdi tek bir dalganın pâmâl-i izmihlaliyiz
Şimdi sahillerde mahkûmiyetin timsaliyiz
Böyle bir sadmeyle altüst olsun en müdhiş gemi
Dehşetin te'siri hala sarstıyor endişemi
Hem görür göz, hem rü'ya mıdır, der, gördüğüm?
Nerde rü'ya! Gördüğün aynıyle vaki'dir senin.
Gayr-i vaki' noktalar: ancak o mühlik sadmenin
Bir dışardan, bir kaza, bir nâgehanî olması
Bir de, en yanlış kana'at- asumanı olması.
Dâhilidir sadme... Hariçten değil... Asla değil!
Sonra, olmaz ez-kaza dünyada bir şey, böyle bil.
...
Müslümanlık bizden evvel, böyle zillet görmedi
Halimiz bir inhilal etmiş vücudun halidir"⁴⁶.

Bu şiirin her dizesi gerçeğin bir parçasıdır. On dört asırdan evvel söylenmiş bir hadisin açıklamasıdır. Bu nazarla görenler, İslâm medeniyetini inşa edip doğudan batıya, kuzeyden güneye kadar yayıldılar. İslamiyet'i hakkıyla yaşanmadıkça, zillete, gerilemeye, zayıflığa her daim maruz kalacağımızı muhakkaktır. Bu hakikati göremeyen Müslümanları uyandırmak görevi, Mehmet Âkif gibi insanlara düşmektedir.

Mehmet Âkif'in bakışına göre, ihya davasının (İslamcılık) sancağını dalgalandırmak için sağlam dava adamları yetiştirilmelidir. Bu yüzden Âkif, Asım nesline, neredeyse bütün şiirlerinde dolaylı ve yahut dolaysız işaret ediyordu. Madem

---

⁴⁶Düzdağ, a.g.e, s.273.

ki dönemin gençleri çoğunlukla batı hayranlığından uyanamadılar, uyanık, çalışkan, heyecanlı ve hakikatin yolunda devrimci bir nesli yetiştirilmelidir. Aslında şairin yaşadığı şartlarda böyle bir görüş ve himmet sahibi olmak, Âkif'in büyük ve umutlu olduğuna göstergedir. Umutlu bir insanı görünürse, kesinlikle o insanın içindeki inancın neticesidir. Bazen batıl inanç da olabilir ama bulunması kesindir. Bu anlamda veciz ve muazzam mısra ile gösterdi. “*Garb’ın afakını sarmışsa çelik zırhlı duvar, benim îman dolu göğüsüm gibi serhadim var*” sadece bunu değil, göğüsteki îman hakiki ise, zafer yanında olduğundan hiç şüphe yok geç olabilir ama çok yakın olabilir. Bu mısra ile tatmin edip itikattaki “çalışmak Kul’dan, netice Hak’tan” kaidesini şöyle özetler: “*doğacak sana va’dettiği günler Hakk’ın... Kim bilir belki yarın, belki yarından da yakın*”. Mehmet Âkif’in bakışı ise bu değerli hazinelerin gerçekliğiyle yeniden ortaya çıkartıp layık makamımıza, geçmişte olduğumuz gibi yeniden dönmektir. Bu bakış sadece manevi gelenek için değil, maddi (doğru, güzel ve faydalı) geleneğe de geçerli.

2.2.2. Abdullah Et-Tayyib’in Gelenek Yaklaşımı

Eğitimci, filolog, müfessir, yazar, edebiyatçı ve şair Abdullah Et-Tayyib’e: göre, insanlar, her zaman aynı anlamları tekrar ederler, ama farklı asırlara, farklı mekân ve ortamlara uygun farklı üslup ve tarzlarla söylerler. Şair Züheyir’in⁴⁷ yazdığı bu beyti

“Dediklerimiz şunlardır bence, ne söylersek söyleriz.

*Bir ödünç aldık yahut söylenmiş anlamları tekrar ederiz”.*⁴⁸

Göründüğü gibi bu beyti ‘El Mürşit’ adlı kitabın mukaddimesinde alıntı olarak görüşünü izah etmek adına yazdı. Abdullah et-Tayyib, hiçbir zaman eğitimci olduğunu unutmadı, lakin görüşlerini de yorum veya açıklama şeklinde mutlaka katar. Kendi yahut başkaların ifadeleriyle damgası vururdu. Öncelikle geleneğe

⁴⁷ Züheyir İbni Abi Sülma, ünlü bir Arap şair Cahiliye dönemden Yeni Muallakat uzun şiirlerin şairlerinden, Kaab İbni Züheyir’in babası.

⁴⁸ Abdullah et-Tayyib, **Al Mürşit**, c,1, Mukaddimesinde.

bakar, istedikleri manaları bulursa kullanırdı. Şair Abdullah et-Tayyib, bu anlayışla geleneğe yaklaşır. Ona göre anlam mevcuttur, biz onu uygun bir şekilde yeniden ifade edebiliriz. Çünkü gelenekte Allah, Hz. Âdemi yaratıktan sonra her şeyi öğrettiği için, âdemoğulları olarak zaman ve mekânlarımıza uygun bir şekilde uygun bir ifade ile Kıyamet'e denk bu anlamları kullanacağız.

İnsan, yeniliği isterse eğer, gelenekle arasındaki bağlantını koparmaya gerek yoktur. Çünkü bu tür değişmeler, gelişmeler, geleneğini devam ettirir. Abdullah et-Tayyib'in şiirlerine bakılırsa, geleneksel kaside, gazel ve şiir tarzlarını kullanarak modern, asrının konularını işledi. Aynı zamanda modern şiir tarzlarıyla da gayet mükemmel şiirleri yazdı ve içeriğe bakılırsa, bu şiirlerde, gelenek temel bir unsur olarak görünmektedir. Bunu şöyle de algılayabiliriz; yeni bir şiiri veya sanatı ortaya koymak için geleneği yıkmakla olmadığı gibi, geleneksel şiiri ve yahut sanatı ortaya koymak için de yeniliği yok etmeye gerekmemektedir. Şairin anlayışında dengeli, ön plana çıkar. Aslında et-Tayyib, hayatı boyunca bu denkliğin çerçevesinde yaşanmasıyla birlikte talebeleri de çoğunlukla çizdiği yoldan hala gidiyorlar.

Şair, batı edebiyatı körü körüne taklit edenleri geleneği saldırdıklarını eleştirir. Onlar, geleneğin atmasının sebebi, taklitten kaçmak iddia ederken, batıyı taklit etmeye davet etti. Aslında yol şaşkınlığı budur, ne yapacağını bilmezsen doğal netice yolu kaybetmektir. Elbette bunu yapanlar hepsi bilmeyerek değildir, art niyetle yapanları da az denecek kadar değildir. Millî ve mahallî edebiyat kıyafetin altında batılılaşma de mevcuttur. O meseleyle ilgili oryantalistlerin oynadıkları rol büyüktür, hem de batıda eğitim görenler de batı hayranları olanlar, hemen biz de batı gibi olmalıyız niyetiyle vatanlarına döndüklerinde gençlere birer örnek, toplumlara birer aydın ve eğitilmiş olanlara birer entelektüel olarak kabul edildiler, işte o zaman etkileri ortaya çıktı. Abdullah et-Tayyib de batıda yüksek eğitimi tamamladı, ama onun için batının hakikati öğrenmek için kaçılmaz bir fırsat olarak değerlendirdi. Batı edebiyatı, güzel olduğunu inkâr etmez hatta çok beğenirdi, tercüme ederdi, karşılaştırırdı, ama aynı zamanda kusurları görüp eleştirebilen bir insandı. Batı edebiyatın kaynakları incelerken kendi edebiyatı da kaynaklardan biri olduğunu, ama itiraf edilmediklerini söyleyebilecek kadar görüş sahibidir. Bu noktada T.S. Eliot'la

ilgili yazdığı makale en büyük delildir, çünkü batı edebiyatın hayranların önderi de Eliot olduğunu ittifakla kabul edildi.

Abdullah et-Tayyib, geleneği, gelenek şairleri neden sevdiği, neden onları takdir ettiğini anlatırken şunu söyledi:

“onlarda sevdiğim şey, doğruluk ve samimiyetle birlikte güzelliştir. Onlar gördükleri ve yahut hissettikleri ne varsa, sanatkârane ve edebi bir üslupla fasih kelimelerle, belagatin en yüce cümleleriyle ve dilin müsaadesiyle kendileri ifade ederlerdi” (Mürşit, 4.c, s.4).

Demek ki samimiyet, doğruluk, iyilik ve güzellik, et-Tayyib’in anlayışında en yüksek değerlerdir. Onun şiirlerin ana hatları olarak nitelenebilir. Şair, eski-yeni meselesinde kullandığı ölçüt budur. Abdullah et-Tayyib’in fikir, anlayış, üslup ve bakışlarıyla ilgili Mustafa Awadallah Buşarah’ın⁴⁹ “Abdullah et-Tayyib; Johns, Charles, Col Lerch ve Shakespeare” makalesinde şunu söylüyor:

“Edip ve şair Abdullah Et-Tayyib, karşılaştırmalı edebiyat alanında sağlam ve net bir metot ve bilimsel bir üslup sahibiydi. İncelemelerinde çok titiz ve dikkatlidir, karşılaştırırken delil ve burhansız tartışmazdı, ama kendi görüş ve yorumları orijinal bir şekilde katardı. Konu ile ilgili Et-Tayyib bir sürü çalışmaları mevcuttur, meselâ “Al Akkad şiirlerinde Shakespeare’in etkisi “oryantalist William Johns Türemesiyle ilgili” “Romantik hareketin önderi Col Lerch” Charles James Lyall”

Göründüğü gibi Abdullah et-Tayyib, dünya edebiyata açık, modern metotlardan haberdar hem de kendi görüşlerini katar.

2.3. MEHMET ÂKİF VE ABDULLAH ET-TAYYİB’İN TÜRKİYE VE SUDAN’DAKİ İLMÎ, EDEBÎ, FİKRÎ ALANLARDA OYNADIKLARI ROLLER VE GELENEĞİN İHYASI BAĞLAMINDA ÖRNEKLER.

---

⁴⁹ Mustafa Awadallah Buşarah, Sudanlı bir şair, gazeteci ve yazar, 1938 doğdu.

Bir medeniyetin şairleri olarak Mehmet Âkif ve Abdullah et-Tayyib, çok alanlarda benzerlerin bulunmasına rağmen, bir sürü farkları da bulunmasından rahatla bahsedilebilir. Bu benzer ve farkların ana hatlarını yazacak olursak, fikir açısından benzer ve farklar, Dil açısından benzer ve farklar ve Sanat açısından benzer ve farklarıdır. Fikir açısından benzer ve farklar; Mehmet Âkif ve Abdullah et-Tayyib'in şahsiyetlerinin oluşturan unsurlardan fikir ve tefekkürleridir. Fikir ve tefekkür, İslâm medeniyetin temellerinde, hatta bu medeniyetin ilk kaynağı olan Kur'an i- Kerimde soru şeklinde çokça “ görmez misiniz”, “düşünmez misiniz”, “hatırlamaz mısınız” gibi bu manaya dikkate çekiyor.

Mehmet Âkif ve Abdullah et-Tayyib birer mütefekkir nev'indedir. Yaptıkları çalışmalar ve ürettikleri çözümlerle çoğu insanlara yol göstermiş rehberlik yaptılar. İslâm medeniyeti, tarih boyunca ilim adamların omuz üzerine dayandı, her ne vakit ki âlimlerini ihmal ederse gerilemeye mahkûm oldu. 'Oku' emriyle başlayan İslâm medeniyeti, ne yazık ki Mehmet Âkif ve Abdullah et-Tayyib'in yaşadıkları zaman ve mekânda cehalet hâkim olduğu dönemlerdir. Onlar, mücadele verirken içten başlamaya karar verdiler. Dış düşmanları kolayca yenebilir ama iç düşmanları, yenmek için özellikle cehalet, tembellik, gibi hastalıkların olduklarında, sağlam, imanlı ve iradeli büyük mütefekkir ve fikirleriyle iktifa etmeyip ürettiği fikirler pratiğe dönüştüren zatlar lazımdır.

2.3.1. Mehmet Âkif ve Abdullah et-Tayyib'in İlmî rolleri:

Birden bire Âkif ve et-Tayyib'in ilk düşmanları cehalettir. Şairleri önüne çıkartan ilk özelliklerinden beri, toplumsal değer olarak Cehaletin karşısına gösterdikleri aydınlatma çabalarıdır.

Mehmet Âkif'in İlmî Rolü:

Mehmet Âkif'in Türkiye'de oynadığı ilmî rolü asla inkâr edilmez. Gerek veteriner olarak ümmet için yaptığı hizmet, gerekse hoca olarak sadece Türkiye için değil, Berlin yolculuğunda vaazlar ve Kahire Üniversitesindeki yaptığı öğretmenlik ve Nacit yolculuğunda yürüttüğü irşatlarına bakılırsa ümmete eğitim hizmeti

sunduğunu görebiliriz. Bu bakımından Mehmet Âkif bir eğitimci olduğunu net görünür. Mehmet Âkif, 1908 yılında Darülfünun Edebiyat-ı Umûmiye müderrisi olarak tayin olundu. Bu yıl, Âkif'in hayat sayfasında, fikri ve edebî bir dönüm noktası olarak saylanabilir. Bundan dolayı edebiyatla meşgul olma noktasında ciddi bir kolaylık sağlamakta idi. Mehmet Âkif'in gerçek edebî şahsiyeti, 1908'den itibaren Sırât-ı müstakim dergideki yayımladığı şiirlerle ortaya çıktı Özellikle manzum hikâyeleri ile Âkif bir edebiyatçı olarak dikkati çekmiştir. Aslında Mehmet Âkif ve Abdullah Et-Tayyib'in en büyük benzerliklerinden eğitimciliğidir.

Mehmet Âkif, her şeyden önce bir eğitimcidir, her ne kadar veteriner veyahut şair olarak daha tanınmışsa ve öğretmenliği gölgede kalmışsa de şiirleriyle, yazılarıyla, vaazlarıyla bunu ispat eder. O normal bir eğitimci değildi. Mevcut eğitim Sistem'e karşı adeta bir inkılapçı tavrını alan bir zattır. Afaganı gibi Abdu gibi taklidi önüne set çekenlerden biri ki yenilik, medrese, mektep, ilim, fenle olabileceğini inanan bir adamdır. Cehalet, tembellik, taklitle hiçbir medeniyet inşa edilmediğini farkındalığını eserlerinde koydu. Âkif'in Kanaat'ında, İslâm ümmeti ve onun milletin evlatlarındaki cehaleti kaldırmadan kalkınamaz.

Asımın nesli Avrupa'ya gönderip modern fenleri öğrensinler ki döndüklerinde hem dini ilimleri hem modern bilimleriyle İslâm medeniyeti yeniden yükseltsinler. Âkif radikal bir İslamcı diyenler aslında Âkif'i anlamamışlar, yoksa böyle bir fikir sahibi radikal olduğunu söyleyenler cahil değildir, cehaletin ta kendisidir. Bu manayı daha iyi anlamak için Âkif'in şiirine bakalım ne diyor:

“Hadi tahsilini ikmale tez elden, hadi sen

Çünkü milletlerin ikbali için evladım,

Marifet, bir de fazilet, iki kudret lazım

Ma'rifet, ilkin, ahaliye sa'adet verecek

Bütün esbabı taşır; sonra fazilet gelecek

O birikmiş duran esbabı alır, memleketin

Hayr-ı i'lasına tahsis ile sarf etmek için

Ma'rifet kudreti olmazsa bir ümmette eğer,

Tek fazîlet teali edemez, za'af düşer”⁵⁰

Âkif'in istediği şey, bu neslin tahsilinde, dini ilimler ile fennî bilimleri karıştırıp bu milletlerin geleceği inşa edilebilmek için bir nevi reçete olarak yazdı. Bir de bilinç ne kadar önemli göstergesi olan Âkif'in işareti, ilk Ma'rifet ve onun neticesi olarak fazîlet, muhakkak geleceğini söylemek istedi. Marifetsiz fazilet zaafa düşmesi kesindir.

Abdullah et-Tayyib'in İlmî Rolü:

Bütün Sudanlıların ve uzmanların ittifak ettikleri noktadır, ayrıca et-Tayyib, Âkif gibi sadece memleketi için çalışmadı. Ümmet şuru ile hareket ederdi, orta eğitimle öğretmenliği başlayarak, Londra Üniversitesine kadar, Hartum Üniversitesinden Nijerya'daki Abdullah Bayro Üniversitesinin kurulmasına kadar. Juba Üniversitesinin kurulmasından Fas'taki Seyidi Muhammed Üniversitesi Edebiyat fakültesine kadar eğitimciliği devam etti. Abdullah Et-Tayyib, sadece akademik sahasında değil, bilakis halka yönelik eğitim programları da vardı. Sudan şive Arapçasıyla Kuran-i kerimi tefsir etti.

Sudan Radyo ve Televizyonda yıllarca bir sürü programları sürdürdü. Onları açıklayacak olursak şunu diyebiliriz.

Abdullah et-Tayyib eğitimeci sıfatıyla birlikte, başarılı bir yöneticidir. Yönettiği her yerde etkili ve büyük neticeler bıraktı. Onlardan biri, Hartum Üniversitesinin Rektörü olduğu dönemde, ciddi başarılar elde etti. Meselâ: Soba Eğitim Hastanesi, Eğitim Fakültesini Hartum Üniversitesine bağlanmasını ve çok idari kurallarını koymasına gözü çarpan neticelerdir. O dönemin Hükümeti darbeye geldiği için Üniversitelerin rektörleri İktidara verdi. Abdullah et-Tayyib, İtiraz etti ve Cumhurbaşkanı ile görüştü. Cumhurbaşkanı siyasi bir cevap verdi ve dedi ki “*yapacak bir şey yoktur, ama istersen Sudan Baş elçisi olarak istediğin ülkeye*

---

⁵⁰ Düzdağ, a.g.e, s. 403.

gönderebilirim". Abdullah et-Tayyib anladı ki onu uzaklaştırmak isterler ve teklifi reddetti. Toplumda et-Tayyib'in itibarı vardır, onu düşman etmek, halkın büyük kısmını düşman etmek demektir. Bu yüzden Cumhurbaşkanı başka tekliflerde bulundu. Onlardan biri Juba Üniversitesinin kurulmasının görevidir. Et-Tayyib, eğitimci olduğu için, düşündü taşında ve teklifi kabul etti.

Abdullah et-Tayyib'in kamu derslerinde farklı tabakalardan, farklı alanlardan ve hatta ilim sahiplerden onlarca insan katılıyorlardı. Mesela: 'Eski Araplarda Tıp' konulu dersleri: Hartum Üniversitesi, Tıp Fakültesinde doksanlı yıllarında Verdiğinde bunu görünebilirdi. Hakeza 'Eski Araplarda Eczacılık' başlıklı dersleri: Hartum Üniversitesi Eczacılık Fakültesinde doksanlı yıllarında da 'Kamu idare bilimi' hakkında dersi: Omdurman İslâm Üniversitesinin öğrenci Federasyonu binasında gerçekleştirildiğinde her taraftan gelen öğrenciler oldu. Abdullah et-Tayyib Arapçayı yeniden canlandırmak için çok emek verdi, çünkü ona göre yeni nesiller Arapçaya önem vermedikçe dini iyi anlamazlar, dini iyi anlamak için Arapçayı iyice bilmek gerek. Bu yüzden "Arap Dil akademilerin ve Sudandaki Arapçayı yayımlamak ve korumak noktasında oynadıkları roller" başlıklı Konferansı: 1993'te. Kur'an-ı Kerim ve İslami Bilimler Üniversitesi, Arap Dili Fakültesinde gerçekleştirildi. 1998 Şembat kulübünde, 'Şembat sosyal ve kültür Kurum'un' tarafından düzenlemiş olduğu "Hicret" Adlı konferansı gerçekleştirildi. Yirminci yüzyılın ortalarından itibaren seksenlere kadar güney Şembat mahallesindeki Şeyh Osman Meczubun evinde hazreti Peygamberin hayat dersleri sürdürdü.

2.3.2. Mehmet Âkif ve Abdullah et-Tayyib'in Fikri rolleri:

Dünya tarihinde fark yaratan insanlara bakılırsa, sosyal bilimler sahasındakiler hep zirvede görünür. Sosyologlar toplumu teşkil ettiler, eğitimciler beyinleri beslettiler, tarihçiler, tarihi inceleyip oradan kanunları çıkartılar. Ama edebiyatçılar, toplumların genel idrakini ve hayat, ahlak ve değerlerin uygulamalarını sağladılar. Onlardan yıkıcılar kimseler çıkmış, ihya ediciler de çıktılar. Çünkü aklı ile kalp aynı zamanda hitap edebilen kimselerdir. Edebiyatçıların rolü ile ilgili Ahmed Emin **Feyiz el Hatır** kitabındaki "edebiyat ve sıdık" adlı makalesinde şunu söylüyor:

“Şair veya edebiyatçı ile feylesof aynı amaç sahipleridir. İkisini okur ve dinleyicilere bir hakikati ulaştırma çabasındadır. Onların arasındaki fark, feylesof okurun aklına ulaştırır, edebiyatçı ise okurun kalbine ulaştırma çabasındadır. Bu yüzden feylesof, mantık, hikmet ve benzerleri kullanır çünkü akla uygundur, şair ise bu hakikati, güzel hayal ve güzel üslupla ulaştırır. Çünkü bunlarda kalbe daha uygun ve münasıptır”⁵¹.(Feyiz Al Hatır, s.232)

Mehmet Âkif ve Abdullah et-Tayyib’in Türkiye ve Sudan’da ilmi rolleri güneş gibidir parlak. Yağmur gibi yararlı, ay gibi yol gösteren, komutan gibi yönlendirendir. Birisi 1936, diğeri 2003’te vefat etmelerine rağmen günümüzde Türkiye ve Sudan âlimleri veya şairleri dinildiğinde ilk gelen isimlerdendir.

Mehmet Âkif’in Fikrî Rolü;

Osmanlı ve Cumhuriyet dönemin bir aydını olarak Âkif, 1908 itibaren yayımlanmasını başlatan Sırât-ı Müstakim dergisi âdete bir fikir mektebi hükmünde olmuş. Mehmet Âkif, dergin başyazarı olarak ilk sayıda ‘Fatih camii’ şiirini yayımladı. Dergi, 1921 yılından itibaren Sebîlü’r-Reşâd adı alıp yayımlanmasını sürdürdü. Âkif’in kaleme aldığı tefsirler, İslâm İlimleri ile ilgili yazılar, siyaset vs. Mehmet Âkif’in Balkan faciasından sonra Beyazıt, Süleymaniye ve Fatih kürsülerdeki yapmış olduğu konuşmalar, vatan hakları halklara açıklayan ve verdiği vaazlarıyla halkı aydınlatan Âkif, bu dergin yayınlanmasıyla gerçekleştirdi.

Mehmet Âkif’in, Hurafe, anlaşmasız, taklitçilik ve Cehalete karşı fikrini açıklayan şiirlerden biri:

“Çünkü biz bilmiyoruz dini. Evet, bilseydik,

Çare yok, gösteremezdik bu kadar sersemlik.

Böyle gördük dedemizden!” diye izmihlali

---

⁵¹Ahmed, Emin, **Feyiz Al Hatır**, 1.cilt, Çağdaş Yayınevi Beyrut, 2010, s. 232.

*Boylayan bir sürü milletlerin olsun hali,
İbret olmaz bize, her gün okuruz ezber de!
Yoksa bir maksat aranmaz mı bu ayetlerde?
Lafzı muhkem yalnız, anlaşılan, Kuran'ın:
Çünkü kaydında değil hiçbirimiz mananın
Ya açar Nazm-ı Celil'in, bakarız yaprağına;
Yahut üfler geçeriz bir ölünün toprağına.
İnmemiştir hele Kur'an, bunu hakkıyla bilin,
Ne mezarlıkta okunmak, ne de fal bakmak için''⁵².*

Mehmet Âkif, toplumun içinde yaşayan bir şair olarak, iyi bir gözlemcidir. Gözlettiklerini tahlil ederek hakikate oluşabilecek kadar potansiyel sahibidir. Bu şiire bakıldığında şunu görünür; Müslümanlar olarak hepimiz itiraf edelim diyor Âkif. Bir toplum olarak dinimizi hakkıyla bilemedik, ata ve dedelerimizden ne gelirse, hurafesiyle destanıyla hepsini din diye tutuk kabul ettik. İslâm sıfatıyla vasıflandırıp, ilim, marifet, sorgulama, tahkik diye bir şey yok. Zaten asıl mesele buydu, itiraf etmeden hiçbir vakit hakka dönmek olmaz. Çünkü hasta bir adam, hasta olduğunu itiraf etmedikçe ilacı aramaz. Bu itiraf maddi olduğu gibi, manevî itiraf da önemlidir.

İslâm geleneğinde çok önemli kavramlardan biri, tövbe kavramıdır. İnsan, günahkâr olduğunu itiraf etmese, tövbe etmez, af dilmez. Tövbe etmese günahını affedilmez. Bu manalar her şeye geçerlidir. Cahil olduğumuzu kabul etmesek, ilme ihtiyaç duyamayız, önemini tanımayız ve onu aramayız. Ve işin kötü tarafı, cahil olduğumuz halde, farkında değiliz. Yoksa bilseydik, İslâm ümmeti gerileme sebeplerden İslam'ı sayar mıydık? Böyle itham ile İslamiyet'i suçlayanları uyar mıydık? Bilirsek, her günü okuduğumuz halde, Kur'an'dan ibret almaz mıydık acaba?

---

⁵² Düzdağ, a.g.e, S. 153.

Mehmet Âkif, bu şiirde önemli bir damarı yakaladı, ümmet, Kur'an'ı yanlış anladığından yanlış kullandı. Kur'an'ı okurken, anlamlara değil, nazmına, yapraklarına bakardı. Amel için değil ölümlerin mezarlarına üfleme için okunur oldu. Kur'an, bu hayatın düsturu olduğundan çıkartıp fal için açılacak bir haline indirmedi. Aslında burada Âkif'in eleştirdiği şey taklitçiliktir.

“Mütefekkirleriniz dini de hiç anlamamış

Rûh-ı İslâm'ı telâkkîleri gâyet yanlış

Sanıyorlar ki: terakkîye tahammül edemez

Asrın âsâr-ı kemâliyle tekâmül edemez

Bilmiyorlar ki: Ulumun ezeli dâyesidir,

Beşerin bir gün olup yükselecek pâyesidir.”⁵³

Mütefekkirler anlamamışlarsa diğer insanlara ne denilmesi gerekir? Burada sanki şunu diyor; “İslamiyet, gerilemenin sebebi mütefekkir sandığımız diyenler, aslında gerçek mütefekkir olmadıklarını, bilakis taklitçiler olduklarını işaret eder.

Abdullah et-Tayyib'in Fikri Rolü:

Abdullah et-Tayyib da Âkif gibi dava sahibidir, fakat siyasetle direk uğraşmadığı için tamamen İslamcı bir şair demesi kolay değildir. Çünkü İslamcılık hareketi, bir tarafı da siyasettir. Et-Tayyib ise İslâm ve memleketi için çalışan bir şahsiyettir. Müslümanların derdini dert eden, Müslümanı uyandırmak çabasında bulunur. İlk meselesi de cehalet ve miskinliktir. İslâm dünyasını Afrika'dan Malezya'ya, balkanlardan Fas'a kadar gezdi. Müslümanların hali perişan olduğunu İslâm adlı şiirinde şöyle aktarmaktadır:

“İslâm (1944)

---

⁵³ Safahat, İkinci Kitap s.168.

Düşün İslam'ın halini, ne görüyorsun
Ezilmiş toprak gibi yahut kanatsız bir kuş
Sağa sola bak bakalım, ne mal ne mülk kalmış
Kendisi gibi, diyarları da gitmiş elinden
Gecelerin olayları güçsüz bırakmış onu
Öyle aciz ki sanki zayıf bir yetim
İslâm, Hâlid'i ve Ebû Tûrâb'ı izzetle anar
Keşke bugün de olsaydı izzet zamanı
Oysa bugün dökülmekte toprağa
Tespîh taneleri gibi acı gözyaşları”⁵⁴

Bu dizelerde şair, gördüğü halleri tasvir ederken Hz. Ali'nin ve Hz. Halit'in dönemlere işaret eder. Bu işaret şimdiki Müslümanlara derki; siz izzetinizi kaybettiniz, asıl İslam'a dönmelisiniz. Çünkü ne olursa olsun İslâm bir din olarak izzetini kaybetmezdir.

Malumdur ki Abdullah et-Tayyib bir öğretmendir hem de batıda eğitim görmek fırsatından istifade ederek, aynı batının kullandığı üslupla çizdikleri batılılaşma siyasetine karşı bir set çekmeye karar verdi. Konuyla ilgili et-Tayyib'in Qatar'daki “Arap entelektüellerin Krizi” adlı konferansta söylemiş olduğu bu söz hiç ama hiç unutulmamalı:

“Aydın, entelektüel ve düşünürlerin ilk yapmalarını gereken şey, kendi dillerini hâkim olmak ve kendi dilleriyle düşüncelerini üretmektir. Çünkü milletlerin izzeti, makamı veya zilleti ana dilleriyle ölçülür. Şimdi biz hepimiz İngilizce eğitimini tercih ettiğimiz gibi tarihte batı ülkelerin mensupları, doğuya veyahut Endülüs'e gidip surf Arapçayı öğrenmek için. Nedeni

---

⁵⁴ Abdullah, Et-Tayyib, **Nil Yankıları**, s. 28.

*sorarsanız! Çünkü o vakit İslâm medeniyeti hâkimdi. İlim dilleri ve merkezleri hep bu medeniyetin topraklarındadır. Maalesef bu zamanda gördük ki çoğu insan kendi dilinin kıymetini bilmediği için hücum eder, hürmet etmez”.*⁵⁵

Abdullah et-Tayyib’in asıl fikri rolü, mensur ve programlarda ortaya koydu. Özellikle yaptığı konferans, seminer ve katıldığı bilgi şöleni’de konuşurdu. Onunla birlikte kamu derslerde, televizyon ve radyo programlarındadır. Bunu anlamak için yaptığı çalışmalara göz atmak lazım.

‘Siyr ve Ahbar’ ve ‘Kültürden bölümler’ Sudan Milli Televizyonundaki meşhur programlar. Abdullah Et-Tayyib sadece Sudanda değil, Arap dünyasının çoğunda etkinliklere katılıyordu ve etki sahibiydi. Örnekleri verecek olursak; Fas Kralı Al Hassan II. Düzenlediği(Al Hassan Dersleri, ramazanda) adlı ramazan derslere katılması ve kralın huzurunda ders vermesi. Birleşik Arap Emirlikleri, Şarigah Emirliğ’in Emiri, Şeyh Sultan Al Qasimi, katılımıyla 1996 yılında verdiği dersler. ‘Arap dili ve eğitimiyle ilgili Düşünceler’ adlı konferans: Suudi Arabistan Milli Eğitim Bakanın tarafından Riyad ve Kral Abdul Aziz Üniversitelerin ziyaretine davet edildiğinde Verdiği konferans ve 1990 yılından beri ve hasta düştüğü tarihine Kadar (2000), ‘Sudan Arap Dili Akademisi’nde verdiği dersler.

2.3.3. Mehmet Âkif ve Abdullah et-Tayyib’in Edebî Rollerini:

Mehmet Âkif’in Edebî Rolü:

Âkif’in en önemli gayesi, kendi halkı için yön veren bir edebiyat yaratmaktır. Bu gayenin ötesinde onun davası, İslamcılık düşünceleri bulunmaktadır. Bu yüzden içinde yaşamış olduğu halkın bütün özelliklerini bilip şiirlerinde yansıtmıştır. Bilindiği üzere Âkif iyi bir gözlemcidir bundan dolayı çoğu insanlar göremeyeceği şeyleri fark ederek şiirini yazdı. Zaten şair bu yönüyle Türk şiirinde gerçekçi şair, hatta realizm onun tarafından getirildiğini de denilebilir. Âkif, şiirini

---

⁵⁵ Et-Tayyib, Abdullah, ‘Arap entelektüellerin Krizi’, Qatar, 19.11.1991.

halkın hizmetine kullanmasına rağmen ve sade bir dil ile yazmasına rağmen inanılmaz güçlü ve sanatkâr bir şairdir.

İslâm şairi lakabına layık görünmüş bir şairdir Âkif, İslamcılık hareketinin önderliği yapan ve insanların mücadeleye sevk edebilen bir şahsiyettir Âkif. Savaş zamanlarda mücadelecî, barış vakitlerde eğitimcidir. Şiirleri, ediplere model, halklarına bir aydın ve aydınlatan, ümmetine bir mütefekkir, Milletine milli şairdir. Türkiye’de Mehmet Âkif’in oynadığı edebî rolü, dikkat çekicidir. Yaşadığı dönemin umutsuzluğa karşı umut pınarı gibi aktı. İstibdat ve zulmün karşı devrimcilik bayrağın dalgalan bir rüzgârı oldu. Vatanperverliğinde örnek bir zattır, onun ispatı, 1921’deki yazdığı İstiklal Marşı’nı Safahat’a almaması ve Türk ordusuna armağan etmesidir.

“Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;

Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak

O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak;

O benimdir, o benim milletimindir ancak”.

Mehmet Âkif, prensip ve ideallerinden taviz vermez. Yanlış gördüğü bir şey varsa hemen söyler ve eleştirtirdi. Bu meselenin en güzel örnekleri İslâm dünyasında gördüğü fakirlik, Cehalet, taklitçilik, sefalet, zulüm, tembellik, taassup ve ahlak bozukluğu gibi kötü hasletleri şiir ile eleştirmesidir. Amma ve lakin şair sadece eleştirmede, ne yapılmalı da söyler. Bunun en güzel ve önemli örneklerinden bu şiir:

“Zulmü alkışlayamam, zalimi asla sevemem;

Gelenin keyfi için geçmişe kalkıp sövemem.

Biri ecdadıma saldırdımı, hatta boğarım! ...

-Boğamazsın ki!

-Hiç olmazsa yanımdan kovarım.

...

*Doğduğumdan beridir, aşığım istiklale;
Bana hiç tasmalık etmiş değil altın lale!
Yumuşak başlı isem, kim dedi uysal koyunum?
Kesilir belki, fakat çekmeye gelmez boyunum!
Kanayan bir yara gördüm mü yanar ta ciğerim,
...
Zalimin hasmıyım amma severim mazlumu...
İrticâın şu sizin lehçede ma'nâsı bu mu? ”.⁵⁶*

Gördüğümüz gibi Âkif'in dile getirdiği manalar, gelenekte adı “İyiliğe Amir, kötülükten meni' olmaktır” kötülüğün yerinde iyilik, cehaletin yerinde marifettir. Fenalığın yerine fazilet, çirkinliğin yerine güzelliktir.

Mehmet Âkif, “sanat, sanat için” ve bir sürü edebiyat akımların aktif oldukları zamanda bile hiçbir edebî topluluğa kendini katılmayıp, “Toplum için sanat” anlayışını benimseyerek sanat bir vasıta anlayışını sürdürebilecek kadar bir dava sahibidir. Burada verdiğimiz özelliklerin sebebi veyahut kaynağını arayacak olursak, Âkif'in kendi eserlerden hariç, başka bir yerde aramamıza gerek kalmaz. Bu bakımından Safahat kitabına direk başvuruyorduk. Bu noktada kendi ifadesini nakletmekte fayda var:

“Yazılarımızın gerek mevzuunda, gerek üslubunda her şeyden evvel bütün Osmanlıları düşüneneğiz; yani mümkün olduğu kadar halka söyleyecek eserler meydana getireneğiz. Yoksa havas için yazı yazmaya yeltenecek derecede sersem değiliz! Zaten altı yüz bu kadar seneden beri yalnız havassı düşünene düşünene avam olmuş gitmişiz!”(Düzdağ, s.54, 2013).

Eskide denmiş ki, “şair, toplumun aynasıdır” bu yüzden romantizmin hareketi kendini muhafaza edemedi ve hemen onun karşı realizmin akımı tepki olarak ortaya

---

⁵⁶ Düzdağ, a.g.e. s. 358.

çıktı. Şairler kendilerini anlatmaktan toplumlarını anlatmışlar. Mehmet Âkif, Türk şiirine gerçek realizmi getirmiş saylanabilir. Kanaat'ımca İslâm medeniyetinde gerçekçilik her zaman bulunmaktadır. Eskide toplumları sadece iki (zengin-fakir) tabaka olmadıklarından gözükmedi, lakin son iki yüzyıllarda girdiğimiz gerileme süreçte kendi malımızı sahip çıkmadığımız için dışarıda görünce bize yeni gelmeye başladı. Bu dönemlerde şairler, topluma değil, hayalle dayanarak şiirleri yazıp toplumu ihmal ettiler. Âkif, yeniden bu geleneği ihya ederek şiirlerinde toplum yaşantısını bütün yönleriyle anlatmıştır.

“Sabahleyin yine bir hayali bir nükte fırlattın!

Hayalli bol bol akıttın, serâbı çağlattın

Hayır, hayal ile yoktur benim alışverişim...

İnan ki: Her ne demişsem, görüp de söylemişim.

Şudur cihanda benim en beğendiğim meslek;

Sözüm odun gibi olsun hakikat olsun tek”!⁵⁷

Şiir ve hayal arasındaki ilişkiyi kimse inkâr edemez, ama Âkif İslâm büyük şairleri, hayali bile gerçeğinde barındırdılar. Fikrimizce burada Âkif'in kastetti hayal, herhangi bir hayal değildir elbet, hakikati unutturan hayalleri kastettiğini düşünürüz. Eğer şair hiçbir hayali kullanmasa istikbali tasavvur edemez toplumuna rehberlik yapamazdı.

Bilindiği üzere Âkif'in şiirlerinde dini lirizm mevcuttur, bu lirizmin kaynağı ise İslâm dini ve İslâm kültürüdür. Aynı Akif'ten sonra gelen şairler bu alanda Âkif'in etkisi kaçınılmaz bir hakikattir. Ondandır etkilenmemelerini mümkün değil özellikle İslamcı şair ve yazarlardır. Âkif, Âkif'i yapan göğsündeki ile sözündeki sanatın birleşmeleridir. Bunu “İstiklal Marşı” destan şiirinde net olarak görünür:

---

⁵⁷ Safahat, s.204

“Rûhumun senden İlâhî şudur ancak emeli:

Değmesin ma'bedimin göğsüne nâ-mahrem eli;

Bu ezanlar -- ki şehâdetleri dinin temeli -

Ebedî, yurdumun üstünde benim inlemeli.

O zaman vecd ile bin secde eder - varsa - taşım;

Her cerîhamda, İlâhî, boşanıp kanlı yaşım,

Fışkırır rûh-i mücerred gibi yerden na'sım!

O zaman yükselerek Arş'a değer, belki, başım ”⁵⁸.

Akif'in edebî rolü de Sebilürreşad dergisinde yayımladı. Bu dergi, öyle bir dergi ki, milli mücadelenin manevi yönünü oluşturan cephe oldu. 1908 yılında Eşref Edib'in öncülüğünde İslamcılık fikrini ve eğitim mektebin vazifesi yapmak ve yaymak için çıkartılmış Mehmet Âkif derginin muharrirliğinde bulundu. Onun şiirlerini bu dergi aracılığı ile yayınlardı. Ayrıca Eşref Edip, o dönemde yapılan Âkif'in konuşma ve vaazları, Sebilürreşad dergisinde yayımlanırdı. Bu konuşmalar ve şiirler halkın manevi duygularını coşturduğundan ve askerlerin ihtiyacı olan morali, onlara bir nevi manevi destek olup savaş yıllarında bütün cephelere bu ruhu ulaştırılmaya çalıştı. Mehmet Âkif, İstanbul'un yoksul semtlerinin dolaşıp yaşantısını ve yoksulluklarını şiirlerinde anlatır.

"Canım sıkıldı dün akşam, sokak sokak gezdim;

Sonunda bir yere saptım ki, önce bilmezdim.

Bitince bir sıra ev, sonra bir de vîrâne

Dikildi karşıma han kılıklı bir meyhâne" (s.32-33)

Meyhane adlı şiirinde şair, oradaki hayatı tavsif eder ve toplumun gerçek hayatından bir sine aksettirir.

---

⁵⁸ Safahat, s.477.

Abdullah et-Tayyib'in Edebî Rolü:

Abdullah et-Tayyib'in en önemli amacı ise; kendi halkına yön verip unutmaya veya unutturulmaya başladıkları edebiyatı yeniden ihya edip geleneklerine döndürmektir. Bu amacının ötesinde onun davasıdır. Onun davası, eski Arap edebiyatı canlı tutmakla Kur'an'ı anlamayı sağlayabilmektir. O bir dilci ve edebiyatçı olarak çok medeniyetler, gelenekler, kültürler, vs. dil aracılığıyla değiştirdiklerini çok iyi bilir. Özellikle Afrika'daki sömürge hükümetlerin yaptıklarını yakından takip eden birisi olarak böyle bir cinayete müsaade etmemesi gerekiyordu. Bu yüzden içinde yaşamış olduğu halkın bütün özelliklerini tanıyıp şiirlerinde yansıtırken halk diliyle değil, klasik Arapça ile yazdı.

“Yesrib'te oturan seçkin insana selâm olsun

Allah'ın peygamberidir, cömerttir, edeplidir.

İnsanlar, ondan uzaklaştırmak için

Bizi zora sokar, şiddet gösterir!

Korkuturlar, ta ki zilleti kabul edelim

Ve kendi arzumuzla zulmün gemisine binelim

Derler ki İslâm, irticadır, gericiliktir

Güzelliği geçmişte kalan bir kalıntı sadece

Gelişmek isterseniz, arkanıza bakmadan

Başka bir yol bularak kaçın İslam'dan!”⁵⁹

Abdullah et-Tayyib, Sudanlıların İngiliz sömürge hükümetiyle mücadele ettikleri zamanda doğduğu hasebiyle, her ne kadar ilk eğitimi onun babasının elinden aldıysa da, orta ve yükseköğretimi İngiliz kurduğu okullarda gördü. Sömürge

---

⁵⁹ Et-Tayyib, a.g.e. s. 28.

hükümeti, Sudanlılara üst düzeyde eğitim vermeye istemiyordu. Sadece orta düzeyde eğitimi görenleri memur yardımcılarını olarak çalıştırmak istese de, ilk kurduğu ‘Kordon Koleji’ (şuan Hartum Üniversitesi)den mezun olan Sudanlılar İngiliz istediklerin aksine çıktılar ve hemen toplumu aydınlatmakla, coşturmakla öğrenci hareketleri başlatarak, çalıştıkları sivil kurumlarda dernekleri kurup gösterişleri ve protestoları organizeyle mücadeleleri yaptılar. Diğer taraflarda bir grup silahlı mücadele ederken, Abdullah et-Tayyib gibi düşünürler, kalemle eğitim ile mücadele eden bir grup da oluşturdular. Onlar de batıya gitmiş olan insanlar idi. Avrupa’yı tanıyıp, gelişmek için izlediği yolu bizzat takip ettiler. Onu yapmak için her türlü zorlukları karşılaştılar. Abdullah et-Tayyib bu şiirde dile getirdi:

“Gençlik yıllarımı Londra’da geçirdim

O güzel günler, ilmin yolunda harcadım

Orada fenni ilimleri öğrendim

Londra Bahçesinden de, aklın meyveleri kopardım

Katıldım, tanıdım, istifade ettim münazaralarından

Oralardaki çeşitli gazeteleri yıllarca okudum”⁶⁰

O zamanlarda bürokratlar, İngiliz ve Avrupalılar oldukları için Sudanlılara küçük memurlar denilirdi. Abdullah Et-Tayyib, ikinci derece memurluğun siyasete karşı çıkan ilk Sudanlılardan biridir. Çünkü 1950 doktorasını bitirdikten sonra hükümet onu Sudan’a çağırdığında kabul etmedi ve dedi ki: *“benden daha düşük ünvanlı bir memur sırf o insan İngiliz olduğu için asistanlığını yapmam”* ve teklifi reddetti. O, mücadele edeceği alan eğitim olduğunu belirledi ve son ömrüne kadar sürdürdü.

“Görmez misin onları, toplandıklarında

---

⁶⁰ Et-Tayyib, *Akşamüstü Nağmeleri*, s. 65

Ciğerlerinde alevli ateş tutuşuyor gibi.

Yaptığımızda ne kusur ne de ayıp,

onlar İngiliz halifeleridir, ne acep!!

Ne o ihtiyarın yüz hürmetine

Ne de haline riayet ettiler

Ne ilim merkezi hürmetine

Ne hakları da riayet ettiler”⁶¹

Şairin eğitim mücadelesini yürütürken, Hartum üniversitesini yönetim tarzı eleştirirdi, çünkü ona göre İngilizler Sudan’dan çıkarken istedikleri adamları seçtiler ve böylece uzaktan ülkeyi yönetmek istediler. Çünkü çok insanlar var ki seçtikleri kişilerden kat kat daha donanımlı ama onlarla aynı fikirde olmadıkları için uzaklaştırdılar.

Abdullah et-Tayyib, Sudan’a döndüğünde Arapça hocası olarak çalıştı. Âkif gibi, et-Tayyib de gayet iyi bir gözlemcidir. Etrafına baktığında 1952-1953 El mürşit kitabını yazdı “Arap şiirlerin yapma ve anlama kılavuzu”. El Mürşit isimliyle meşhur bu eser, dört ciltten oluşmaktadır. 1953 kitabını yayımlamak için Mısır’a gitti ve en büyük edebiyatçılarıyla görüştü, Taha Hüseyin, El mazini, Mahmut Muhammed Şakir... Birkaç gün sonra kitabın nüshasını okuduktan sonra Taha Hüseyin, edebiyatçıları toplayıp ve şunu söyledi “*bakın, yıllarca yazamadığınız eser, bu Sudanlı Genç’in tarafından yazıldı*” ve kitabın mukaddimesini kendisi yazar ve şunu söyler:

“ Bu kitap, zevkli, imtiyazlı ve neşelendirici bir kitaptır, bu alanda ve bu modern çağda benzerini yazılmadığını rahatlıkla diyebilirim, bu cümleleri söylerken mübalağa veyahut mücmele olarak söylemiyorum çünkü kitabın sahibi genç bir adam ve önceden tanımadığım halde söylerim. Bir gün bana

---

⁶¹Abdullah, Et-Tayyib, **İltimaset Ezaa**, s.108

gelip kitabını sunar ve bende bir nüsha bırakır. Ben kitabı bakıyım diye ve açtığımda bana sürpriz oldu ve bitirmeden kitabı bırakmadım”⁶²

Abdullah et-Tayyib, asıl edebî görüşleri bu kitapta tezahür ettiğini Arap edebiyatçın ittifak olduğu yerdir. O yenilik hareketini başlatan insanlardan iken serbest şiir anlayışın yayılması geleneğe döndü. Ayrıca Abdullah et-Tayyib, Arap edebiyatında tefiyle şiirinin ilk örnekleri verenlerdendir. 1946 yazdığı “Kırılan Bardak” şiiriyle bu alanda bir önder olabilirdi ama istemedi.

Kırılan Bardak

“Hatırlar mısın Acaba?

***Lediz’deki** yüksek Hoteli,*

O hotele girdiğimizi?

Öyle bir binadır ki,

Hem sessiz, hem de gürültülü.

O koskoca heybetli Bina’da,

Berber olduğumuzu hatırlar mısın efendim?

Sen, Eljanos ve Eljanos’un arkadaşı

O andaki her taraftan gelen oklar gibi

Heyecan veren bakışları hatırlıyor musun?

Uzak bir köşede oturduk,

Sonradan yaklaştık.

Aşk şarabini de muhabbet şarabini de

Mübadele ettik”⁶³.

---

⁶²Abdullah, Et-Tayyib, **Al-Mürşit**, 1.c, 3.baskı, Kuveyt, 1989, s.7.

Abdullah Et-Tayyib'in adeta normal aydın değildi, bir taraftan mümtaz bir Akademisyen Londra Üniversitesi'ndeki talebeleri hitap eden, diğer taraftan basit bir dil ile halkı hitap edebilen bir hoca şahsiyetin sahibidir. Gördüğümüz gibi et-Tayyib'in akademisyen alanında çalışmalarında muhatabı, aydın ve eğitilmiş insanlardır.

Bu bölümün hulasası şöyle özetleyebiliriz: şairlerimiz Mehmet Âkif ve Abdullah et-Tayyib, çok benzerlikleriyle beraber farkları de az değil. Büyük Şairler oldukları üzere ikisi de başarılı eğitimciler ve öğretmenliği yapmıştır. İslâm dünyasında İlmi, fikri ve edebî etkiler bırakmış olanlardır. Şairler olarak farklı üslup kullanmışlar özellikle gelenek (eski-yeni) meselesinde. Âkif aruz ölçücüsü kullanırken eski şiir geleneğini kullanmadı. Abdullah et-Tayyib ise eski Arap şiirlerin geleneğiyle şiirini yazdı. İkisi geleneğe hürmet gösterenlerdir. İkisi ümmet anlayışın sahipleridir. İkisi dil meselesine azami derecede önem verenlerdir. İslam'ı yanlış anlaşıldığı görüşündedirler. Lakin Mehmet Âkif'in yayımladığı şiir kitaplarında hep ümmet, topluma adeta mesajlar şeklinde vermiş. Abdullah et-Tayyib ise eski Arap edebiyatındaki gibi gazelden Mehdiye'ye yazıp, hatta bazı şiir kitaplarında sırf gazel ve güzellik meseleleri konu olarak aldı. Mehmet Âkif, sade bir dil kullandı iken, Abdullah et-Tayyib ise ağır bir dil kullandı. Burada ikisini dil meselesinde kendi toplum şartlarına göre yazdı ve toplumunu hizmet etti.

---

⁶³ Et-Tayyib, **a.g.e**, s. 79.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEHMET ÂKİF VE ABDULLAH ET-TAYYİB'İN ŞİİRLERİNDE MANEVİ VE MADDÎ GELENEĞİN YANSIMALARI

Gelenek denildiği şey, sadece manevi değil, maddi gelenek de sanatçıların sanatlarında yansımaları bulunmaktadır. Âkif ve et-Tayyib söz konusu olduğunda, hem manevi hem de maddi geleneğin ihyası tecellisinden bahsedilmeli. Bu yüzden özel bir bölüm olarak olmasını önemli gördük.

3.1. ÂKİF VE ABDULLAH ET-TAYYİB'İN ŞİİRLERİNDE “MANEVİ GELENEK”İN YANSIMALARI

Mehmet Âkif ve Abdullah et-Tayyib'in şiirlerinde gelenek var mı? Varsa nasıl bir gelenek ve ne tür gelenekleri ihya ettiler? Bu sorulara cevap vermeden onların şiirlerinde geleneğin ihyasının anlaşılması kolay değildir. Bu yüzden geleneğin referanslarının, kaynaklarının bağlamında okumak istiyor ve bunları şu şekilde işleyeceğiz:

Şairlerin şiirlerinde Kur'an

İnsanın fitratında, dine bağlanma esastır, yani onun oluşturmasında olmazsa olmaz unsurlardan biri dindir. O din, hak dini olmasa, batıl dini de olabilir. Çünkü hayatta boş ve boşluk kavramları için yer yoktur. Gördüğümüz her şeyi ya maddî bir şeyle doldurur veya hava gibi maddeler ile dolu olur. Sözgelimi kalp ve akıl olunca, mesele daha ciddi olur. Yani akıl hayırlı, faydalı, güzel şeyleri düşünmese, kesinlikle çirkin, günah ve malayani şeyleri düşünür. Bu mesele en bariz örneği İslâm medeniyette görünür. Ne zaman akli kullanılmışsa gelişmiş ve kelam, bilimsel tartışmalar ve münazara gibi geleneklerin gelişmelerini sağlandı. Ne zaman toplumun

aklı boş durursa o vakit, batıl fikir ve düşünceler istila edip boşluğu doldurdu. Bu yüzden medeniyetin mühendisleri, kurucuları ve toplum değerlerini ihya eden düşünürleri, her zaman Kur'an'ı bir rehber olarak alıp oradaki çizilmiş olan haritaları takip ederek yolu gösterdiler.

Müslümanlar olarak, bu Kur'an yol göstericiliği ve rehberliğinden uzaklaştığımız nedeniyle, pozitivizm, sömürgecilik ve emperyalizmin gibi olumsuz fikir ve hareketlerin karşısında zayıf ve mağlup olduk. Bilim, teknoloji, fen ve gelişme nedenlerden geride kaldık. Âkif ve et-Tayyib gibi büyük şairlerimiz diğer mütefekkirlerimiz gibi Kur'an'ı açıp onun nuru ile yolu gösterme çabasındalar.

Mehmet Âkif ve Abdullah et-Tayyib'in şiirlerinde manevi geleneğin yansıması denildiğinde, İslâm geleneği kastedilir. Çünkü şairlerin ikisi, dini anlayışı ve kültürün sahipleridir. Ondan ötürü bu geleneğin yansımasını ararken ilk kaynağı olan Kur'an yansımasından örnekler verilmeli. İhya çabasında Âkif, eleştirmen gözüyle Müslümanların ile Kur'an ilişkisini ayetlerin meallileriyle eleştirir.

“İbret olmaz bize her gün okuruz ezber de

Yoksa hiç mana aranmaz mı bu ayetler de” (s.153.)

Kur'an neden nazil olduğunu hatırlatan bu mısra, birçok ayetlerin anlamlarını barındıran bir dizedir. Hem de Müslümanların düştüğü durumu şiddetle kınar ve tenkit eder. Der ki ezber de Kur'an mevcut iken hiç mi anlamıyor musunuz, hiç mi amel etmezsiniz? Bu nasıl bir ezber? Faydası nedir? Neden ezber edilir?

“Lafzı muhkem yalnız anlaşılan kuranın

Çünkü kaydında değil hiç birimiz mananın” (Safahat, s.153.)

Lafzı güzel, sesi tatili, dili mükemmel gibi ibareleri söylenmek için mi Kur'an'ı okunur? Hayır! Mesele böyle değil, Kur'an, bir rehberdir bu kâinatın okunuş kılavuzudur

“Ya açar nazmı celilin bakarız yaprağına

Yahut üfler geçeriz bir ölünün toprağına

İnmemiştir hele Kuran şunu hakkıyla bilin

*Ne mezarlıkta okunmak ne fal bakmak için”.*⁶⁴

Kur'an kuşkusuz her derde şifadır, ona hiç tereddüt yoktur. Ama öncelikle içindeki devaları çıkartmak için anlayabilen tapıp lazım ki cahillerin tarafından yanlış kullanılsın. Kur'an için her asır muhâtap, asra göre hatipler gerek ki asrın diliyle konuşsunlar, manevi maddi yönleri özet ve hap şeklinde millete sunsunlar. Âkif, bu hatip ve mütefekkirlerin karakterini şöyle verir:

“Dinsizin olmaz, iyi bir kimseye vefası

Kur'an'a uymayanın, kabul olmaz duası

İnmemiştir hele Kur'an, bunu hakkıyla bilin

*Ne mezarlıkta okumak, ne de fal bakmak için”*⁶⁵

Peki, Kur'an ahlakıyla anlamlarıyla bir örnek verir misin derlerse, Âkif hay hay der ve dev gibi zatların örneklerini sunar. Onlardan Hz. Ömer'in hikâyesini bu mısradan verdi.

“Kenar-ı Dicle'de, bir kurt aşırırsa bir koyunu

*Gelirde adl-i İlahi sorar, Ömer'den onu”*⁶⁶

Mehmet Âkif'in şiirlerinde Kur'an'a bulunduğu atıflar çoktur ama örnek olsun diye bu şiirini unutulmamalı.

“Hâlik'in nâ-mütenâhî adı var en başı: Hak.

Ne büyük şey kul için hakkın elinden tutmak!

Hani, Ashâb-ı kirâm, ayrılalım, derlerken,

Mutlaka Sûre-i ve'l-Asr'ı okurmuş, bu neden?

---

⁶⁴ Safahat, a.g.e, s. 153.

⁶⁵ Safahat, a.g.e, s. 153.

⁶⁶ Safahat, s. 85.

Çünkü meknûn o büyük sûrede esrâr-ı felâh;

Başta îmân-ı hakîkî geliyor, sonra salâh,

Sonra hak, sonra sebat, İşte kuzum insanlık.

Dördü birleşti mi yoktur sana hüsrân artık’’⁶⁷

Âkif, bu dizelerle basit bir dil ile ayetleri açıklar, ama insanlardan bazıları hüsrandan müstesna oldukları eğitimli- eğitimsiz herkesin anlayacağı bir üslupla sundu. Şair sadece atıf ve göndermelerle değil, adeta meal çalışması gibi manzum olarak halka anlattı.

Abdullah Et-Tayyib; Kur’an müfessiri olarak bütün edebi eserlerinde ve yaptığı akademik çalışmalarında Kur’an yansıması bulunmaktadır. Yaşadığı zamandaki insanlar ile Kur’an ilişkileri tefsir programında dile getirdi. Yani mensur ve konuşmalarında, şiirlerinden daha ziyade işlemişti. Tabi ki şiirlerinde de tesiri elbette vardır. Ama Mehmet Âkif’in metodundan farklı bir şekildedir. Çünkü et-Tayyib’in şiir üslubu da farklı, bir taraftan eski Arap şiirin üslubuyla yazdığı uzun bir şiirde bazen sadece iki beyitte istediği konuyu işlerdi. Modern şiirin üslubuyla yazdığı de sembolleştirerek bir şiirde çok konuları işler. Mesele ümmetin hazır haline eleştiren, teşhis eden asıl mevkiinden uzaklaştığını gösteren ve liderliğine dönmek için gerekli nedenleri ortaya koyan Gazze şiirinde hepsini işledi. Mesele bu dizelerdeki şöyle dile getirdi:

“O Gazze’dir, ama sanki Kerbela

Ölüm, şehri ele geçirmiş.

İçerleme uzun bir gecedir.

İnsanlar sabah aydınlığı ve ışık arıyorlar.

Zamanın açtığı yaralar, her gün büyüyor

Korku bütün yolları kapatmış

---

⁶⁷ Safahat, s. 379.

Yıkılmış hurma ağaçları
Ve insanlar ezilmiş çiçeklerin üstünden geçiyorlar
Kanları yollarda ırmak olmuş
Akıyor.
Öfkeden keder çiğniyor toprak..
...
Göğün yarası kanamaktadır,
Aylar da umutlar da tükenmektedir.
Bu zilletten herkes usanmaktadır
Yalnız çocuklar, onlarda umut
Bu zilleti ezip geçmektedir..
Şafak sökmek üzere
Güneş veda ediyor.
Uzun bir ah çekiyor çocuk
Aaaah! Gazze'm benim
Aaaah! Benim gurbetim!"⁶⁸

Bu şiirlerde, Gazze'yi bir merkez olarak ümmetin ilk kiblesine işaret ederek düştüğü durumu eleştirmektedir. Onunla birlikte şiirin adı da son derecede önemlidir. Çünkü şair, "O Gazze'dir ama sanki Kerbela" demesiyle, Hz. Hüseyin öldürmesine gönderme yapar. Müslümanlar için Filistin ümmetin mukaddesatındandır, o başkaların elindeyse ümmetin halini perişan olduğunun göstergesidir. Bununla

---

⁶⁸ Et-Tayyib, **Nil Yankıları**, s. 139.

beraber önemli bir noktayı yakalar, kader meselesi, ciddi bir şekilde çalışmadan her şey kadere bağlamak yanlış olduğunu metindeki sorularla cevaplar.

Kısacası, şairlerin referans ve kaynaklarına bakıldığında, dolaylı yahut dolaysız ilk kaynak Kur'ân-ı Kerîm olduğunu tereddüt etmeden söylenebilir.

Şairlerin Şiirlerinde Sünnet

Öndersiz hiç bir gelenek olmadığı gibi, rolsüz ve etkisiz hiç bir önder de olamaz. Önderler, rol modeller, oynadıkları rol ve bıraktıkları etkilerine bağlılardır. Manevi gelenekte, bu önderlik, hemen hemen Hz. Âdem'den beri Hz. Muhammed'e kadar gelmiş geçmiş bütün peygamberler birer önder hükmündedir elbette. Ayrıca İslâm medeniyetin birinci önder ve rol modeli Hz. Peygamber ve onun sünnetine bağlı olanlar ki koyduğu kuralları şevkle takip edip çizdiği yoldan çıkmayan kimselerdir.

Onun gelmesiyle edebiyatta büyük bir inkılap eden Hz. Peygamber, on dört asırdan beri bugüne kadar onun hakkında nice edebi yapıtlar ortaya konuldu. Özellikle şiir dünyasında, aşk, methiye, özlem ve firak, hadis meallerini ve yaşantısının şiirleştirerek yazılmış, yazılır ve yazılacaktır yapıtlardır. Bunlar hepsini insan yaşantısında yansımalarını lazımken son dönemlerde ve 18. Asırdan bu yana Müslüman toplumları çeşitli nedenlerden dolayı onun sünnetinden uzaklaştı veya uzaklaştırıldıklarını görmektedir. Tabii ki toplumları gelenekten uzaklaştırılabilirler, ama her zamanki gibi bazı insanlar var ki toplumların geleneklerini korurlar. Bu mesele sadece İslâm medeniyetiyle ilgili değildir, beşeriyetin bir özelliğidir. Madem ki burada geleneğin ihyası konuşulur, gelenek ihyasının bağlamında yukarıdaki zikredilmiş olan konularla ilgili Mehmet Âkif ve Abdullah et-Tayyib'in şiirlerinden örnekleri arz edilmelidir.

Âkif'in şiirinde sünnetin yansıması inkâr edilmez bir hakikattir. Ya hadislerin meallerini alıp manzum halinde getirir yahut ta sadece sünnete atıfta bulunurdu.

“İhtiyarlara, Kadınlara, çocuklara merhamet;

Üç sınıf halka için parçalanır, hem ne kadar!

*İhtiyarlar, karılar, bir de küçükler; bunlar,
Merhamet görmeli, yüz görmeli insanlardan,
Yoksa insanlığı bilmem nasıl anlar insan? ”⁶⁹*

Abdullah et-Tayyib’in şiirlerinde neredeyse her şiirde bir salavat getirir veya şefaati isterdi. Meselâ “Medet şimşegi” şiir kitabını baştan sonuna kadar Allah’ın resulünü, ayet, hadis ve İslâm tarihini işledi.

*“Biz, Tevhit milletiyiz, Taha Peygamberimizdir ancak
Mustafa’yla duamız ulaşıyor Allah’a, işte bak
Dualarımızda yolumuz ondan aldık
Sevgisini karıştırmış samimiyetimiz ile
Ki, yüce yüzünü bizden çevrilmez.”⁷⁰*

Bilindiği üzere Allah’ın resulü insanlığa bir önder, iman edenlere bir rol model dünyaya aydınlatıcı ve âlemlere bir rahmet olarak gönderilmiş. Şair bu dizelerde kaynaklarını dile getirdi.

Şairlerin Şiirlerinde Dua

Dua kelimesi, Arapça bir kelimedir, çağrı, arzu, talep, imdadı aramak anlamlara geliyor⁷¹. İnsandaki umudunun göstergesidir, din gibi insanı oluşturan parçalardan bir parçadır. Teselli bulmak için insan dua eder, kaybettiği gücü ve metaneti yeniden kazanmak için dua eder. Çok mutlu olduğunda bu mutluluğun devamı için dua eder. Çok korktuğu veya üzüldüğü vakit de dua eder. Belki burada bir soru çıkabilir o da şöyledir: İnsan dersiniz, her insan dua edebilir mi acaba? Evet, her insan dua eder. Ama kimin dua ettiklerini farklıdır. Kimi hak tanrıyı dua eder

---

⁶⁹Düzdağ, a.g.e, s. 56.

⁷⁰Et-Tayyib, Abdullah, Medet Şimşegi, s. 2.

⁷¹, Serdar, Mutçalı Arapça – Türkçe Sözlük, Dağarcık, İstanbul 2014, s. 306.

kimi de hak olmayan tanrıyı. Kimi Allah'a dua eder yalvarır, kimi taş. Bazıları ağaçları tapıp önümde diz çöker bazıları ise İlahlaşmış resimlere. Demek ki dua insanın fitratındandır. İslâm medeniyette dua ibadettir, çünkü kuran ve hadiste bir emirdir. Ayette Allah'ımız şöyle buyuruyor: “*Bana yalvarın, dua edin ki size karşılık vereyim*”⁷². Hadiste de Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: “*dua, kulluktur*”⁷³ hadisine uyararak dua edilmeli ama buradaki dua anlamını yanlış anlaşıldığını görünüyor çünkü dua iki kısım kavli ve fiili duadır. Son dönemlerde fiili duada kusur oldu. Mehmet Âkif ve Abdullah et-Tayyib'in şiirlerinde yeniden nasıl ihya edilmesinin örnekler, bakılabilir.

*“Yolumuz, hakkın yoludur,
Sebat ve doğrulukla yüceliğimiz
Yolumuz, İstikamet yoludur,
Şeriat esasi, temelidir işte yerimiz
Elimizde taşıyoruz Allah'ın kitabı,
İçinde görmeliyiz hidayetin hitâbı
Muhkem ayetleri okuyup
Nesih eden ayetlerini biliriz
Sessizce ağlayıp, Kur'an ile dua ederiz”*⁷⁴

Bu dizeleri söyleyen et-Tayyib'in karşısında Âkif de çoğu şiirinde dua eder. İşte yolcuların buluştukları noktadır. Duanın aracıyla ulaşılmaz yerlere, elde edilmez istekleri elde edilebilir.

*“Yılmam ölümden, yaradan, askerim
Orduma 'Gazi' dedi Peygamber'im*

---

⁷² Mü'min süresi, 60. Ayet.

⁷³ Tirmizi, hadis numarası, 3556.

⁷⁴ a.g.e, s. 5.

Bir dileğim var ölürüm isterim

Yurduma tek düşman ayak basmasın

Âmin desin hep birden yiğitler

Allahu ekber gökten şehitler

Âmin! Âmin! Allahu ekber’’⁷⁵

Şairlerin Şiirlerinde Methiye

Methiye, övgü, yüceltmek, tazim etmek anlamlı Arapça bir kelimedir. Methiye, şiirlerin genel olarak ve özellikle eski Arap edebiyatında methiyenin yeri başkadır ve ilk geleneklerinden biridir. Çünkü onun vasıtasıyla belli sıfatları toplumda yerleştirir ve var olanları pekiştirirler. Toplumun idrakini şekillendirir. İslamiyet’in gelmesiyle methiyenin kavramı yeni anlamları kazandı. Şairler, övgü veya şiirleriyle özel makamlar sahibi olabilmek imkânı oldu. Hz. Peygamber’in şairleri olarak anılan Hassân bin Sabit, Ka‘b bin Mâlik ve Abdullah bin Revâha şiirleriyle İslam’ı hizmet ettiler. Bu şairlerden sonra gelen şairlere rol model oldular. Ka‘b bin Züheyir ise bu alanda önderlik yapan en büyük şair, çünkü ‘Al Bürde’ adlı kasidesi okuduktan sonra Hz Peygamber, kendi Cübbesini şaire giydirdi. Bundan doyalı İslâm şairi lakabı yüce bir makam haline geldi. Mehmet Âkif bu Lakaba layık görüldü ve Abdullah et-Tayyib de bu alanda büyük şairdir.

Onlar, şiiri yazarken bu edebî mirasın geleneği göz önünde koyup o yüce makama ulaşmak için sanki yarışarak yazdılar.

“Ondört asır evvel, yine bir böyle geceydi,

Kumdan, ayın ondördü, bir öksüz çıkıverdi!

Lâkin o ne hüsrandı ki: Hissetmedi gözler;

---

⁷⁵ Safahat, s.490.

Kaç bin senedir, hâlbuki bekleşmedelerdi!

Nerden görecekler? Göremezlerdi tabî'î:

Bir kere, zuhûr ettiği çöl en sapa yerdî;

Bir kere de, ma'mure-i dünyâ, o zamanlar,

Buhranlar içindeydi, bugünden de beterdi.

...

Derken, büyümüş, kırkına gelmişti ki öksüz,

Başlarda gezen kanlı ayaklar suya erdi!

Bir nefhada kurtardı insanlığı o ma'sum,

Bir hamlede kayserleri, kistrâları serdi!

Aczin ki, ezilmekten bütün hakkı, dirildi;

Zulmün ki, zevâl akılina gelmezdi, geberdi!

...

Medyûndur o ma'sûma bütün bir beşerîyyet...

Yâ Rab, bizi mahşerde bu ikrâr ile haşret".⁷⁶

Hiz. Peygamber, dünyayı teşrif ettiği geceden itibaren tarih akışını değiştirdi. Manevi nuruyla dünyayı aydınlattı. Emanet kaybedildiği vakitte Mekke için huzur kaynağı ve emanetlere hazine oldu. Aslında burada gizli bir işaret ve hazırlamanın ilki adımı ama görmezler. Sadık ve emin sıfatlarıyla bilinen bir peygamberin ümmeti olarak bugün halimiz nedir? Âkif, sanki Hiz. Peygamberi methederken Müslümanları de ikaz edip ve der ki; gözlerini açın ve huylarınızı, ahlaklarınızı yüksek tutun bilmez misiniz kimin ümmetisiniz?

---

⁷⁶ Düздаğ, a.g.e, s.455.

“Yesrib ’te oturan seçkin insana selâm olsun

Allah ’ın peygamberidir, cömerttir, edeplidir.

İnsanlar, ondan uzaklaştırmak için

Bizi zora sokar, şiddet gösterir!

Korkuturlar, ta ki zilleti kabul edelim

Ve kendi arzumuzla zulmün gemisine binelim

Derler ki İslâm, irticadır, gericiliktir

Güzelliği geçmişte kalan bir kalıntı sadece

Gelişmek isterseniz, arkanıza bakmadan

Başka bir yol bularak kaçın İslam ’dan!”⁷⁷

...

Kılıcım, peygamberimin sevgisiyle keser

Sevgisiyle cihat edip, benim ruhumu korur

Efendimin sevgisi, savaşlarda bir güç gönüllere ışıktır

Onun Sevgisiyle, dünya bile şerilerden kurtulur”⁷⁸

Şairlerin Şiirlerinde Şehadet

Her medeniyette bazı kavramlar vardır ki eşyaların mahiyetlerini değiştirir. Bu kavramlardan yokluğu varlığa, ölümü hayata ve üzüntüyü mutluluğa çevrilen olan şehadet kavramıdır. İslâm medeniyetinde Fedakârlık, samimiyet, dürüstlük gibi huylar insanı birden bire kahraman yapar, çünkü bu huyların sahipler hep vermek

---

⁷⁷ a.g.e, s. 148.

⁷⁸ Et-Tayyib, a.g.e, s. 11

durumundadır, karşılık, bedel vb. insanlardan beklemezler tek bekledikleri şey rıza –ı ilahidir. Rıza –ı İlahî, yaratılmış olanlarda değil, yaratandadır.

Şehadet, fâni ömürleri baki ömürlere, korkunç ölümü basit bir hal değişmeye çevrilir. Ölümden gelen üzüntüyü, sevince, maddi ayrılığı bir nevi manevi kavuşmak kılar. Makamı olmayan basit bir adamı, şehit makamına çıkartıp makbul bir şefaatchi yapar. Büyük muharebelerde şehit düşenler, ana babalarını şehadet şerefini kazandırır. Hatta nesilden nesle bu şerefi taşırlar, miras olur. Ve şehadet makamı peygamberlikten sonra hemen Sıddıklar ve şehitler gelir. Aslında şehadet Hz. Âdem zamanında bu yanına kadar iman edenler için en büyük teselli kaynağıdır. Çünkü iman edenler daime azınlık ve sürekli savaş, kuşatma ve öldürmeye maruz kaldılar.

Edebiyatta şehadet bir konu yahut öge ve mazmun olarak çokça işlenen bir kavramdır. Hatta çoğu zaman ilham kaynağı olmuş. Mehmet Âkif ve Abdullah et-Tayyib'in yaşadığı dönemler hemen hemen bu teselliye muhtaç dönemlerdir. Bu yüce makamı yeniden parlak halinde milletlere gösterilmeliydi. Çünkü zaman, mücadele zamanıdır. İslâm dünyası genelde bir imparatorluğun çatısının altındayken 19. Yüzyıldan itibaren hemen hemen ya işgal veya sömürge altındaydı. Nihayetle Osmanlı hilafetin kaldırmasıyla İslâm dünyası tel tel dökülüp paramparça oldu.

Gelenek ihyası bağlamında, şehadet konusuyla ilgili şairlerimizin nasıl işlediklerini, kendi şiirlerinden anlamaya çalışırız.

“Ey şehidoğlu şehid, isteme benden makber

Sana ağuşunu açmış, duruyor Peygamber

Ne irfandır veren ahlaka yükseklik, ne vicdandır

Fazilet hissi insanlarda, Allah korkusundandır”⁷⁹

Burada görüldüğü gibi şehadet ilk yansıttığı şey şeref vermektir. Sen şehid, baban da şehid oğulları gurur duyarlar, ölüm musibetinden teselli bulmaktır. Amma ve lakin şehid olmadan iman lazım, iman ise Allah korkusunu bir netice olarak verir.

---

⁷⁹ A.g.e, s. 477.

Allah korkusu irfan ve fazileti gerektirir ve bunlar ise buldukları yerden ahlak yükselir ve huzur bulunur.

“Şühedâ gövdesi, bir baksana, dağlar, taşlar...

O, rükû olmasa, dünyâda eğilmez başlar,

Vurulup tertemiz alnından, uzanmış yatıyor”⁸⁰

İnsan neden şehid olmalı ve hatta ruhunu gülerek teslim etmesinin sebebi olan mukaddesat denilen şeydir. İnsan, din, toprak ve namusu için canı feda eder. Ölümün acısından lezzet alınır mı şehadet kavramı olmasaydı? Toprak için can verilir mi o yüce mertebe olmasa?

“Bir hilâl uğruna, yâ Rab, ne güneşler batıyor!

Ey, bu topraklar için toprağa düşmüş asker!

Gökten ecdâd inerek öpse o pâk alnı değer.

Ne büyüsun ki kanın kurtarıyor tevhidi...

Bedr'in arslanları ancak, bu kadar şanlı idi.⁸¹

Bu dizeler, her şeyin sırrını çözen dizelerdir. Gökten ecdâd inerler miydi şehadeti olmadan? Hatta göklere çıkabilirler miydi? Bu akan kanların kıymeti nedir? Tevhidi kurtarmak değil miydi? Oysa kanın sahiplerinin makamı nasıl bir makam olduğunu akli başında olan anlar. Bu şan ve şeref, bu eşsiz rütbe ancak Bedri'n şehitleri nail edebildiler.

“Gök kubbenin altında yatar, al kan içinde,

Ey yolcu, şu topraklar için can veren erler.

Hakk'ın bu veli kulları taş türbeye girmez;

Gufrana bürünmüş, yalnız Fatiha bekler.

---

⁸⁰ Düzdağ, a.g.e, s. 386.

⁸¹ Düzdağ, a.g.e, s. 386.

“Enbiya yurdu bu toprak; şeheda burcu bu yer

Bir yıkık türbesinin üstüne, Mevla titrer”⁸²

Şehitlerin yeri toprak değil, göklerdir. Çünkü şehit ölmez asıl hayat onlardadır. Bu dizede de şair Kur’an birçok ayetlerine gönderme veya iktibas ediyor.

Şairlerin Şiirlerinde Tasavvuf, Ahlak ve Samimiyet

Manevi geleneği denildiğinde tasavvufu zikredilmemesi mümkün değildir. Özellikle Türk edebiyatında Mevlana gibi Yunus gibi gözü çarpar zatlar. Arap edebiyatında ise iman Albusayrı gibi imam Alsarsarı ve onların gibi bir sürü büyük tasavvuf şairlerin üzerinde durulması gerekir. Ara sıra tasavvufu da yanlış anlaşıldığında umulmadığı sonuçlar ortaya çıktı. Dolayısıyla bazı kavramları tevekkül ve tevakül kelimelerin arasındaki farka dikkat edilmediği için atalet, hareketsizlik, tembellik gibi neticeleri elde edildi. Bu anlaşılmsızın neticesinden dolayı iç ve dış İslâm düşmanların tarafından İslamiyet’i gericilikle suçlandı. Konuyla ilgili Nihad Sami Banarlı (1907- 1974) ‘Tarih ve Tasavvuf Sohbetleri’ adlı eserinde bunu söyler:

“İnsan ister hâkim, ister devlet adamı, ister fen adamı, ister sanatkâr, ilahiyatçı, şair, edip ve başka meslekten olsun, içinde bir vicdan dünyası bulunabildiği ölçüde insandır. Bu bakımından devlet idaresi de, adalet icra edebilmek de; bir sanat eseri vücuda getirebilmek de; aslında, insan ruhunun bir ilahisidir”⁸³

Hal böyleyken Mehmet Âkif ve Abdullah et-Tayyib’in şiirlerinde tasavvufun etkisi yahut yansımasını görmek gayet normal bir şeydir.

“Sade bir sözdür fakat hikmetlerin en mücmeli:

Bir halas imkânı var: Ahlakımız yükselmeli,

Yoksa pek korkunç olur katmerleşip hüsrânımız...

---

⁸² a.g.e, S.441

⁸³ BANARLI, Nihad, “Tarih ve Tasavvuf Sohbetleri”, Kubbealtı, 4. Baskı, İstanbul 2008, s. 51.

Çünkü hem dünya gider, hem din, eğer yapmazsanız”.

Tasavvufun temelinde ahlak, aşk ve samimiyet gibi anlamları gelir. Hatta tasavvuf gayesi de nefsin terbiyesidir. Ondan sonra mertebeler yükseldikçe insan samimi olur, samimi olursa aşk olur, aşk olursa maşuka yaklaşır ve sonra erer. İşte o vakit ne dünya ne de ahireti de kaybetmez. Aksi takdirde her şeyi kaybedip hüsrana uğrar.

Abdullah et-Tayyib ise, yetiştiği çevre tasavvufun çevresidir. Dedeleri yüzyıllarca Kur’an ile meşhur oldular. O da onlardan etkilendi. Dolayısıyla asıl din eğitimi tasavvuf şeyhleriyle başladı ve bugüne kadar sürmektedir.

“kalbin iman dolduruldu çokta işte

Dile geldi yüreğin, tasbihatlere döküldü,

Cihat eden sofilerin parmakların çıkan def nağmeleri,

Coşturdu seni iyice, gecelerin karanlığında indi,

Coşturan o derviş, duymuştur şeyhlerin sesleri

Durman çağırır, tekrar eder Allah’ın zikri”⁸⁴

Bu şiirde Abdullah et-Tayyib, asıl Sudandaki tasavvuf hayatını yansıttı. Çünkü her Salı ve Perşembe günü zikir halkaları kurulup toplu zikir çekilir. Şeyhler de halkaları teşrif edip, dervişleri iltifat ederler tebrikler.

Şairlerin Şiirlerinde Azim, İrade ve Çalışma:

İnsanı diğer varlıklardan ayırdan şey, insan akıl ile birlikte azim ve irade sahibi olmaktır. Bu akıl, azim ve iradeyi ne zaman tatil edilirse, insan her türlü sefalet ve rezalete maruz kalabilir. Yeter ki bunları olmasa insan yaptığı hiçbir şeyden sorumlu değildir. Büyük şairler coştura coştura insanları tembellikten

---

⁸⁴ Banat Ramah, s. 130.

çalışkanlığa sevk ederler. Biz Müslümanlar olarak işi bırakıp ve Allah'a dua edersek bunu bizi geliştirmeye götürmeyip ve asla gelişemeyiz. Çünkü Allah, dünyada bazı kozmik yasaları ve genel kuralları koymuştur. Kim bu kuralları yerlerine getirirse ne olursa olsun dini, rengi veya ırkı, gelişmeye ve başarılı olacaktır.

İnsan yeryüzünde Allah'ın Halifesi olarak yaratılmış, bu toprakların yeniden inşası işlevini olması ve mevcut olan düzenini sürdürmelidir. Bu inanç ve sürekli sıkı çalışma dışında elde edilemez. Bunun en açık örneği, altın çağlardaki olan İslâm medeniyetidir. Şuanda geliştirilen modern teknoloji nedeniyle, modern bilim ve teknoloji yardımıyla bir zihinsel aktivite ve yaratıcı işler ile yaşam, alevli bir hareket haline gelmiştir. Bu hareket içinde çaba göstermeyenler devre dışı kalırlar. Dolayısıyla İnsanın yaşantısında gelişmeleri takip etmek, çalışmak ve titizlik şarttır. Tembellik ve işsizlik ise hastalıklardır. Sağlam insan onlardan kurtulması gerekir. Çünkü kaybedilecek kadar ucuz zaman bulunmamaktadır. Burada Âkif, iyilik, çalışmayla ilgili olumsuz anlayışları tenkit ederek şunu söyler:

“⁸⁵İyilik mefhumu bizde menfidir, müspet değildir. Meselâ bir adam iyidir dediğimiz zaman, şunu yapmaz, bunu yapmaz, kimseye bir fenalıkta bulunmaz manasını kastederiz. Yoksa şunu yapar, bunu yapar, şöyle iyiliklerde bulunur manasını düşünmeyiz”.

Bu anlayış manzum ve mensur eserlerinde sık sık dile getirdiği anlayışlardandır. Ümmetin kalkınması için bu olumsuz durumların kaldırmaları şarttır. Şiirlerinde şunu söyler:

“Âtiyi karanlık görerek azmi bırakmak...

Alçak bir ölüm varsa, emînim, budur ancak.

Dünyâda inanmam, hani görsem de gözümle.

İmânı olan kimse gebermez bu ölümler:

Ey dipdiri meyyit, 'İki el bir baş içindir.'

---

⁸⁵ Hayatı ve Toplu Şiirleri, Mehmet Âkif, haz. Refik Durmuş, kırmızı yayınları, İstanbul 2008, s. 31.

Davransana... Eller de senin, baş da senindir!

...

Âtiyi karanlık görüvermekle apıştın?

Esbâbı elinden atarak ye'se yapıştın!

Karşında ziyâ yoksa sağından, ya solundan

Tek bir ışık olsun buluver... Kalma yolundan”⁸⁶

İzim, irade ve çalışmak ilahi emirlerdendir. İman edenler, hiçbir vakit umutsuzluk, tembellik veya karasızlığa düşmemelidir. Çünkü onlar vazifeli kimseler ki dayanak noktaları Allah'ın gücü, istimdat noktaları da Allah'ın hazinesidir. Bu dizelerde Âkif, imanı olan kimseler nasıl olmalarını öz ifadelerle sanatkârane ortaya koyar.

Abdullah et-Tayyib'in eleştirdiği şeyi sadece çalışmamak, umutsuzluk veya tembelliği değil, ama doğru, iyi olmayan çalışma ve çalışan akımları eleştirir. Meselâ bu şiirdeki gibi:

Uydu Şiiri

“Size haber gelmedi mi, insan Ay'a ulaşır

Yoksa bunu söyleyen Müslümana kâfir mi diyorsunuz?

Kur'an'ı okursanız gerçeği görürsünüz

Ve apaçık hadisleri, sahih rivayetleri.

...

İman nuru, boş kuşkuların karanlığını siler süpürür

Oruç tutan, namazı kılan kimse mi Müslümandır sadece

---

⁸⁶ Düzdağ, **Safahat**, s.185.

Kim ki namazı kılar da kötülük etmeyi sürdürür

Ona Müslüman denmez; fitratı bozulmuş ve kalbi kördür.

...

Dertler bizi yaralar, yüreğimiz üzüdür

Ama biz musibetlere azimle sabrederiz

Neden gözlerinizden gözyaşları dökülür

İnsanlar göğe çıktı, biz hâlâ tökezleniriz”

Şair her şeyden evvel öğretmen, eğitimci ve dini bir ailede büyüdü için ıslaha ulaştırılan yolun ilk adımı nefsin terbiyesi olduğunu inanır. Sonra hile, aldatmak veya dini bir vesile gibi kullanmak karşısındaydı. Maden böyle azim ve çalışmaları tenkit eder, tam tersini ispat etmektedir. Bu dizelerde Müslümanlar nasıl olmalarını ortaya koyduktan sonra, gözü kapalı bazı dindar veya kendilerini dindarları eleştirir. Çünkü Ruslar ilk Ay’a gönderdikleri Uydunun hikâyesini eştiklerinde hemen bu küfür ve onunla konuşan Müslüman da onlar gibi olup dinden çıkmış dediler.

“Allah’ın inayeti bize bakar mı?

Halimize bakın ayrı ayrı düştük

Hâkimlerimiz, iyiliği bilmezler

İşlerimiz cefakâr insanların ellerinde

Aşiretlerin başına huysuz kimseler kaçtılar

Hayâ ahlakı, hayatımızdan sildik

Çevremiz, tuzaklarla dolu,

Biz akıllıydık, akılsız mı olduk?

Azim ve gayret sahipleri olsaydık,

En azından onlar gibi yürürdük

Ama zilletin suyu o kadar içtik ki

Soylumuz da diğerleri gibi zayıf ve zelil oldu”⁸⁷

Burada şair, İslâm dünyasının haline bakarak yazdı. Çünkü ne oldu da birkaç sen içinde liderlikten düşüp takipçi olduk. Üreticilerden tüketicilere döndük. İcat edenlerden kullanıcılara ve hulasası neden başkalaştık sorulara cevaben yazdı bu şiir.

3.2. MEHMET ÂKİF VE ABDULLAH ET-TAYYİB’İN ASIM ŞİİRLERİNİ GELENEK BAĞLAMINDA YORUMLAMAK

İnsanlık tarihinde, milletlerin, kavimlerin, sanatların, medeniyetlerin ve hatta devletlerin inşa ve oluşturmalarında mutlaka bir rol modeller vardır. Hayatın her yönlerinde etkisi olan model geleneği, edebiyatta ön plana çıkmaktadır. Bu model kişiler, bazen önder olarak tanımlanırlar, bazen de lider olarak nitelenmektedir. Çünkü onlar, toplumsal yerleri dolayısıyla, yaşadıkları zamanın ve durumun, toplumun tutum, davranış ve etkinliklerini değiştirip yöneltebilme yeteneklerini sahip olan kişilerdir. Bu yüzden buldukları toplum, onları hep saygıyla karşılar hürmet edip onlara öncelik tanır. Burada yorumlamaya çalışacağımız konuyu, aslında edebiyatta önder olarak işlenmiş olan çok önderlerden biridir. O, çok yönlü bir şahsiyettir. Özellikle şiirde yer alan ve sembol olarak kullanılan Asım isimli bir sembolik örnek. Üzerinde bir sürü ümit ve hayalleri işlenirdi. Mehmet Âkif ve Abdullah et-Tayyib’in şiirlerinde özel yeri olan asım, Âkif “Asım’ın nesli” isimlendirirken, Abdullah et-Tayyib’in şiirinde “Asım’ın yolculuğu” ismi vermektedir.

Mehmet Âkif ve Abdullah et-Tayyib’in şiirlerinde *Asım* ne demek olduğunu anlamak istersek? Öncelikle asım kelimesini incelemeliyiz. Asım, fail (özne) vezninde Arapça bir kelimedir, koruyan, günahlardan tenzih eden, asım ve ismet aynı kökenden gelir. Masumiyet kelimesi de aynı kökenden gelir. Çocukların günahı

---

⁸⁷ Et-Tayyib, **Yeni Tetiğin Düşerleri**, s.72

olmadıkları için onlara masumlar denilir. Kelimenin anlamından anlaşılıyor ki hem Mehmet Âkif, hem de Abdullah et-Tayyib bu karakterleri gerçekleştirmek için çabalardadır. Aslında şairlerin ikisinde bir ümidi vardı, bu ümidi bir yerde yüklemelerini gerekirdi. Onu sembolleştirerek geleneğe bakıp oradan bir kahramanı bulup ve üzerine ümitlerini yüklediklerini söylenebilir.

Neden Asım ismi? İslâm geleneğinde Asımın felsefesi yahut hikâyesi var mıydı? Varsa nasıl bir felsefe ki, hem Türk bir şair, hem de Sudanlı bir şair de sembolleştirip kullansın? Bu soruların ve benzerlerine cevap bulmak için geleneğe başvurulmalı. Ve şöyle cevap da alınabilir, evet, İslâm tarihine bakıldığında Asım isimli iki muhteşem şahsiyetler önümüze çıkarlar, biri Kur'an'ın on kıraatlerin imamlarından Asım Bin Abi Alnücüt (ö, 745)ve diğeri Hz. Asım Bin Sabit. Onlar ikisi muazzam makamların sahipleridir. Amma ve lakin ikinci kahraman Hz. Asım Bin Sabit'in gölgesinde bu şiirleri okumak istiyoruz. O, bir örnektir, nedeni ararsak! Her şeyden evvel onun hikâyesini kısaca tanıtmalıyız.

Hz. Asım Bin Sabit, Kahraman bir sahabelidir, ilim ahalilerinden idi. O, cesur, mert, güçlü, yetenekli ve bir heyecan adamıydı. Hz. Peygamber Medine'deydi. Bedir Muharebesinden sonra yanına bir kabileden heyet geldi ve İslamiyet'i iddia edip İslamiyet'i ilan ettiler. Sonradan onların kavimlerini öğretecek bir grup istediler, yani kabile reisleri olarak Müslüman olup ve insanlarına hocaları talepte bulundular. Hz. Peygamber de bu talebin icabına onlarla on sahabeyi gönderir ve bu sahabelerinin başında Hz. Asımı koydu.

Böylece on sahabeden oluşan hocaların heyeti Allah'ın yolunda Medine'den ayrıldılar. Bu kabile aslında sahabeleri Mekke müşriklerine satmak maksadıyla geldiler. Belli bir yere gelince at üstünde yüz tane savaşçıdan oluşan bir askerle sahabeleri kuşatıp ve teslim olmalarını söylediler. Bu noktada Hz. Asım şahsiyeti öne çıkar ve der ki hayır; biz Müslümanız müşriklere kendimizi teslim etmeyiz ve tepeye çıktılar. Sonra onlar güven verdiler ve bazıları indiler. Hz. Düşündüğü gibi Allah inanmayanların sözü yoktur. İnen sahabeleri öldürdüler. Kahraman Hz. Asım, savaş kararını verdi ve şöyle dua etti “*ey rabbim düştüğümüz durumdan Hz. Peygamberini haberdar eyle*”. Yeni bir yönü de burada ortaya çıkar, o, sadece zavallı bir hoca

değildi. O, asrın gerektiği savaş teknikleri de hâkimdi. Öncelikle okla savaşırken attığı her okla düşmanlardan biri vurdu. Okları bitince, mızrakla savaştı, ta mızrağı kırına kadar cenk etti. En son olarak üçüncü silahı kılıç idi. Hz. Asım kılıcın kınını kırdı ve savaşmadan böyle Allah’a yalvardı: “*Ey Rabbim, ben sabahtan beri dinini koruyordum, şimdi benim bedenimi bu kâfirlerin ellerinden sen onu kor.*”⁸⁸(Muhammed, Khalid, 1976) burada cesaretin bittiği yerd. Tek başına düşmanların karşısında dimdik durup ve demir kılıcından önce göğsündeki imanla savaştı. Ağır yaralanmasına rağmen hiçbir müşrik kılıç ile öldürmesine cesaret bulamayıp okla uzaktan öldürdüler. Hz. Asımın başı getirenlere Mekke’de yüz deve hazırlandı. Ama o, çoktan Allah’ın himayesine girdi. Ettiği dua, kabul edildi. O’nu korumak için arı sürüsü gönderilip akabinde bir sel gönderildi ve hazreti Asımın bedeni nerede olduğunu kimse görmedi. Ama Müslümanlar için cennette olduğunu biliniz.

Asımın nesli veya Asımın yolculuğu şiirlerde bir sembol alınırsa eğer, bundan daha mükemmel sembol var mı bütün dünyada? Hemen yok olduğunu cevabını biz verebiliriz. Çünkü gerçekten yok, yani bu olay sadece Hz. Asım Bin Sabit için oldu. O, bir nevi keramettir. Şairlerimizin geleceği teşkil edecek nesli için aradıkları her huy ve karakter burada mevcuttur. Fazilet mi yoksa marifet, himmet mi yoksa çalışmak, gayret ile tevekkül, dua ile samimi olmak. Heyecanıyla durmaksızın, dini ilim ile asrın bilimleri. Yüreğin gücüyle beliğin kuvveti birleşmeleri, uyanık olmayı ile birlikte feraseti. Âkif’in Asımı ile et-Tayyib’in Asımın arasındaki benzer ve farkları nelerdir? Sorusuyla başlayarak yorumlamaya çalışacağız.

*“Asım Mehmet Âkif’in sanatının bütün vasıtalarını ideal şeklinde kullandığı, başka deyişle kendine özgü şiirin zirvesine ulaştığı bir eserdir.”*⁸⁹

Mehmet Âkif’in asım kitabındaki şiir aslında bir diyalog yahut bir sohbetler şeklindedir. Bir yanda imam köse ve Hocazade arasında devam eder. Onlar, farklı

---

⁸⁸ Muhammed, Khalid, **Peygamber Etrafında Sahabeler**, s. 75-89

⁸⁹ Mehmet Âkif Ersoy **Safahat**, Orijinal Metin- Sadeleştirilmiş Metin Notlar”, haz. Ö. Faruk Huyu güzel vb. Dergâh Yayınları, 1. Baskı, 2014, s. 20.

nesillere aitler. Konuştukları mevzu ise 1. Dünya savaşından sonra Osmanlı devletinin içinde bulunduğu sıkıntılardır. Konuşmaları, adeta ümit-ümitsizliğin mücadelesi gibidir. Çünkü medrese ve mektep iki eğitim müessesesinin halini konuştuklarının nedeniyle geleceğe dair farklı görüşler ortaya çıkartır.

Mehmet Akif'in Asımın Nesli Şiiri

“İngiliz yok mu, o hain, ya doyup patlamalı;

Yâhud aç kalmalı... Yoksa bizim fal kapalı

Açma sin şimdi o yaprakları, oğlum beni sor:

Başımın derdi büyük, çaresi yok... Olsa da zor”⁹⁰

Şair bu dizelerle çoğu insan umutsuzluğunu anlatır. Sadece o zamanda değil günümüz de aynı durum tekerrür eder. Demek ki Hz. Asımın yüz düşman ile savaşırken elleri açıp dua edebilecek kadar umudumuz olmalı ki, hem maddi hem de manevi duamızı yapmış oluruz.

Hocazade gelecekle ilgili ümitli şeyleri görür ve Çanakkale savaşında inanılmaz zaferi elde eden köse imamın oğlunu görünce böyle bir neticeye ulaştırır. İmam köse ise mevcut olan duruma bakıp karamsar gözüktür.

Yine eserde eğitim ön plana çıkar ve medrese - mektep meselesini çözmek adına, Hocazade Asımın tavsiyesinde bulunur ve geleceği teşkil edilecek nesli inşa etmek için, yarıda kalan eğitimini tamamlaması şarttır.

“Rûhunuz halkımızın, köylümüzün rûhuna denk;

Sözünüz bir, özünüz bir, o ne mes'ûd âhenk!

Biz bu âhengi harâb etmeyecektik ettik;

---

⁹⁰ Düzdağ, a.g.e. s. 326.

Kapanır türlü değil açtığımız kanlı gedik.

Ne kadar benziyoruz şimdi sakat bir duvara...

Vahdetin tertemiz alnında ne çirkin bu yara!

Hadi iş gör bakalım, var mı ki imkân? Nerde!”⁹¹

Burada işaret ederek fenni veya modern bilimleri ile dini ilimleri birbirini tamamlanacağı söyler. Ve bunları iki kelimde özetler, Fazilet ve marifettir. İşte fazilet bizde varken şuanda marifet batıdadır, öyleyse biz de faaliyetimizi yitirmeden gidip marifeti almalıyız.

“Şimdi Âsım, edebiyatı bırak, bir tarafa;

Daha ciddi işimiz var, geçelim başka lafa.

Galiba söylediğim yoktu? Evet, hiç yoktu:

Mısır’ın en muhteşem Üstadı Muhammed Abdu,

Konuşurken neye dâirse Cemaleddin’le

Der ki tilmîzine Afgan’lı:

Muhammed dinle!”⁹²

Asım, adaletsizliğe, haksızlığa, zalimlere ve düzeni bozan her şeye karşı cesurca dimdik duran Âkif’in anlatışa göre. Meyhaneleri basabilen, sarhoşları dövebilen, hatta Bab-ı Ali’yi basmayı düşünebilen bir gençtir.

“İnkılab istiyorum, başka değil, hem çabucak.

Öne bizler düşüp İslam’ı da kaldırmazsak,

Nazariyyat ile bir şeyler olur zannetme!

O berâhini de artık yetişir, dinletme!

---

⁹¹ Düzdağ, a.g.e. s.351.

⁹² Düzdağ, a.g.e. s.402.

Çünkü muhtâc-ı tezahür değil, isti'dadın...

“-Şüphesiz yok, hakk-ı semûhîleri var Üstadın...

Gidelim bir yere, hattâ şu bizim Sudan'a;

Yeni bir medrese tesis edelim Urban'a.

Daha üç beş de faziletli mücahid bulalım,

Nesli tehzib ile i'lâ ile meşgul olalım.

Çıkarıp gönderelim, hâsılı şeyhim, yer yer,

Oradan âlem-i İslam'a Cemaleddinler”...

“İnkılap istiyorum, ben de fakat Abdu gibi...

Yoksa ellerde kör âlet efeler tertîbi”⁹³

Mehmet Âkif, nasihat için Asım'ı yanına alıp ve hiçbir çözüm kuvvetle olunmayacağını anlatmaya çalıştı.

Bu yeni nesli yetiştirmek için ancak ilim ve fenle, bu yüzden Asım'ı Almanya'ya yollar. Sadece yollamaz, yolu döndüğünde vatanına önemli vazifeler yapması gerektiğini anlatır.

“Çek bu işten bütün ihvânını, kendin de çekil.

Gezmeysin ortada, oğlum, sokulun bir sapaya,

Varsa imkânı, yarın avdet edin Avrupa'ya.”⁹⁴

Âkif'in arzusu şudur ki; kendi özünden ayrılmadan, doğru geleneği unutmadan ve her şeyden evvel, donanımlı, imanından ve duruşundan vazgeçmeden modern bilimleri elde edebilen bir gençtir.

---

⁹³ Düzdağ, a.g.e. s. 402.

⁹⁴ Düzdağ, a.g.e, s.402.

“Çünkü milletlerin ikbâli için, evlâdım,
Ma'rifet, bir de fazîlet... İki kudret lâzım.
Ma'rifet, ilkin, ahâlîye sa'âdet verecek
Bütûn esbâbı taçır; sonra fazîlet gelerek
O birikmiş duran esbâbı alır, memleketin
Hayr-ı i'lâsına tahsîs ile sarf etmek için.
Ma'rifet kudreti olmazsa bir ümmette eğer,
Tek fazîletle teâli edemez, za'fa düşer.
İbtidâîliğe mahsûs olan âvâre sükûn,
Çöker a'sâbına. Artık o da bundan memnûn!
Ma'rifet, farz edelim, var da, fazûlet mefkûd...
Bir felâket ki cemâ'atler için, nâ-mahdûd.
Beşerin rûhunu tasmîm edecek karha budur”⁹⁵
...
Bir gün evvel gidiniz, bir saat evvel dönünüz.
Şark'ın âgûşu açıktır o zaman işte size;
O zaman varmanın imkânı olur gâyenize;
O zaman dinlerim artık seni, Asım, bol bol...
- Yarın akşam gideriz.
- Öyle mi? Berhurdâr ol”⁹⁶

---

⁹⁵ Düzdağ, a.g.e, s. 403.

⁹⁶ Düzdağ, a.g.e, s. 403.

Âkif'in istediği nesil, karakterleriyle huylarıyla ve sıfatlarıyla Asımın üzerinde yükledi. Adeta bir Mefkûre taşıyan veya sembolleştirilmiş bir ideal gibi Asımın nesli.

Abdullah et-Tayyib'in Asımı

Abdullah et-Tayyib'in şiirindeki asımı, biraz eleştirmek için bir sembol olarak kullandı. Âkif gibi bir hikâye şekilde yazmasına rağmen burada konuşanlar asım ve İblis, yani mücadele burada farklıdır, insan- şeytan mücadelesidir. Aslında bu sembollü içerisinde başka bir sembol de mevcuttur. Şeytan neyin sembolü sorulursa? Şer, nefis, gaflet ve isyankârlığın sembolüdür. Peki, şair burada bunları kast edip etmediğini nereden anlayabiliriz veya böyle bir ihtimal var mı? Bu sorulara cevap bulmak için Abdullah et-Tayyib'i bir bütün olarak okunması gerek. Yaşadığı döneme bakıldığında şunu; gözükmektedir; sömürge altındaki ülkelerden eğitim amacıyla Avrupa'ya gönderdikleri öğrenciler ve özellikle Müslüman ülkelerden gelenler, kapalı *toplumlardan* gelerek açık toplumlara gittikçe çoğu sapkınlığı uğradıklarını ortadadır.

Burada Abdullah et-Tayyib'in fikrini unutulmamalıdır. Çünkü o, her zaman bu meseleye dikkat çeker;

“bu ülkelerden sadece sömürgecilerin çıkmalarıyla bu iş bitmez. Onlar, gitmeden önce koydukları hedeflerini hizmet eden insanları yetiştirmeye çalışırlar, bu konuyu anlamak istersek, kurdukları okullar, eğitim sistemleri ve gayelerine bakmalıyız. Biz özgür bir vatan olmak istersek eğer, tıpkı silahlı mücadelemiz gibi, eğitime de sahip çıkmalıyız”⁹⁷

---

⁹⁷ A. Et-Tayyib, *İltimaset ezaa beyin el şu'ra*, s. 17, s. 27.

Abdullah et-Tayyib'in "Asım'ın Yolculuğu" şiiri

Şiirin başlangıcından itibaren, asım uzlete girecek bir zat gibidir temiz bir insan. Kendisi büyük geniş diyarda bir tepeye gitti. Gitmesinin nedeni ise insanların "oradaki tepe, büyük bir sırrın" sahibi olduğunu söylemeleridir. Oraya ulaştığında söyledikleri gibi olmadığını ve çöl diyarına geldiğini fark etti. Bu yüzden tepeyi geçerek önünde hurma ağaçlardan bir vadi gözüktü.

"Çöl ülkede bir tepeye vardı Asım,

Namazında zahit, uzlette bir rahip gibi.

İnsanlar dediler ki o tepede bir sır, bir güzellik var;

Söylenen tepeye vardığında Asım şunu görmüştü." 98

Dizelerde görüldüğü gibi asımın hali masum sevimli bir insandır. Ama bir arayışın durumunda olduğunu da okunabilir. Bu şiirin yazarı Abdullah et-Tayyib olunca asımın arayış sebebini yorumlamak için o dönemin şartlarına hem de geleneğe bakılmalı. Dönemce, İslâm dünyasında çoğu insan, Avrupa'ya göç ettikleri dönem, değer taraftan Abdullah et-Tayyib gibi geleneğe bağlı insanlar uyarmaya çalışanlar, Avrupa'ya gidelim fenlerinden, bilimlerinden istifade edelim ama asla ne olduğumuzu da unutulmamalı diyenlerdir.

Asım, bir taraftan gittiği diyarlarda yürümeye devam ederken elinde rehber olmadığından ve şaşkın olmakla birlikte dönmesi mümkün değildi oldu. Diğer tarafta bilmediği yola girdi ve geleceği nasıl olduğunu bilinmez oldu.

"O tepede öyle bir sıfat yoktu.

Asım orda ne bir sır buldu, ne de güzellik!

...

Kumdan tepelerde bütün gücüyle

---

⁹⁸ Et-Tayyib, yeni tetiğin Düşenleri, s.20.

Yürüyerek aştı tepeyi,

Hurma vadisine ulaştı nihayet

Rehberi bulmak için... ”⁹⁹

Burada kastedilen tepe nedir ne acaba? Neden vasıflarından farklıdır? Kime göre ıssız bir mekândır? Hatta tepe kelimesi de düşündürten bir kelimedir. Madem geleneğin bağlamında metni konuşuruz; Asımın gittiği diyar Avrupa olduğunu, metin bize gösterecek. Elbette illa ki Avrupa'ya gitmek için değil, her nerede olursa olsun aynı duruma düşenlere geçerlidir. Hatta buradaki iblis yahut şeytan, insanın nefsi ve kötü arkadaş da olabilir. Meğerki kötülüğü iyilik olarak gösteren nice insanlar bulunmaktadır. Ve böylece şiir devam eder.

“Aniden önüne bir ışık çıktı,

Şiddeti kamaştırdı gözlerini!

Kurtları kuşları ürküttü

Bu ışık sarmıştı her yerini!”¹⁰⁰

Bu dizelerdeki nur, nasıl bir nur acaba? Bu nurun hakiki olmadığını gösteren şey, korkunç olmasıdır. Bunu şöyle yorumlanabilir: Aniden önünde bir ışık yayar ve etrafındaki her yeri kapladı. Hatta asım onu dayanamayıp ve gözlerini kapattı. Böylece ona yakın olduğu ortaya çıktı. Sonra gizli kaynaklı bir sesi duydu, diyor: Ey Asım bin ve arkamda yürü. O ses, yukarıya doğru yükseldi. Ve arkasından Asım bir bineğin sırtındaydı. Ama o binek, ne olduğunu bilinmiyor. Bu dizelerin anlamlarından rahatlıkla diyebiliriz ki, her şey görüldüğü gibi değil, her kelimenin arkasında bir gönderme, sembol veya işaret anlaşılabilir. Buradaki nur, aldatıcı hayatın göstergesi olarak algılanması mümkündür. Şiirin devamında bu imge daha net olacaktır;

“Ey kendisi görünmeyen önder!

---

⁹⁹ Et-Tayyib, **Yeni Tetiğin Düşenleri**, s.21.

¹⁰⁰ Et-Tayyib, **Yeni Tetiğin Düşenleri**, s.24.

Nereye bu yolculuk, bu yükseliş?

Aziz bir peygamber miyim ben

Yoksa bir suçlu muyum, cehenneme giden? ”¹⁰¹

Şaşkın Asım, nereye ve neden gedeceğini bilmiyordu ama yıldızlara yaklaşan asım, sanki miraç halindeydi. Bildiği tek şey, o gizli liderin arkasında gitmesidir. Asım, bu garip durumun içindeyken şaşkın şaşkın o gizli önderi sormaya başladı! Ben bir peygamber midir? Ya da cehenneme atılacak bir suçlu muydu? Abdullah et-Tayyib, bu dizelerde taklitçileri eleştiriyor ve aynı zamanda yeniliğe bir fırsat bırakır, hatta burada sorgulamaya davet ettiğini de söylenebilir. Çalışmalarındaki yer alan T.S Eliot’un eleştirisinin bağlamında da okunulabilir. Buradaki şaşkınlık ve oradaki modern Arap şairlerdeki Eliot’un hayranlığı aynı anlamı ifadeyi edebilir. Burada et-Tayyib, eleştirel diliyle şöyle haykırır: ey gaflete düşüp hayran olanlar, siz uyanık olmalısınız, geleneğinize, tarihinize bir bakın, orada Hz. Asım gibi dev adamlar vardır. İnsan, nefsinin ve şeytanı itaat ederse hangi rezaleti uğrayamaz ki, aslını unutursa hangi faziletin sahibi olabilir ki, ama farkındalığı kaybettikten sonra eşyaların mahiyeti değiştirilir hali aşağıdaki dizelerde şair anlatıyor;

“Ey asım yiyin ve için bu cennetten,

Geçin beni, mazur görün sormaktan

Görmez misin ne kadar masum insanlar

Kasvettedirler, hangisini sence günahkâr

Ben bir elçiyim asla haberim yoktur

Emre itaat, benim isyanım yoktur ”¹⁰²

Ancak durum farklı olmuştur. Asımın ulaştığı yerde Cennetin bahçelerini, nehirlerini ve ağaçlarını görmeye başladı. O gökyüzünü güzelliğini düşünürken şeytan, kralların şeklinde ve etrafındaki askerleriyle ortaya çıktı. Asım, hala neler

---

¹⁰¹ Et-Tayyib, *Yeni Tetiğin Düşenleri*, s.25.

¹⁰² Et-Tayyib, *Yeni Tetiğin Düşenleri*, s.25.

oluyor farkında değil tabi ki, ama o gizli liderin arkasında yürümeye devam eder! Aniden yukarıdan gelen bir yıldız, görünmeyen lideri itiraz ve o lideri yanar. Elinde alevi bir ateşle döndü. O anda Asımı altından bir torağa düşürerek bilenmeyen avucun tarafından tutuldu. Önünde yine Şeytanı buldu. Ona itaat etmesini isteyip ve karşılık olarak istediğini vereceğini teklif etti. Asıma şöyle dedi: “*beni sabah ve akşam zikredersen, istediğin vakit içer, yer ve eğlenebilirsin*”.

“Ulu kata vardılar!

Oradaki dedi ki:

Ey Asım, beni sabah akşam an

Yücelt, ulusun tanrım de!”¹⁰³

Bu dizelerdeki şeytanın sembolü gayet önemlidir çünkü şiire bakıldığında belli ideolojilerin akımların zirveye ulaştıkları dönemde yazılmıştır. Mesela; komünizmin en güçlü halindeydi, emperyalizmin hala ortada, yeni fikirlerin yayınlandığı dönem idi. Fakat bu yeni fikirler sadece İslâm geleneği değil, bütün gelenekleri yıkıp yıkan bir alet olabilirdi.

Abdullah et-Tayyib, Doha’da “*Arap Entelektüellerin Krizi*”¹⁰⁴ yapmış olduğu konferansta Entelektüellerin görevi ahlak ve doğru geleneklerinden çıkmadan ve yeniliğin kapısını kapatmadan insanlarına yolu göstermektir. Bunu yapmak için nesilleri sapık ve aldatıcı fikir ve ideolojilerden korumaktır. Bu görevleri yerine getirmek için tek bir vesile vardır, o vesile, eğitimden başka bir şey değildir. Bütün ideolojiler veya yeni fikir akımları hedeflerine ulaşmak için eğitim ve edebiyatı kullandıklarını ortadadır.

Asım, belli bir müddete kadar onlarla yaşar ve istediği ne varsa bulurdu nefesine zor gelen her şeyi unutup, ibadet kısıtlamaların ayrışma hiçbir namaz, hiçbir oruç yoktur ve hiç kimse onu haram veya yasak diye suçlamazdı, ama huzurunu kaçırdı. Bu anlamları taşıyan dizeler, kendi kendine durumu anlatır. Hem de bu

---

¹⁰³ Et-Tayyib, a.g.e, s.25.

¹⁰⁴ Qatar, Al Cisrah kulpunda sunduğu bir konferans, 19.11.1991.

gerçeği, Sovyet Birliği yıkılmasıyla apaçık oldu. Komünist akımının takipçileri veya milliyetçilerin davasını gerilemesini en büyük delildir. Zamanla geleneğe dönüş hareketi başladı. Şair bunu şöyle tasvir eder:

“Asım ’ın kalbinden bir ses yükseldi

Gök gürültüsü gibi, yüreği sarsar.

O sesin içinde sıcak bir nefes

Aptal mısın, dedi sen, “önünde ölüm var!”¹⁰⁵

Aniden yüreğinde gök gürültüsü gibi ancak gizli bir ses ey asım sen aptal mısın önünde ölüm var olduğunu mu unuttun? Ne oldu sana ki burada oynarken hem karını hem de kardeşini zihninde sorgular, onları suçlar ve ihanetle itham edersin, hâlbuki onlar suçlu değildir asıl suçlu sensin. Tabi ki şeytan bu sestən razı olamazdı meğer bu iman, vicdan sesidir. Hemen bu sesi itiraz edip ve asıma der ki: “*sen onu ihanet ettin ya artık bedelini ödetmek için seni de ihanet ettiler*”. Hem de neden o uzak diyarlara dönmekle kendine zahmet edersin? Burada istediğin her şey, mal, mülk, kadın ve cennet bile elindedir.

“Asım şaşırıp kaldı, hayret!

Usulca uyandı vicdanı, ruhu:

Mutluluk istersen Allah ’ı zikret

Şerlerin önderinden kendini koru!

...

Allah ’ı zikretmek derde devadır

Yolu şaşırarlara yol gösterir O”.¹⁰⁶

---

¹⁰⁵ Et-Tayyib, a.g.e, s.26.

¹⁰⁶ Et-Tayyib, a.g.e, s.26.

Şerrin liderleri, her dönemde veya her yerde farklı olabilir. Kimi zaman Mekke müşrikleri, kimi zaman kör yenicilik hayranları olur. Bazen şeytan suretindeki insanlar, bazen insanın içindeki nefsin arzuları da olabilir. Bir taraftan geleneğin taklidiyle ortaya çıkan muhafazakârlığın adına yapılır, diğer taraftan da geleneğin taklidinden kaçmak için başkalaşmak, yenilemek, geliştirmek ve Batılılaşmanın getirilmesiyle yapılır.

Mehmet Âkif ve Abdullah et-Tayyib'in yaptıklarını şunlardır ki, toplumlarına entelektüellerin gözüyle bakıp, unutulmuş veya unutturulmuş olan geleneğin ihyasının çabasında bulundular. Ve Kanaat'imca, onlar, sadece o döneme ait bir fikir değil de geleceğin inşası edebilecek nesil ve kimin tarafından inşa edileceğinin yol haritasını çizmeye çalıştılar. Biri asımın nesliyle, diğeri asımın yolculuğuyla işlediler. Sembol aynı(asım) ama üslup ve bakışlar ayrıdır.

“Ey Rabbim, diye dua etti Asım, “Ey Allah'ım!

Şerlerin önderlerinden beni koru!”¹⁰⁷

Asım, iman sesini uyumaya karar verdikten sonra kalbindeki iman cesareti, iman feraseti, Allah'a dayanan gücüyle, şeytanın ve etrafındaki heybetli askerler mahvoldu. Gösterdiği cennet bahçeleri ve eğlenceleri kıymetsiz kaldı. İman sesi Asım'a dedi ki: *“haydi şeytandan Allah'a sığınırım de ki kurtulursun”* bunu Asım, der dermez şeytan yanmaya başladı ve asımı tutup solundaki cehenneme attı. Asım, korkmadan o cehennemin dibine kadar gider ama şeytanın cehennemi aslında cennet olduğunu fark edip etrafında bahçeler, çiçekler ve nehirler gördü. Asım kavmine, diyarına ve ailesine geri döndü. İnsanlar hala Asım'a derler ki: *“ey asım sende bir sır vardır ama ne olduğunu kimse bilmez”*.

Mehmet Âkif ve et-Tayyib'in kullandıkları Asımın imgesini anlayabilmek için geleneğe başvurduk. Gelenekten Hz. Asım Bin Sabit'in hikâyesini inceleyerek bu iki metini konuşurmaya çalıştık. Görüldüğü gibi şairlerin ikisi yeni bir genç nesli yetiştirmek istedi. Bu nesil tarihinden kopmadan geleceğini yaratabilecek bir nesildir.

---

¹⁰⁷ Et-Tayyib, a.g.e. s.27.

Öyle bir nesildir ki, rol modeli Hz. Asımdır. Cesur, ferasetli, gayur, âlim, mücahit, cömert, fedakâr ve lider gibi sıfatlara sahiptir.

Mehmet Âkif, Asımı Avrupa'ya göndermek isterken, et-Tayyib'in Asımı zaten Avrupa'ya gitmiştir. Mehmet Âkif, Asımı kendi memleketinde sefalet ve rezaletle mücadele ederken, et-Tayyib'in Asımı gittiği ortamdaki fikir akımları ve nefsiyle mücadele ederdi. Şiirlerin İkisinde asım kendine dönüp Âkif'in Asımı milleti ve imanı için ilim yoluna çıkmaya kabul etti, et-Tayyib'in Asımı ise nefis ve şeytan yolundan dönüp imanına sarılarak milletine döndü.

3.3. MEHMET ÂKİF VE ABDULLAH ET-TAYYİB'İN ŞİİRLERİNDE MADDÎ GELENEĞİN YANSIMASINDAN ÖRNEKLER

Malumdur ki, şair ve insan genel olarak çevresinden etkilenir elbette, çünkü fitratında şuur vardır. Bundan ötürü gördüğü her şeyi veya duyduğu her olayı alt bilincinde yer alır. Hele edebiyatçı olursa zaten hassas, duygulu ve şahsiyat olup zamanla idrakini şekillendirerek edebi yapıtlarında yansılar. Şairler, yaşadıkları toplum, bölge, dönem ve yaşam tarzları aynasıdır. Bu yüzden her zaman bir bütünlük olarak kabul etmesinden kaçış yoktur. Bu hakikati kabul göremeyen akımlar, hiçbir vakit uzun süre devam edemediler. Mehmet Âkif ve Abdullah et-Tayyib'in durumu bir bütün olarak değerlendirmek için sadece siyaset olmak üzere, sosyal hayat ve kültürlerin etkisinden örnekler vermek istiyoruz.

Mehmet Âkif'in Şiirinde Kültürün Tesiri:

Mehmet Âkif, kendi toplumun içinde büyümüş yaşamış bir sanatkârdır. Tarihini iyi bilen, asrını iyi okuyan bir entelektüeldir Âkif. Doğru ve faydalı geleneğiyle barışlı iken teknoloji ve fen bilmelere açık ve yeniliği seven bir sattır. Şiirlerinde işlediği istettik ve sanat öğleleri, onun kültür bilincin göstergesidir.

*“Eskiden zurnalar öttükçe fezâ inlerdi;
O ne dehşetli düğünler, o ne derneklerdi
!Kurulur meydana harman gibi kırk ellisini,
Tablalar yağmaya başlar koyunun beslisini.
Ense kat kat taşıp etrâfa dökülmüş yakadan;
Göğsün eb’âdı kabardıkça gerilmiş camadan;”¹⁰⁸*

Burada Âkif, kendi kültürünü detaylarıyla hâkim bir sanatçı olarak, bu günkü nesiller için sanatça eski düğün gelenekleri tasvir eder. Bu geleneklerin nakli ve Âkif’in şiirlerinde oldukları için yıllarca nesilden nesle aktarılmalarını sağlamıştır.

*“Güreş artık kızıştır, hasmını tartar hasmı.
Uzanır şimdi göğüsler, kavuşur; şimdi, yine
Dalga çarpar gibi çarpar gerilip birbirine”.*

Başka bir kültürü de anlatır Âkif. Güreş geleneği her ne kadar eski ise de Hz. Peygamberin bizzat yaptığı bir nevi spordur. Bu yüzden spor tarafıyla birlikte sünnettir. Âkif kendisi güreş seven ve bilen bir insan olarak sanatkârane nesillere aktarmış olur.

---

¹⁰⁸Âkif, uzunca anlatır, hatta küçük detayları bile vermiş. Vasıflarını şiirde böyle devam eder:

Başta âbânî sarık, tende hilâlî gömlek;
Belde Lâhûr şalı, üstünde o som sırma yelek;
Dizde kaytan çevirilmiş çuhadan sıkma potur;
Amcalar, lök gibi, bağdaş kurarak halka olur.
Sofranın hâlesi şeklinde duran, kutru geniş,
Boyu çepçevre kılapdanla zarîf işlenmiş,
Eni az peşkiri herkes götürür dizlerine.
Çorbadan sonra etin türlü sü kalkıp, yerine,
Hamurun türlü sü devlet gibi kondukça konar.
Sekiz on yerde güğümler mütemâdî kaynar.
Tâze şerbet sunulur tâze kesilmiş karla;
Buzlu ayransa döner ortada bakraçlarla”

Abdullah et-Tayyib'in Şiirinde Kültürün Tesiri:

Abdullah et-Tayyib'in üzerinde Sudan kültürün tesirin büyüktür. Hem edebi yapılarında hem de yaşantısında. O, Sudan kültürü ile ilgili çok konuşmaları vardır hatta Sudan Milli televizyonda, "Sudan kültüründen bölümler" adlı bir program yıllar sürdü ve hala sergilenmektedir.

"Nil'den uzak düştün, vadi uzakta kaldı

Mutlu musun şimdi bu uzaklıktan

Hatırlar mısın onu, irtibat kesilince?

Hiç irtibat keser mi âşık maşukundan?

...

Şimdi başka topraklardayım, ama öz vatanım Nil'dir

Muhakkak ki vatan toprağı kutsaldır, mübarektir".¹⁰⁹

Abdullah et-Tayyib'in şiirlerinde Nil kelimesi sadece Nil Nehri anlamında gelmez. Nil hayattır, Nil eski Sudan medeniyetlerin ruhudur. Sevgili ile buluşma yeridir Nil Abdullah et-Tayyib'e göre Nil Hz. Musa ile Hızır buluştukları yer, Hartum'dur çünkü Nil Nehri beyaz nehir ile mavi nehrin buluşmalarıyla oluşur. Eski Sudan kültüründe Nil kutsaldır. Ve İslâm kültüründe de Nil mübarektir. Abdullah et-Tayyib'in ilk şiir kitabı "Nil Yankıları", şiirlerinde hemen her şiirde Nil ve Nil ile ilişkili bir kelime bile geçer.

Mehmet Âkif'in Şiirinde Sosyal Yaşantısının Tesiri:

Mehmet Âkif'i tanıyan halk bile iyi gözlemci olduğunu söyler, yani toplumun içinde yaşayan bir zat idi. İnsanlarla kalkıp oturan bir şair, sosyal hayattan tesir edilmemesini mümkün değil. Aslında Âkif, çok yönlü bir şahsiyettir. Türkçe

---

¹⁰⁹Et-Tayyib, a.g.e, s. 135.

öğretmeni, Milletvekilli ve mütefekkir bir zat olmasına rağmen şairliği gölgesinde kalmış bir şahsiyettir. Onun şiirinden örnek verecek olursan “Meyhane şiiri veya Hasta” şiirleri her şeyi açıklardır.

“Bence Doktor, onu siz soyarak dinleyiniz;

Hastalık çünkü değil öyle ehemmiyetsiz.

Sade bir nezle-i sadriyyemi illet? Nerede?

Çocuğun hali fenalaştı son günlerde,

Bırakın halime artık beni, rahat öleyim!

Üç buçuk yıl bana katlandı bu mektep, üç gün

Daha katlansa kıyamet mi kopar? Hem ne için

Beni yıllarca barındırmış olan bir yerden.

' Öleceksin! ' diye koğmak? Bu koğulmaktır. Ben,

Kimsesiz bir çocuğum nerde gider yer bulurum?

Etmeyin sokaklarda perişan olurum!

Anam ölmüş babamın bilmiyorum hiç yüzünü;

...

Götür İstanbul'a bir yerde bırak ki; guraba,

Kimsenin onlara aldırmadığı bir sırada -

Uzanıp ölmeye bir şilte bulurlar orada!”¹¹⁰

Bu şiirde Âkif, gerçek hikâyeden ilah edip sosyal hayattan bir kesit aksetti. Doktor, nasıl hastalara bakmasını anlatan dizeyi genellemeyebilirsek, sanki Âkif, her

---

¹¹⁰ Düzdağ, a.g.e, s.11-12.

insanın vazifesini hakkıyla yaparsa, dünyada her şey düzelterek. Hem de Türk geleneğinde sahipsiz kimselere sahip çıkmak bir fazilettir. Bir İslâm geleneği eklersek tam bir vazife hükmünde olur. Son dizelerinde İstanbul sahipsizlerin sahibi ve evsizlerin evi olduğunu belirtti. Ama İstanbul misafirlerin karavan sarayı olarak algılanmasını da mümkün çünkü Hz. Aba Eyüp'ün misafir edeni bir şehirdir.

Abdullah et-Tayyib'in Şiirinde Sosyal Yaşantısının Tesiri:

Abdullah et-Tayyib'i bilmeyenler için o bir profesördür, üniversite hocasıdır, edebiyat hocasıdır veya bir üniversite rektörüdür. Zikrettiğim unvanlar, aslında et-Tayyib'in şairliğini gölgede bırakmışlardır. Gerçekte o çok yönlü bir şahsiyettir. Burada et-Tayyib'in iki kişiliği karşımıza çıkar. Birisi resmi ve unvanlarıyla tanınmış akademiye şahsiyeti ve diğeri de edebiyatçı, şair ve konuşma diliyle Kur'an müfessir olan şahsiyetidir. Bu iki şahsiyetleri hulasası olan et-Tayyib'i bizleri ilgilendirir. Sosyal yaşantısının tesiri gösteren şiir örnekleri verecek olursak, "Fıstığı Satan Kadın ve dilencilik yapan kadın" adlı şiirlerdir.

Fıstıkçı Kadın

"Görmez misin fıstık satan kadını, nasıl gülüyor?"

Karşısında fıstık bile alamayan bir fukara

Kadın kederinden simsiyah, bileklerine kadar

Ama güzel yüzü merhem, zamanın açtığı yaralara"¹¹¹

Abdullah et-Tayyib, akaidimeysen olduğu için çoğu insan sanırlar ki o, toplumundan uzaktır ama yakından tanıyan öğrencileri ve onunla çalışanlar, ne kadar toplumun dertleriyle dertlenen bir şahsiyettir. Abdullah et-Tayyib, sosyal hayatın çeşitli zorluklarından haberdardır, bu dizelerde toplumun iki sinesini sergiler. Hem

---

¹¹¹ Bir fıstık satan kadının durumu anlatan bir şiirdir, **yeni tetiğin Düşenleri**, s.64.

toplumun alt tabakalarından fakir bir kadın ve karşısındaki adam ondan daha beter gösterir. Bu yüzden bir hakikatleri işlerken sanatını ortaya koyar.

Dilenci Kadın

“Yaşarsan, sabır ve umutlarla, dertleri göreceksin

Elemlemlerle yürüyen zamanı göreceksin

Sen derdinden teselliler bulsan da

Dert üstüne dertleri göreceksin çevrende.

Bir dilenci kadını gördüm ki geçende

Alevli hüznü hâlâ yanyor içimde

...

Yürüyor zavallı, hüznün içinde, yapayalnız

Allah'ın lütfunu bekliyor, söndürmek için ateşini zilletin

Gerçek bir kasidedir hayat hikâyesi, görülmüş

Âdeta zorluktan, darlıktan, fakirlikten örülmüş

Öyle bir görüntüsü var ki, sanki kendisi şikâyetin

Sesi içinde mahpus, derdiyse anlatılmaz

...

Allah'tan af ve mağfiret dileyen bir günahkâr gibi

Zillet içinde uzattıyor elini, çekinerek

Yoksulluk yiyip bitirmiş zavallı kadını

Paçavralarla örtmüş gizleyerek!

Dikkatle bakılırsa, zayıflığı yüzünden

Sanki ağlayan kalbi görülecek!

O bir inciydi amma yoksulluk perişan etti

Zulümle sağırlaştırdı, lekeledi gitti!”¹¹²

Bu şiir, insan yüreğini dokunmaması mümkün değildir elbette. Lakin ne yazık ki İslâm dünyasında en çok görünmüş olduğu bir manzaradır. Bütün dünyada öyle amma ve lakin Müslüman oldukları yerde bulunmaması gereken bir şeydir. Şair bu konuyu vurgularken, aslında edebi bir dille kınıyor. Bir toplumda geçek ihtiyaç olan bir kadın dilenciliği yaparsa, kesinlikle o toplumda bir kusur vardır. Bir komşu komşusuna bakmazsa, muhtar mahallesine bakmazsa, bir köyün reisi ahalisine bakmazsa doğal olarak böyle neticeler ortaya çıkarlar.

Şairin yakaladığı nokta şuydu: yardımlaşma, danışma ve sorumlulukta bir sıkıntı var. Toplumda tabakalar oluşmaya başlamıştır. İslâm medeniyetinde bir söz var ki bu şiirde görmekteyiz; “*Müslüman toplumlarda aç bir fakiri gördüyse, bilin ki bir zengin onun parasını yemiştir*” sözün anlamı ise o zengin zekâtını veya sadakasını vermemiştir.

Mehmet Âkif’in Şiirinde Siyasetin Tesiri:

Mehmet Âkif şiirlerinde siyaset rolünü anlamak için yaşadığı döneme bakılmalı. Osmanlı devletin son günleri ile cumhuriyet dönemin ilk günlerin arasındaki Âkif. Bir yandan istibdat denilen duruma karşı çıkan(Osmanlı) ile Cumhuriyet dönemindeki hayal kırıklığı yaşayan Âkif. Dârü’l Hikmet’le İslimiye’nin başkâtipliği yapan ile milletvekilliği arasındaki Âkif. İdeal bir adam olarak Âkif,

“Artık ey milleti merhume, sabah oldu uyan!

Sana az geldi ezanlar, diye ötsün mü bu çan?

---

¹¹² Et-Tayyib, yeni tetiğin Düşenleri, s. 55.

Ne Kürtlük, ne de Türklük kalacak aç gözünü!

Dinle Peygamber-i Zışanın İlahi sözünü”.

Mehmet Âkif’in ümmet anlayışı bu dizelerde okunabilir. Çünkü ulusal devletleri kurulurken kullanılmış olduğu alet milliyetçilik fikridir. Hâlbuki bu ümmet birlikle emir edilmiştir.

“Veriniz baş başa; zira sonu hüsrânı Mübin,

Ne hükümet kalıyor ortada, billahi ne din!

"Medeniyet !" size çoktan beridir dış biliyor;

Evvela parçalamak, sonra da yutmak diliyor.

Ne bu şuride siyaset, ne bu fasid dava?

Görmüyor gittiği yanlış yolu, zannım, çoğunuz...

Size rehberlik eden haydudu artık kovunuz!

Bunu benden duydunuz, ben ki evet, Arnavudum

Başka bir şey diyemem... İşte perişan yurdum!”¹¹³

Âkif, dünyayı gezmiş bir mütefekkir olarak dünya siyasetin bilinci yüksektir. Hem de gerçek hürriyetin yandaşıdır. İstidadı asla kabul etmeyen şair, İngiliz parçalama oyununu bozmak için koşturmasıyla birlikte şiirleriyle de mücadele ettin. Derdi ise milletini aydınlatma ve uyandırmasıdır.

Abdullah et-Tayyib’in Şiirinde Siyaset Tesiri:

Abdullah et-Tayyib ve siyaset ilişkisi, her zaman bir soru işareti halinde kaldı. Çünkü hiç bir siyasi partiye katılmadığından, siyasi olmadığı çoğu insan tarafından böyle kabul edildi. Aynı zamanda siyasi görüşleri de mevcuttur. Yaşadığı

---

¹¹³ Düздаğ, a.g.e. s. 184.

dönem sömürge dönemi ve Sudanda bütün siyasi partilerin kurulmaların döneminde fakat siyaset adamı olmadı. Bunu sebebi de şair kendisi söyler:

“Etrafıma baktım, ama gördüm ki bütün eğitilmiş Sudanlılar siyasetle meşgul oldular. Diğer tarafa baktığım da İngilizlerin koydukları planı görüyordum. Zaten İngiliz’in istedikleri şeyi budur. Millet eğitimsiz olsun ve eğitilmiş insanları istediği gibi kullansın. Ve böylece ülkeyi terk ettikten sonra da bağlılığını sağlasın. O zamandan itibaren hedefimi belirttim ve vazifem insanların eğitmek olduğunu inandım”¹¹⁴

Burada et-Tayyib ve siyaset ilişkisi göz önündedir. Zaten hayatına bakılırsa ömür boyunca hep eğitimcilik yaptı. Sadece sudanda değil ama İslâm dünyası için çalıştı. Abdullah et-Tayyib, iktidar hükümetlerin her zaman İngiliz sömürge hükümeti olmak üzere vefatına kadar ne zaman siyasi bir olay çıkarsa hem yanlışa yanlışı deyip makale ve şiirler yazdı. Örneği, darbe ile gelen hükümetlere karşı tutumu değişmemesi veya istibdada karşı duruşu;

“Zafer bayrağı gibi, dimdik durdu

Yüzü ise keskin güzelliğin mızrağı gibi

Görürsen şehitlerin kanıyla örtülmüş bedenim

Hüseyin gibi, o vakit aslında gerçek zaferim.

...

İlmin karargâhını hakkıyla hizmet ettin

İlmi taliplerini sevgiyle bakıp yetiştin

Fikrinle ve azminle, bu binayı inşa eden sensin

Ecnebilerle mücadeleyi öncü eden yine sensin

Bahtulrrida’da nefret ettikleri kişi sensin

---

¹¹⁴ Adamlar ve tarih, s 128.

Onları acı eleştiriye içiren de sensin

Wilşerin istibdadına karşı çıkan tek sensin

*İstibdadı nefsin izzetiyle reddeden işte sensin”.*¹¹⁵

Burada, şairin duruşunu konulmaktadır. Ama normal siyasi metotlarıyla değil de kendi seçmiş olduğu metotla, kelam ve eğitim vasatısıyla değişimi sağlamaya çalıştı.

Bu bölümde şairlerin şiirlerinde manevi ve maddi geleneğin yansımalarını işledik. Görüldüğü üzere Mehmet Âkif ve Abdullah et-Tayyib’in şiirlerinde geleneğin ihyası inkâr edilmez bir hakikattir. Şairlerin üsluplarındaki farklarıyla birlikte kaynaklarında birlik bulunmaktadır. Ayrıca ikisi vahiye dayanarak sağlam kaynakları tuttu. Her ne kadar yaşadıkları zaman ve farklı olsa de gördükleri hastalıklara merhem üretmeye çalıştılar.

---

¹¹⁵Et-Tayyib, Abdullah, **Zafer Bayrağı**, s. 5.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmanın sonunda, şairlerin eser bahçelerinde hiç kolay olmayan bir gezide bulunduktan sonra çok kıymetli meyveleri elde ettiğimizi düşünüyoruz. Mehmet Âkif ve Abdullah et-Tayyib, bir medeniyetin şairleri olarak birçok hususta benzer ve ortak özelliklere sahip olmakla beraber, bazı hususlarda nisbi farklılıklar arz etmektedirler. Bu benzerlik ve farklılıkların ana hatlarını tarihi arka plan, fikir, dil, edebiyat ve sanat anlayışları oluşturmaktadır. Bunları anlamak ve değerlendirebilmek için, her iki ismin edebi kimliklerini ve şahsiyetlerini oluşturan unsurlara yakından bakılması gerekmektedir. Bu unsurların başında, bilhassa hassasiyet gösterdikleri kavramlar ve tutumlar gelmektedir: Samimiyet, eğitim severlik, dilde duyarlılık, fikir ve tefekkür vb.

Fikir ve tefekkür, samimiyet ve doğruluk, İslâm medeniyetinin esaslarındandır. Hatta bu medeniyetin ilk kaynağı olan Kur'ân-ı Kerîm'in birçok ayetinde “görmez misiniz”, “düşünmez misiniz”, “hatırlamaz mısınız” gibi retorik sorular şeklinde ifadeler tekrarlanmaktadır. Mehmet Âkif ve Abdullah et-Tayyib de, birer mütefekkir olarak yaptıkları çalışmalar ve ürettikleri eserlerle, insanlara yol gösterici olmuş, çözümcü bir anlayışla rehberlik etmişlerdir. İslâm medeniyeti, ilim, hikmet ve sanat medeniyetidir. Tarih boyunca, ilim, hikmet ve sanat adamlarının omuzları üzerinde yükselmiştir. Bu medeniyet inşasını, gelişmesini ve yükselmesini âlimlere ve çok yönlü sanatkarlara borçludur. Öyle olmasaydı güçsüz kalır, gerilemeye mahkûm olurdu. ‘Oku’ emriyle başlayan bir dinin kaidesi üzerine yaslanan bu medeniyet, ne yazık ki, Mehmet Âkif ve Abdullah et-Tayyib’in de idrak ettikleri çağda, cehaletin hakimiyetiyle kirlenen bir zamanda ve zulmün ayaklarının dolaştığı mekanlarda sarsıntılar geçirmiştir.

Mehmet Âkif ve Abdullah et-Tayyib, İslam’ın ve onun medeniyetinin her halini müdrik olarak, nevezuhur felaketler arasında büyük bir azim ve gayretle mücadele etmeye ve bu mücadeleyi içten başlatmaya karar vermişlerdir. Çünkü dış düşmanlardan ziyade iç düşmanların getireceği mağlubiyetler ve çözümler daha etkilidir. Bu yüzden için, yani zeminin her haliyle sağlam olması şarttır. Her ikisi de,

gördükleri ve derin bir gözlemlerle teşhis ettikleri “düşmanlar”la mücadeleyi hayat gayesi haline getirmişlerdir. Bu “düşmanlar”ın bir kısmı, isim sahibi kimliklerdir, bir kısmı adsız örgütlerdir, bir kısmı da kavram ve mefhumlardır ki asıl tahribat onlar üzerinden gerçekleştirilmek istenilmektedir. Onlar bunun ve bu “düşmanlar”ın iç yüzünün farkında olan şairlerdir. Bu “düşmanlar” arasında “ümitsizlik, fakirlik, yoksunluk, samimi-yetsizlik, cahillik, hakka riayetsizlik, adaletsizlik, tembellik” gibi kavramlar da vardır. Bu “düşmanlar”ın ya da “hastalıklar”ın muhakkak ortadan kaldırmaları ve tedavi edilmeleri gerekmektedir. Bunun için sağlam, imanlı ve iradeli olmak, fikir ve eylemlerini hayata geçirmek ve bu değerlere sahip genç nesiller yetiştirmek lazımdır.

Bu çalışma, her iki şairin de, söz konusu prensipler ve uygulamaları, dahası, geleneğin ihyası noktasında oldukça hayati tesirler ve önemli izler bıraktıklarını, örnekler üzerinden gösterme gayretinde olmuştur. Onlar, hem geleneğe hürmet göstermiş hem de onun doğru, iyi ve faydalı olduğuna inanmışlardır. Buldukları çevre ve dönemin onların şiirlerinde belli düzeyde etkileri de olmuştur. Şairler, farklı dönemlerde yaşamış olmakla birlikte, ilk yıllarında hemen daima mücadele içinde olmuşlardır. Âkif, on dokuzuncu ve yirminci yüzyıl ortalarında Osmanlı devletinde Balkan harplerinden Milli Mücadele dönemlerine kadar yaşanan ne varsa şiirlerinde aksettirmiştir. Abdullah et-Tayyib de yirminci ve yirmi birinci yüzyıl ortalarında yaşadığı için benzer mücadele içinde olmuştur. Bu yıllar Sudanlıların, İngiliz sömürgesi ile mücadele ettiği yıllarıdır. İngilizlerin Sudan’dan çıktıktan sonra bıraktıkları kötü izler, eğitim sıkıntıları, hayat sıkıntıları ve başka birtakım tortular, şairin hayat ve sanat mücadelesini son yıllarına varıncaya kadar sürdürmesine ve edebi çalışmalarında bunları yansıtmaya sebep olmuştur.

Âkif, şiirlerinde en çok “manevi gelenek”ten etkilenmiş ve büyük geleneğin ihyasında etkili olmuş, et-Tayyib de şiirlerinde daha ziyade “maddi gelenek”ten, nesirlerinde ise bilhassa “manevi gelenek”ten etkilenmiş ve onun ihyasında etkili olmuştur. Bu bakımdan her iki şairde de iz ortaklıkları görülmektedir. Her iki şair de fikrî açıdan İslam’ın hayat ve eğitim anlayışına sahiptirler. Bu benzer ve ortak yönleridir. Siyaset ile ilişkileri açısından bakıldığında, Mehmet Âkif’in, ilk TBMM’de Milletvekili olarak görev yaptığı ve siyasi bir partinin üyesi olduğu

dikkati çekmektedir. Abdullah et-Tayyib, ise siyasete hemen hiç karışmamış, vefat edene kadar da herhangi bir siyasi partiye intisap etmemiştir. Fakat şiirlerinde siyasîlerin yaptıkları yanlışlıkları ve siyaset adamlarının yaptıkları haksızlıkları, adaletsizlikleri, zulümleri şiddetli bir şekilde eleştirmiştir.

Âkif, dil açısından son derece hassas davranmış, Tanzimat döneminden itibaren adeta bir sosyal ve siyasal gaye haline getirilmiş olan “halkın anlayacağı dil ile yazma” meselesine sahip çıkarak “sade bir dil” kullanmaya gayret etmiş, halka vereceği mesaj doğrudan ulaşsın diye olabildiğince halk dili ile yer yer argo diline bile yer vererek, cami cemaatinin de umum halkın da anlayabileceği bir dille konuşmuştur. Ancak bazı şiirlerinde üst düzeyde sanat kaygısı gözettiği de vakidir. et-Tayyib ise şiirlerinde ağır bir dil kullanmakta, ancak nesirlerinde halkın anlayacağı bir şekilde sade dil ile yazmaya çaba harcamaktadır. Halka hitap ettiğinin farkında olarak bir nesir dili oluşturmuştur.

Mehmet Âkif ve Abdullah et-Tayyib, farklı dönemlerde yaşamalarına rağmen, aynı davayı savunmuşlardır. Bu dava, milletlerini ayağa kaldırmak için kendilerini düşünmeden büyük bir azim ve gayretle çalışarak yeni bir nesil yetiştirme davasıdır. Bu nesil, herhangi bir nesil değildir; çok ilginç bir şekilde her ikisini de aynı kavramda buluşturmaktadır. Bu neslin ismi her ikisinde de “Asım”dır, “Asım’ın Nesli”dir. Bu neslin özelliklerini her iki şair de metinlerinde esas niteliklerini de zikrederek anlatmışlardır. Bu neslin manevi önderi, Hazreti Âsım bin Sâbit’tir. Âkif, Asım’ı fennî bilimleri edinmek üzere Avrupa’ya yollamak isterken, et-Tayyib’in Asım’ı aynı gayeyle çoktan Avrupa’ya gitmiş ve oradaki yaşam tarzını benimsemeye başlamıştır ki et-Tayyib onu kendine getirmek ve kim olduğunun, hangi değerlere sahip olduğunun farkına vardırmak için çırpınmıştır. Uyumamıştır, uyandırmak için. Gafletin amansız hasmıdır her ikisi de. Nihayet, gayelerinde her iki şair de belli seviyede başarıya ulaşmışlar, bunu hayatlarında görmenin nimetini de tatmışlardır, acılarıyla birlikte.

Her iki şair de, farklı bir üslupla yazmış ve nisbeten farklı sanat anlayışlarıyla eserler vermiş olmalarına rağmen aynı davayı savunmuşlardır. Onlar, büyük Geleneğin sanat ve edebiyat, kültür ve medeniyet bağlamında ihyası noktasında,

benzerlikleriyle birbirinden farklı ve fakat farklılıklarıyla birbirine benzeyen iki büyük şair idiler. Bu özellikleri iki farklı kültüre sahip ülkenin, Türkiye ve Sudan'ın olduğu kadar, aynı dava peşinde giden veya bu yola girmek isteyen kültür ve ülke mensupları için de yol gösterici bir niteliğe sahiptiler. En önemli yönlerinden biri de budur: Hakkın, hakikatin, doğrunun, iyinin, azim ve gayretle iş görmenin kaygısını çekenler için bir rol model olmaları, sağlam bir örnek oluşturmalarıdır.

KAYNAKÇA

AKAY, Hasan – ANDI, M. Fatih: **İstiklal Marşı İstikbal Marşı 41 Dize 41 Yorum**, HAT Yayınevi, İstanbul 2013.

AKAY, Hasan: **Doğrandıkça Artan Ekmek**, 3 F Yayınevi, İstanbul 2008.

AYTAÇ, Gürsel: **Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi**, Say Yayınları, İstanbul, 2003.

AYDIN, Kâmil: **Karşılaştırmalı Edebiyat Postmodern Bağlamda Algılanışı**, Birey Yayıncılık, İstanbul 1999.

AL TONUÇI, Mahmud: **Edebi Terimler Sözlüğü**, 2. Baskı, Dârülkütüb, Beyrut 1999

BASHİR 'İMAM, Zakria: **Abdullah Al Tayyib Dhikr Albahr Alzakhirah: Dirasat Tahliliat Lahayatih Waninzuriaatih Fi Al'adab Walhayat**, Sudan 2004.

CENAB ŞAHABEDDİN, “Safahât Mübdi’i”, *Servet-i Fünûn*, nr. 1479-5.

DÜZDAĞ, M. Ertuğrul: **Mehmet Âkif Ersoy Safahat**, Nesil Yay., İstanbul 2013.

EMİN, Ahmed: **Feyiz Al Hatır**, 1.cilt, Çağdaş Yayınevi, Beyrut 2010.

Et-TAYYIB, Abdullah: **Asdâü'n-Nîl (Nil Yankıları)**, Dârülmaarif Yayınevi, Mısır, 1960.

Et-TAYYIB, Abdullah: **Zafer Bayrağı**, Sudan Kitabevi, Hartum, 1968.

Et-TAYYIB, Abdullah: **Banat Ramah**, Sudan Kitabevi, Hartum, 1970.

Et-TAYYIB, Abdullah: **İki Arkadaşların Hatırası**, Hartum Üniversitesi Yayınevi, Hartum, 1987.

- Et-TAYYIB, Abdullah: **el-Mürşit**, 1.c, 3. baskı, Kuveyt, 1989.
- Et-TAYYIB, Abdullah: **el-Mürşit**, 2.c, 3.baskı, Kuveyt, 1989.
- Et-TAYYIB, Abdullah: **el-Mürşit**, 4.c, 2. baskı, Hartum Üniversitesi Yayınevi 1992.
- Et-TAYYIB, Abdullah: **İltimaset Ezaa**, Sudan Kitapevi Yayınları, Hartum 1987.
- ET-TAYYIB, Abdullah: **İlk Tetikten Düşenler**, Hartum Üniversitesi Yayınevi 1976.
- ET-TAYYIB, Abdullah: **Akşamüstü Şarkıları**, 3.baskı, Alassalah yayınevi, Hartum 2004.
- ALTTAYIB, Eabdalllah: **Bariq Almudadd Bieadad Wabighayr Eadad**, Jamieat 'Afriqia, Alhartum 1996.
- GÖKÇEK, Fazıl: **Bir Medeniyetin Şairi Mehmet Âkif**, T.D.K, Ankara 2013.
- GERGER, M. Emin ve Topdemir, Ramazan: Milli Mücadelede **Başyazar Mehmet Âkif**, 2. Baskı, Gerger Yayınları, İstanbul 2013.
- İBRAHİM, Eabd Alhamid: **Al'adab Almaqarin Min Manzur Al'adab Alearabi: Muqaddimat Watatbiq**, Dar Alshshuruq, 1997.
- KABAKLI, Ahmed: **Türkiye'yi Yoğuranlar**, Türk Edebiyat Vakfı Yayınları, 5. Baskı 2008.
- KARAKOÇ, Sezai: **Edebiyat Yazıları**, Diriliş Yayınları, İstanbul 1997.
- KHASARWAA, Zahra: "Tatawwur Alshshier Alearabi Min Easr Alnnahtat 'İlay Alththulathiniaat Min Alqarn Aleshirin", Jamieat Azad Al'iislatiat Tahran Almirkaziat 1970.
- MUTÇALI, Serdar: **Arapça – Türkçe Sözlük**, Dağlarcık, İstanbul 2014.
- MAHAMMAD, Khalid: Rijâl Hawla al-Rasûl, 2. Cilt, al-Kutub al-Hasithah, 1967.
- HUYUGÜZEL, Ömer Faruk: Mehmet Âkif Ersoy **Safahat** Orijinal Metin – Sadaleştirilmiş Metin Notlar, Dergâh, 1. Baskı, İstanbul 2014.

ONGUN, Cemil Sena: **Mehmet Âkif Hayatı, Eserleri ve İdealleri, Tefeyyüz** Kitabevi, İst.1947.

SAUSSY, Haun: **Comparative Literature in an Age of Globalization**, The University of Chicago Press 2010.

ŞANLI, Cevdet: **Safahat Sözlüğü**, Çağrı Yayınları, 2010.

TÖTÖSY, Steven: **Comparative Literature: Theory, Method, Application**, Amsterdam – Atlanta, GA 1998.

UÇMAN, Abdullah: Mehmet Âkif Ersoy, **Safahat**, Tıpkıbasım_ Çeviriyazı_ Sözlük”, 1.baskı, İstanbul 2013.

VAKKASOĞLU, Vehbi: **Mehmet Âkif**, Nesil Matbaacılık 2013.

Makale ve İnternet Kaynakları:

Âdem Özbay Blog: “İstiklal Marşı bir milletin destansı hikâyesidir!”
<http://ademozbay.com>, Mart 12th 2013.

Abdullah Et-Tayyib’in Tanıtım Filmi, Sudan Milli Televizyonu,

Abdullah Et-Tayyib ile görüşme BBC Televizyonu 1994.

ALJUZULİ, Kamal: "Wja' Yawm Shukruh", 20 Yuniu 2003
<http://www.tawtheegonline.com/vb/archive/index.php/t-46316.html> .

ALMUK, Ealay: “**Nadwat Aleallamat Eabadalillah Alttiibi**”, Alkhartum 1993.
<http://alhejer-almagal.net/vb/showthread.php?t=4402> .

BUŞARAH, Mustafa Awadallah: “Sudan’da şiir hareketi ve Abdullah Et-Tayyib’in şiirindeki Güzelliğin Özellikleri”, sudarress.com.

MAHMUT, Abdülkadir: Nileyn Üniversitesinin Eğitim Üyesi, eski Sudan ve Mısır araştırmaların hocasıdır. 19 Haziran 2014’Te Abdullah Et-Tayyib’in 12. Vefat anmasında sundu ve 27 Haziran 2014’de Aljazeera.net TV’de sundu.

Muhammet Fatih, ANDI: “Postmodernizm Ve Gelenek”, FSMVÜ Yüksek Lisans Ders Notları, İstanbul 2015.

Thomas Stearns, ELİOT, “Gelenek ve Şair” Çev, Sevim Kantarcıoğlu, <http://www.mehmeteminturkyilmaz.com.tr/i/1635/gelenek-ve-sair--/-ts-eliot/> .

Et-Tayyib, Abdullah, “Arap entelektüellerin Krizi”, Qatar, 19.11.1991.

EKLER

Uydu

Size haber gelmedi mi, insan ay'a ulaştı
Yoksa bunu söyleyen müslümana kâfir mi diyorsunuz?

Kur'an'ı okursanız gerçeği görürsünüz

Ve apaçık hadisleri, sahih rivayetleri.

...

İman nuru, boş kuşkuların karanlığını siler süpürür
Oruç tutan, namazı kılan kimse mi Müslümandır sadece
Kim ki namazı kılar da kötülük etmeyi sürdürür
Ona Müslüman denmez; fitratı bozulmuş ve kalbi kördür.

...

Dertler bizi yaralar, yüreğimiz üzülür
Ama biz musibetlere azimle sabrederiz
Neden gözlerinizden gözyaşları dökülür
İnsanlar göğe çıktı, biz hâlâ tökezleniriz¹¹⁶

...

القمر المصنوع

هل أتاكمو الخبر أن سيلغ القمر

هل ترون مسلماً يقول هذا قد كفر

فهلّموا للكتاب نتدبر السور

والنصوص البيّنات الواردات في الأثر

...

¹¹⁶ Abdullah, Et-Tayyib, **Banat Ramah**, Sudan kitabevi, Hartum, 1970, s.10.

Bu şiirde ilk uydu'nu inkar edenlere karşı bir cevap şeklinde yazdı, çünkü bazı ilim sahibi olmayan Şeyhler bu iş caiz olmadığı söylediler.

جذوة الإيمان تمحو ظلال الشك العقيم
هل ترى المسلم من راح يصلي ويصوم
وهو لا ينفك في منزلة السوء يقيم
إنما المسلم ذو الفطرة والقلب السليم
رب قلب بالآسي اللاذع منا يتقطر
غير أنا إن دهنتنا الحادثات نتصبر
ما لهذا الماء من جفئك سرّاً يتحدر
بلغ القومُ السماء وأرانا نتعثر

Ayı ve Dolar

Dolar efendi dedi ki: Size lütfeden benim
Makam sahipleriniz, bana bağılı olmalı
Vereceğim destekleri çok iyice kullanmalı
Ama malımı yiyen, öfkeme dayanmalı!
Bilesiniz ki siz siyah çobanlarsınız
Size Kevser'i verdik, razı olmalısınız!

...

Ayı dedi ki: Ben de size destekler veririm
İsterseniz size arka çıkarım sanayi alanında!
Dolar da Ayı da insanları ifsat ettiler...
Onlardan yardım alan köle olur, ânında!

الدب والدولار

وقال السيد الدولار إني منعمٌ مُعطى

ولابد لكم من نفر علين من رهطي
لكي ما ينفقوا مالي بالقسطاس والقسط
وويل للذي أطعمه مالي من سخطي
وأنت معشر سود رعاة الطلح والسنط
وأنطيناكمو الكوثر فارضوا بالذي ننطي

...

وقال الدب إنا لكمو أيضا معينونا
وإنا نمنح التصنيع إن كنتم تريدونا
وفي الدولار والدب لأمر الناس إفساد
ومن يركن الي العون فللمعطيه ينقاد

Dilenci Kadın

Yaşarsan, sabır ve umutlarla, dertleri göreceksin
Elemlerle yürüyen zamanı göreceksin
Sen derdinden teselliler bulsan da
Dert üstüne dertleri göreceksin çevrende.
Bir dilenci kadını gördüm ki geçende
Aevli hüznü hâlâ yanıyor içimde

...

Yürüyor zavallı, hüzn içinde, yapayalnız
Allah'ın lütfunu bekliyor, söndürmek için ateşini zilletin
Gerçek bir kasidedir hayat hikâyesi, görülmüş
Âdeta zorluktan, darlıktan, fakirlikten örülmüş
Öyle bir görüntüsü var ki, sanki kendisi şikâyetin
Sesi içinde mahpus, derdiyse anlatılmaz

...

Allah'tan af ve mağfıret dileyen bir günahkâr gibi

Zillet içinde uzatıyor elini, çekinerek
Yoksulluk yiyip bitirmiş zavallı kadını
Paçavralarla örtmüş gizleyerek!
Dikkatle bakılırsa, zayıflığı yüzünden
Sanki ağlayan kalbi görülecek!
O bir inciydi amma yoksulluk perişan etti
Zulümle sağırılaştırdı, lekeledi gitti!

متسولة

عش تبصر الصبر والأمال أراء
وتبصر الدهر بالألام مشاء
اذا تسليت عن رزء بليت به
أبصرت حولك أرزاء وأرزاء
رأيت سائلة ما زال منظروها
رأيت سائلة ما زال منظرها
يهيج ناراً من الأحزان هوجاء

...

تسير عزلاء في حزن ومسكنة
حرى تناشد عطف الله إعطاء
قصيدة من نشيد البؤس صادقة
ثروى فتعثر إيطاء وإقواء

...

تمد للسؤل كفيها كخاطئة
تسترفد الله غفرانا وإعفاء
قد مصها الفقر حتي لست تبصرها
إلا خطوطا وأسمالا وأشلاء
حتي تكاد إذا أنعمت رؤيتها
تري فؤادا ضعيف الخفق بكاء
يا درة زيبف الحرمان رونقها
ظلماً وغادرها شوهاء صماء

Asımın Yolculuğu

Çöl ÷lkede bir tepeye vardı Asım,
Namazında zahit, uzlette bir rahip gibi.
İnsanlar dediler ki o tepede bir sır, bir g÷zellik var;
Söylenen tepeye vardığında Asım şunu görmüştü:

O tepede öyle bir sıfat yoktu.

Asım orda ne bir sır buldu, ne de g÷zellik!

...

Kumdan tepelerde bütün gücüyle

Yürüyerek aştı tepeyi,

Hurma vadisine ulaştı nihayet

Rehberi bulmak için...

Muradına erebilse keşke!

...

Aniden önüne bir ışık çıktı,

Şiddeti kamaştırdı gözlerini!

Kurtları kuşları ürküttü
Bu ışık sarmıştı her yerini!

...

رحلة عاصم

قد قصد التل وهو ناء
بقفرة ما بها نبات
كأنه ناسك رهيب
له بأغواره صلاة
حدثه الناس أن فيه
محاسناً عوّزها الفلاة

...

حتي أتى التل وهو قزم
إن غدّ في زمرة التلال

...

وجاوز التل فهو ماضٍ
في الرمل يطوي الفجاج طياً
حتي بدا النخل من بعيد
مبشراً سافر المحيا
وسار في النخل غير هادي
يبغي لدى غيله دليلاً

...

وشع نور بدا قريبا
يمنع أبصاره الشخوصا
قد ملأ الربع الرحيا
وذعر السرب والنحوصا

...

Bir ses duydu derinden,
Uzak çölden kulağa gelen sesler gibi!
Birden yanında belirdi binek üstünde biri:
“Haydi, bin Asım!” dedi, “takıl peşime!”

...

Ey kendisi görünmeyen önder!
Nereye bu yolculuk, bu yükseliş?
Aziz bir peygamber miyim ben
Yoksa bir suçlu muyum, cehenneme giden?
Ey Asım! Neden soruyorsun sen
Ye iç bu cennetten, keyfine bak işte!
Bir yanlışlık yok bu gidişte
Bak insanlar da öyle yapıyor zaten!
Görmüyor musun onları hep kasvet içinde
Sence bu kadar masumun kaç günahkâr?
Ben onları bilmem, ben sadece elçiyim
Emre uyuyorum, isyan edemem!

.....

Ulu kata vardılar!

Oradaki dedi ki:

“Ey Asım, beni sabah akşam an

Yücelt, ulusun tanrım de!”

.....

Asım’ın kalbinden bir ses yükseldi

Gök gürültüsü gibi, yüreği sarsar.

O sesin içinde sıcak bir nefes
“Aptal mısın, dedi sen, “önünde ölüm var!”

.....

Asım şaşırıp kaldı, hayret!
Usulca uyandı vicdanı, ruhu:
Mutluluk istersen Allah’ı zikret
Şerlerin önderinden kendini koru!

Allah’ı zikretmek derde devadır
Yolu şaşırarlara yol gösterir O.
“Ey Rabbim, diye dua etti Asım, “Ey Allah’ım!
Şerlerin önderlerinden beni koru!”¹¹⁷

---

¹¹⁷ Et-Tayyib, Abdullah, “Banat Ramah”, ..., s. 20-27.

Gazze

O Gazze'dir, ama sanki Kербela
Ölüm, şehri ele geçirmiş.
İçerleme uzun bir gecedir.
İnsanlar sabah aydınlığı ve ışık arıyorlar.
Zamanın açtığı yaralar, her gün büyüyor
Korku bütün yolları kapatmış
Yıkılmış hurma ağaçları
Ve insanlar ezilmiş çiçeklerin üstünden geçiyorlar
Kanları yollarda ırmak olmuş
Akıyor.
Öfkeden keder çığnıyor toprak..

...

Göğün yarası kanamaktadır,
Aylar da umutlar da tükenmektedir.
Bu zilletten herkes usanmaktadır
Yalnız çocuklar, onlarda umut
Bu zilleti ezip geçmektedir..
Şafak sökmek üzere
Güneş veda ediyor.
Uzun bir ah çekiyor çocuk
Aaaah! Gazze'm benim
Aaaah! Benim gurbetim!

...

O Gazze'dir, ama sanki Kerbelâ,

Aynı katliamlar, aynı gözyaşları, hattâ daha beteri

Sanki bağıırışı masumların çağırması gibi,

Eey onun Gazze'si,

Eey benim Gazze'm,

Eeeeey benim gurbetim.

Masum bir çocuk

Dışarda, yol ortasında ağlayıp bağıırıyor:

Annem, kalk annem,

Yatma buralarda, bu havada.

Annem, korku gölgem gibi peşimde, her yerde,

Boşluklarda, sokaklarda beni kovalıyor.

Semada uçuşuyor vücut parçaları.

Ağlamaktan yoruldu, bîtap düştü

Ayakları takıldı kaldı, ama hâlâ

Aynı soruyu soruyor zavallı çocuk!

Gözleri soru sorarken

Etrafındaki acılar, ışığını söndürüyor.

İnsanları, evleri öğütüp götürüyor

Üzüntülerin fırtınası.

Nerde ırmaklar, tarlalar, nehirler?

Nerede gökyüzü?

Nerede çiçekler?

Eşkıyaların kılıcıyla ölecek mi Gazze?

Belalı gecelerde, yitip gidecek mi?

Sonra biz buna kader mi diyeceğiz?

Aaaah benim hasretim ah

Aaaah benim ümmetim

...

Şimdi, çocuk uyuyor
Bazen uyanıp ağlıyor,
Bazen de yorgunluktan harap oluyor.
Korkusundan dönüp
Akşam umutlara kederini döküyor.
Zavallı çocuk! Âh çekip arkasına bakıyor.
Bakıyor ki ümidin sesi bile,
Gizlenmiş sarılıp yorgunluğundan.
Sanki sorunun cevabı,
Bulut nağmeleri arasından yükselen
Umut fısıldayışındaydı.
Ve çocukların gözyaşlarında
Ve kadınların seslerinde:
Bu toprak bizimdir, bizim kalacak.
Yok olmayacak!

Bizden başka, hiç kimse'ye yar olmayacak!

Bütün kasvetlere, felaketlere rağmen,
Yalnız bizim toprağımız olacak Gazze.
Zaman, ne cinayetler işlerse işlesin
Toprağım yeniden bana dönecek
Yine ışıyacak, parıldayacak
Ve kuşlar yine şakıyacak!..

...

Yaralıların kanlarından feryatlarından,
Güllerin avuçlarından,
Taşların suskunluğundan,

Muhakkak gün yayılacak.
Yetimlerin gözyaşlarından,
Dulların sabrından, bir karar fişkıracak.
Masumiyetin ruhu çocukların fisiltısından,
Bu toprak tekrar kalkacak, kalkınacak.
Onlar ne kadar harap ederlerse etsinler,
Bu bahçenin çiçeklerini,
Ne kadar basarlarsa bassınlar bu güzelim toprağa;
Sonunda harap olup çökecekler
Bu toprak, muhakkak, bir zafer bekler
Bir zafer bekler bu toprak, muhakkak!

غزوة

هي غزوة وكأئما هي كربلاء
الموت يجتاح المدينة
و الأسي.. ليل طويل
و الناس تبحث عن ضياء الصبح أو ضوء ضئيل
و أظافر الأيام يكبر خدشها
و الخوف غطى الدرب و اجتاح النخيل
و الناس تعبر فوق أشلاء الزهور
دماؤهم في الدرب شلالٌ يسيل
و الأرض تمضغ حزنها
غصت بها الأوجاع أنهكها العويل
و سماء هذا اليوم تنزف جرحها
و تشيع الأقمار و الأمل الظليل
غضبت من الذل الذليل
من أين يأتينا الأمل

و الصبح همهم في الرحيل
مودعاً شمس الأصيل
فتأوه الطيف الجميل
وا غزته وا غربته
هي غزةٌ و كأنما هي كربلاء
نفس المَجازر و التدهور و البكاء
و كأنما في (الطف) صرختها تنادي الأبرياء
وا غزته وا غزته
... وا غربتنااااااه
...

طفل بريءٌ فوق صدر الدرب يصرخ في الهواء
أماه قومي لا تنامي في العراء
الخوف يا أمي يطاردني كظلي في الأزقة و الخواء
تتطاير الأشلاء في رحب الفضاء
فتعثر المسكين أعياه البكاء
و ظلّ يبحث في السؤال
عيناؤه تسأل و المواجه حوله تمحو الضياء
و عواصف الأحران تطحن في المنازل و البشر
أين الجداول و المزارع و النهر
أين السماء؟؟؟
أين الزهر؟؟؟
أتموت غزة في سيوف الأشقياء؟؟؟
و تغيب في ليلِ البلاء؟؟
و نقول ها هو ذا القضاء؟؟؟
وا حسرتاه
وا أمتاه

...

و بدا يغالبه النعاس فمزةً يبكي
و أحياناً يغيبُ مع العناء
و يعود من فزعٍ ليبيكي حزنه القاسي لأحلام المساء
يتأوه المسكين.. ينظر للوراء
حتى تدهورَ في المتاعب و انطوى صوت الرجاء
و كأنما عاد الجواب يحفهُ همس الرجاء
من بين أنغام السحاب
و مدامع الأطفال ... أصوات النساء
الأرض تبقى أرضنا
لا لن تموت و لن تصير لغيرنا
رغم النوائب و القهر
ستظل غزة أرضنا
مهما جنى كف القدر
و تعود أرضي كالسنا
و يعود للطير الغناء

...

من صرخة الجرحى .. دماهم .. من كفوف الورد
من صمت الحجارة
سوف ينتشر النهار
من دمعة الأيتام من صبر الأراذل
سوف ينفجر القرار
من همسة الأطفال روح الطهر يزدهر المدار

هم كلما عاثوا بأزهار الخميعة
كلما داسوا على الأرض الجميعة
كلما زادوا دماراً وانهيار
إلا وهذي الأرض تهفو لانتصار
إلا وهذي الأرض تهفو لانتصار .

İslam

(1944)

Düşün İslam'ın halini, ne görüyorsun
Ezilmiş toprak gibi yahut kanatsız bir kuş
Sağa sola bak bakalım, ne mal ne mülk kalmış
Kendisi gibi, diyarları da gitmiş elinden
Gecelerin olayları güçsüz bırakmış onu
Öyle aciz ki sanki zayıf bir yetim
İslâm, Hâlid'i ve Ebû Tûrâb'ı izzetle anar
Keşke bugün de olsaydı izzet zamanı
Oysa bugün dökülmekte toprağa
Tespîh taneleri gibi acı gözyaşları

الإسلام

(1944)

تَبَصَّرَ تَرَى الْإِسْلَامَ إِلاَّ
مَهْضاً أَوْ كَمَا يُذْرَى الْهَشِيمُ
تَلَفْتَ مَا الدِّيَارِ لَهُ دِيَارَا
فَقَدْ ذَهَبَ الْمَوَالِي وَالصَّمِيمُ
لَقَدْ تَرَكَتَهُ أَحْدَاثَ اللَّيَالِي

ضعيفا مثلما تُرك اليتيم
تَذَكَّرَ خالداً وأباً ترابِ
وعزاً كان لو عزاً يدومُ
فأسبلت المدامع واكفاتِ
كان فضيضا خرزاً فصيمُ

Fıstıkçı Kadın

Görmez misin fıstık satan kadını, nasıl gülüyor?

Karşısında fıstık bile alamayan bir fukara

Kadın kederinden simsiyah, bileklerine kadar

Ama güzel yüzü merhem, zamanın açtığı yaralara

بائعة الفول

أما ترى بائعة الفولِ الرداح تبسمُ
وودَّ غير عاملٍ لو عندها يستطعمُ
وضاء من سوادها ساعدها والمعصمُ
ووجهها الناضر من جرح الزمان بلسمُ

Methiye

Yesrib'te oturan seçkin insana selâm olsun

Allah'ın peygamberidir, cömerttir, edeplidir.

İnsanlar, ondan uzaklaştırmak için

Bizi zora sokar, şiddet gösterir!

Korkuturlar, ta ki zilleti kabul edelim

Ve kendi arzumuzla zulmün gemisine binelim

Derler ki İslâm, irticadır, gericiliktir
Güzelliği geçmişte kalan bir kalıntı sadece
Gelişmek isterseniz, arkanıza bakmadan
Başka bir yol bularak kaçın İslam'dan!

مدحیة

سلام علي المختار ساکن یربا
نبي الإله أریحیا مهذباً
یخوفنا القوم الحدید وینتحي
بنا عنن من کل أمر لئرهبا
ونعطي بأیدی صاغرین أذلة
ضعاف ونرضي مرکب الضمیم مرکب
یقولون ما الإسلام إلا ضلالة
وفضله ماضٍ وحبله قد تقضبا
ولن تفلحوا أو تتركوه وراءکم
وتتلمسوا عنه مناصبا ومهربا

Uzak Nil Vadisi

Nil'den uzak düştün, vadi uzakta kaldı

Mutlu musun şimdi bu uzaklıktan

Hatırlar mısın onu, irtibat kesilince?

Hiç irtibat keser mi âşık maşukundan?

...

Şimdi başka topraklardayım, ama öz vatanım Nil'dir
Muhakkak ki vatan toprağı kutsaldır, mübarektir.

وادي النيل البعيد

ألا إنَّ وادي النيل منك بعيدُ
فهل أنتَ لما أن نأيت سعيدُ
تذكرت لما صرمت حبالها
وهل يصرمنَّ الحبل منك عميدُ

...

هنالك أوطاني وبدلت غيرها
ألا إن أوطان الرجال قيودُ